

KENDİNİ AÇMA DÜZEYLERİ FARKLI
GENEL LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Mine Demirhan

(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir 2002

**KENDİNİ AÇMA DÜZEYLERİ FARKLI
GENEL LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

Mine DEMİRHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Eğitim Bilimleri (Eğitimde Psikolojik Hizmetler) Anabilim Dalı
Danışman : Yrd. Doç. Dr. A. Aykut CEYHAN**

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Eylül 2002

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

KENDİNİ AÇMA DÜZEYLERİ FARKLI GENEL LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISIDAN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Mine DEMİRHAN

Eğitim Bilimleri (Eğitimde Psikolojik Hizmetler) Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eylül 2002

Danışman: Yrd. Doç. Dr. A. Aykut CEYHAN

Bu araştırmada, kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin kişisel ve sosyal nitelikler ile aile nitelikleri açısından farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaçla, araştırmada genel lise öğrencilerinin kişisel, sosyal ve aile nitelikleri; kendini açma düzeyleri, cinsiyeti, sınıf düzeyi, akademik başarısı, kendini algılama biçimi, karşı cinsten arkadaşın bulunma durumu, evde ders çalışma ortamının uygunluğu, ailesinin gelir durumu, annesinin çalışma durumu, anne-babanın birliktelik durumu, annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, annenin tutumunu algılama biçimi, babanın tutumunu algılama biçimi olarak ele alınmıştır.

Araştırma, 2001-2002 eğitim-öğretim yılında, Eskişehir il merkezindeki 6 genel liseden 1123 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir ve 946 öğrenciden kullanılabilir veri elde edilmiştir. Bu araştırmada, Kişisel Bilgi Anketi, Kendini Açma Envanteri, Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmada, verilerin analizinde; bağımsız gruplar arası t testi ile Faktöriyel Varyans Analizi uygulanmıştır. F istatistiği önemli bulunduğunda Tukey HSD testi kullanılmıştır.

İstatistiksel sonuçlara göre, genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri, kendini açma düzeyleri, cinsiyet, karşı cinsten arkadaşın bulunma durumu, anne ve babanın tutumunu algılama biçimine göre farklılaşma göstermektedir.

Bununla birlikte, saldırganlık düzeylerinin, sınıf düzeyi, başarı düzeyi, kendini algılama biçimi, evde ders çalışma ortamının uygunluğu, ailenin gelir durumunu algılama biçimi, annenin çalışma durumu, anne ve babanın eğitim düzeylerine göre farklılık göstermediği görülmüştür.

ABSTRACT OF MASTER THESIS

INVESTIGATING AGGRESIVENESS LEVELS OF HIGH SCHOOL STUDENTS WHO HAVE DIFFERENT SELF-DISCLOSURE LEVELS WITH RESPECT TO SOME VARIABLES

Mine DEMİRHAN

Division of Educational Sciences (Psychological Services in Education)

Institute of Educational Sciences, September 2002

Advisor: Yrd. Doç. Dr. A. Aykut CEYHAN

In this study, it was investigated that whether the aggressiveness levels of high school students who have different levels of self-disclosure differentiated by personal, social and familial qualities. For this aim, high school students' qualities including self-disclosure levels, gender, class level, academic success, style of self-perception, having a friend from an other sex, having good studying conditions at home, perceived economical income of family, mother's job situation, their parents' marital status, mother's and father's education level, perception of maternal and paternal attitude have been taken into consideration in this study.

The study was carried out on 1123 student from 6 high school in 2001-2002 academic year in central Eskişehir and the usable data was gathered from 946 student. In this research, Personal Information Form, Self-Disclosure Inventory and Aggressiveness Inventory was administrated.

In this study, in data analysis, t test for independent groups and factorial variance analysis was applied. In case of significant F value, Tukey HSD Test was used for determining the source of differences.

The statistical results indicated that aggressiveness level of students differentiated by level of self-disclosure, gender and having a friend from an other sex, perception of maternal and paternal attitude.

However, it was seen that aggressiveness levels of students were not differentiated by the variables such as class level, academic success, style of self-perception, studying conditions at home, perceived economical income of family, mother's work situation, education level of mother and father.

DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ ONAYI

Mine DEMİRHAN'ın "Kendini Açma Düzeyleri Farklı Genel Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenler Açısından Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Yüksek Lisans tezi 06.09.2002 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı-Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Y.Doç.Dr. A. Aykut CEYHAN

Üye : Y.Doç.Dr. Ayten UYSAL

Üye : Prof.Dr. Gürhan CAN

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

.../.../2002

Prof.Dr. Coşkun BAYRAK

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Çağdaş eğitim sisteminde, lise öğrencilerinin bağımsız olma, kimlik kazanma, karar alma, seçim yapma, problem çözme ve olumsuz duygularla baş edebilmelerinin kişilik gelişimlerinde önemli olduğu yadsınamaz. Çünkü gelişim dönemi özellikleri itibarıyla kendileri ve çevreleri ile çatışma ve kaygı yaşayan lise öğrencilerinin olumsuz duyguları ile baş edebilmeleri ve saldırganlığa yönelmeden kendilerini ifade edebilmeleri için sağlıklı ve uyumlu bir kişiliğe sahip olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, istenmeyen ve zarar veren davranışları önleme ve düzeyini azaltmak için uygun eğitim ortamları oluşturmak önemli bir konudur.

Kendini açma konusunda okul hayatımda yaşadığım sıkıntılar ile çalışma hayatında gösterdiğim değişiklikten ve bu yaşantılarımın benim üzerimde yarattığı etkilerden hareketle bu araştırmayı gerçekleştirmeyi arzuladım. Bu araştırmanın planlanmasından raporlaştırılmasına kadar geçen süre içinde pek çok kişinin değerli yardım, destek ve katkıları olmuştur. Tümüne teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Araştırmanın planlanmasından verilerin analizi aşamasına kadar, bu araştırmanın her aşamasında değerli görüş, öneri ve eleştirileri ile beni yönlendiren; katkı, yardım, hoşgörü ve sabrını hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam, Yrd. Doç. Dr. A. Aykut Ceyhan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca yüksek lisans eğitimim boyunca akademik ve mesleki gelişimime katkıda bulunan sayın Prof. Dr. Gürhan Can, Yrd. Doç. Dr. Sibel Türküm, Yrd. Doç. Dr. Esra Ceyhan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırmanın uygulanması aşamasında yardımcı olan Eskişehir İl Millî Eğitim

Müdürlüğü'ne, örnekleme yer alan okulların okul idaresi ve okul rehberlik ve psikolojik danışma ve rehberlik servislerine ve araştırmaya katılan öğrencilere teşekkür ederim. Araştırma süresince karşılaştığım güçlükleri aşmamda varlıkları ile bana güç veren aileme, öğretmen arkadaşlarıma, öğrencilerime, okul yöneticilerime; araştırmamın yazımında yardımını esirgemeyen ve bilgisayar kaygımı azaltmamı sağlayan sevgili Gülten Salkım'a teşekkürlerimi sunarım.

Araştırma süresince sıkıntıları ve sevinçleri birlikte yaşadığım ve paylaştığım canım dostum Melike Doğan'a ve sevgili Asude Gerede'ye teşekkür ederim.

Eskişehir, 2002

Mine DEMİRHAN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZGEÇMİŞ	ix
TABLolar LİSTESİ	xiii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem	1
1.2. Amaç	9
1.3. Alt Amaçlar	9
1.4. Önem	11
1.5. Sayıltılar	13
1.6. Sınırlılıklar	13
1.7. Tanımlar	14

İKİNCİ BÖLÜM

İLGİLİ YAYINLAR

2.1. SALDIRGANLIĞA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR ve ARAŞTIRMALAR	15
2.1.1. Saldırganlığa İlişkin Açıklamalar.....	15
2.1.2. Saldırganlıkla İlgili Araştırmalar	27
2.2. KENDİNİ AÇMAYA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR ve ARAŞTIRMALAR	35
2.2.1. Kendini Açmaya İlişkin Açıklamalar.....	35
2.2.2. Kendini Açma İle İlgili Araştırmalar	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli	48
3.2. Evren ve Örneklem	48
3.3. Veri Toplama Araçları	50
3.3.1. Kendini Açma Envanteri	51
3.3.2. Saldırganlık Ölçeği	52
3.3.3. Kişisel Bilgi Anketi	54
3.3. Veriler ve Toplanması	54
3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. Kendini Açma Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	58
4.1.1. Kendini Açma Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	59
4.1.2. Kendini Açma Düzeylerine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	60
4.2. Kişisel ve Sosyal Niteliklerine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	62
4.2.1. Cinsiyete Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	62
4.2.2. Sınıf Düzeylerine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	65
4.2.3. Başarı Düzeyine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	68
4.2.4. Kendini Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	70
4.2.5. Karşı Cinsten Arkadaşının Bulunma Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	72
4.3. Aile Niteliklerine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	74
4.3.1. Evde Ders Çalışma Ortamının Uygunluğuna Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	75
4.3.2. Ailenin Gelir Durumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	77
4.3.3. Annenin Çalışma Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	79
4.3.4. Anne- Babanın Birliktelik Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	81
4.3.5. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	82

4.3.6. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	84
4.3.7. Annenin Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	87
4.3.8. Babanın Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	89

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1. Sonuç	93
5.2. Öneriler	94
EKLER	97
KAYNAKÇA	104

TABLolar LİSTESİ

Tablo	<u>Sayfa</u>
1. Aktivite Çeşidi ve Aktivite Nesnesi Açısından Saldırgan Davranışların Sınıflandırılması	4
2. Buss'a Göre Saldırgan Davranışların Sınıflandırılması	5
3. Örneklemde Yer Alan Genel Liselerin Sınıf Düzeylerine, Sınıf Sayısına, Cinsiyete, Toplam Öğrenci Sayısına İlişkin Dağılımı.....	49
4. Örneklemde Yer Alan Genel Liselerde Uygulanan Anket Sayısına ve Değerlendirilen Anket Sayısına İlişkin Dağılımı.....	50
5. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Kendini Açma Envanterinin Konu ve Birey Alt Ölçeklerine İlişkin Ortalamaları ve Standart Sapmaları	59
6. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar ve t Değeri	60
7. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar	62
8. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	63
9. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Tukey HSD Testi Sonuçları.....	65
10. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar	66
11. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	66

12. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Başarı Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar	68
13. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Başarı Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	69
14. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Kendini Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar	70
15. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Kendini Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	71
16. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Karşı Cinsten Arkadaşının Bulunma Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar	72
17. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Karşı Cinsten Arkadaşının Bulunma Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	73
18. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Evde Ders Çalışma Ortamının Uygunluğuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar	75
19. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Evde Ders Çalışma Ortamının Uygunluğuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	76
20. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Ailenin Gelir Durumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar	77
21. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Ailenin Gelir Durumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	78
22. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Annenin Çalışma Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	79
23. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Annenin Çalışma Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	80

24. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Anne- Babanın Birliktelik Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	81
25. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	82
26. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	83
27. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	85
28. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	86
29. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerin Annenin Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	87
30. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerin Annenin Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	88
31. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerin Babanın Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	90
32. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerin Anne Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	91

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1 (a,b): AXB (Kendini Açma Düzeyi X Cinsiyet) Etkileşimine İlişkin Grafikler.....	64
---	----

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın problemine, amaç ve alt amaçlarına, araştırmanın gerekçesi ve önemine yer verilmiştir. Ardından araştırmanın sayıtları, sınırlılıkları ve temel kavramlarına ilişkin tanımlar verilmiştir.

1.1. Problem

Günlük yaşam içerisinde, insanların kendilerini ifade edebilmelerinin kişiler arası ilişkilerdeki önemi yadsınamaz. Çünkü insanlar, teknolojik ve toplumsal gelişmeler karşısında kendileri ve çevreleri ile çatışma yaşayabilmekte, sorunlarla baş edebilme konusunda güçlük çekebilmektedirler. Buna bağlı olarak, insanların kişiler arası ilişkilerde kendilerini anlatmaya, birbirlerinin duygu ve düşüncelerini anlamaya ihtiyaç duydukları ifade edilebilir.

Patterson (1974), gerek terapötik gerekse kişiler arası sağlıklı ilişkilerde bulunması gereken temel koşulları tepkisel boyut ve eylem boyutu olarak iki boyutta incelemektedir. Tepkisel boyutta yer alan temel koşulları empati, saygı, saydamlık ve somutluk; eylem boyutunda yer alan temel koşulları ise ilişkinin şimdi-buradalığı, yüzleştirme ve kendini açma olarak ortaya koymaktadır (Voltan-Acar, 1994).

Kişiler arası ilişkilerde eylem boyutunda yer alan kendini açma, alanyazında "bir bireyin kendi duygu , düşünce ve gereksinimleriyle ilgili bildiklerini bir başka bireye sözel olarak aktardığı bir iletişim süreci" olarak tanımlanmaktadır (Akt.: Aşık, 1982).

Kendini açma kavramını ilk kez kullanan Jourard (1958), bir bireyin kendini paylaşma sorumluluğunun, sağlıklı ve kendini gerçekleştirmekte olan bireyin normal davranışlarından birisi olduğunu belirtmektedir. Jourard'a göre kendini açma, kendini açıkça gösterme hareketidir. Bireyin kendisi hakkındaki kişisel bilgileri arkadaşları ile yaptığı sohbetlerde ifade etmesi ve konuşma arkadaşının da kendini bireye göstermesi, tanıtmasıdır (Aktaran: Fisher, 1987).

Böylece, kendini açmanın bireylerin birbirlerini anlamalarını kolaylaştıran, derin ve yakın ilişkilerin geliştirilmesini sağlayan önemli bir yapı olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, kendini açmamanın da kişiler arasında çatışma ve saldırgan davranışların ortaya çıkmasında önemli olduğu söylenebilir.

Jourard, kendini açmayı; hiçbir şey açığa vurmama, genel olarak açığa vurma, aşırı derecede açığa vurma olarak üç seviyede ölçmüştür. Kendini hiç açmayanlar, kişiler arası izlenimlere en az imkan verenlerdir. Bu durum, uyumsuz sosyal davranış olasılığını arttırmakta, ilişkileri zor ve sorunlu hale getirmektedir. Aşırı derecede kendini açanlar ise, karşıdaki kişide rahatsız edici duygu oluşturmaktadır (Kunkle ve Gerrity ,1997).

Adams ve Lenz (1979), uygun düzeyde kendini açmayı etkin olmak, düşük düzeyde kendini açmayı edilgen olmak, yüksek düzeyde kendini açmayı saldırgan olmak şeklinde açıklamaktadırlar. Adams ve Lenz, düşük düzeyde kendini açan bireylerin edilgen olduklarını ve dolaylı olarak saldırgan davranışlarda

bulduklarını; yüksek düzeyde kendini açanların ise doğrudan saldırgan davranışlarda bulduklarını ifade etmektedirler (Akt.: Ataşalar, 1997).

Yine alanyazında kendini açmanın, ilişkinin doğasını etkileyen önemli bir yapı olduğu dikkati çekmektedir (Fisher, 1987). Çünkü, kişiler arası ilişkilerde kendini açma, paylaşılan kişisel bilginin istismar edilmesi, kabul edilmemesi, yargılanması, anlaşılmaması gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Bunun doğal sonucu olarak, kendini açan birey, kişisel bilginin korunması ihtiyacını hissetmektedir. Gizliliğin korunmasına ilişkin güven az ise kişi kendini saklamaya yönelmektedir. İfade edilmeyen duygu ve düşünceler, sabit fikirliliği artırmakta, fiziksel ve ruhsal sağlığa zarar vermekte, geçmiş-şu an-gelecek ile ilgili endişeleri arttırmakta, sorunlarla baş etme konusunda kendine güveni zedelemektedir (Pennebaker ve Susman, 1988). Ayrıca yetkici kontrol ve izin verici kontrolsüz ana-baba tutumları, bireyin dış dünyayla etkileşimde bulunmasını sağlayacak bilgi ve deneyimi kazanmasını engellemektedir (Fisher, 1987; Hargie, 1997; Hartley, 1999).

Dolayısıyla, kendini ifade etme becerisi kazanmamış birey, stres yaşamakta ve saldırgan davranışlar gösterebilmektedir. Saldırgan davranış, kişiler arası ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilmekte ve zarar verici durumlara yol açabilmektedir.

Saldırganlık, bir kişinin diğerlerine veya kendine, fiziksel veya psikolojik zarar verme, incitme, yaralama amacı güden davranışı olarak tanımlanmaktadır (Eron, 1987). Bu tanıma göre saldırganlığın çeşitli şekillerde sergilendiği ifade edilebilir. Alanyazında saldırgan davranış çeşitleri farklı açılardan ortaya konulmaktadır (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1993; Mitscherlich, 2000).

Etkinlik çeşidi ve etkinlik nesnesi açısından saldırgan davranış çeşitleri (Scott, 1958) Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Etkinlik Çeşidi ve Etkinlik Nesnesi Açısından Saldırgan Davranış Çeşitleri

Etkinlik Çeşidi	Etkinlik Nesnesi
1. Fiziksel Saldırı	1. Teşvik Nesnesi
2. Sözel Saldırı	2. Diğer Nesnelere (insan, eşya, hayvan)
3. Hayali Saldırı	3. Kendisi
4. Sözsüz Saldırı	4. Hiçbir şey

Scott, 1958: s.31

Tablo 1’de görülebileceği gibi birey, sergilediği saldırgan davranış çeşidini, etkinlik nesnelere herhangi birine yöneltebilmektedir. Buna göre insanların saldırganlık duygularını, arkadaşlarına, eşlerine, çocuklarına, hayvanlara, devlete, otoriteye, eşyaya, kendilerine yöneltebildikleri gibi pasif saldırganlık şeklinde de yansıtabildikleri görülmektedir. Bununla birlikte duygusal tatmin açısından teşvik nesnesine yöneltilen fiziksel saldırganlık en fazla haz veren, hayali olarak yaşanan ve hiçbir şeye yöneltilmeyen saldırganlık ise en az haz veren olarak ifade edilmektedir (Scott, 1958).

Ortaya çıkış nedenleri açısından saldırgan davranış çeşitleri, tepkisel saldırganlık ve araçsal saldırganlık olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Tepkisel saldırganlık, hedef tarafından tahrik edilme ve hedefe duyulan öfke sonucu kontrol kaybıyla ortaya çıkan saldırgan davranışlardır. Araçsal saldırganlık ise, bir amaca erişme yada kişisel ihtiyaçları karşılama amaçlı gösterilen saldırgan davranışlardır (Campbell, 1997).

İfade edilmiş şekilleri açısından saldırgan davranış çeşitleri, atak saldırganlık, dolaylı saldırganlık, sinirli saldırganlık, pasif saldırganlık, sözel saldırganlık olarak beş grupta toplanmaktadır. Atak/fiziksel saldırganlık, başkalarına karşı fiziki şiddet kullanarak eylemde bulunmak olarak tanımlanmaktadır. Dolaylı saldırganlık, belli bir bireye doğrudan doğruya yönelmeyen, kapıları çarpma, eşyalara zarar verme şeklinde, fakat olumsuz duygu yükünü boşaltmaya yönelik eylem olarak

görülmektedir. Sinirli saldırganlık, çabuk öfkelenme, patlamaya hazır olma durumuna yönelik davranışları kapsamaktadır. Pasif saldırganlık, kurallar, gelenekler veya otoriteye karşı pasif bir direnişten açık başkaldırmaya kadar değişebilen boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Sözel saldırganlık ise konuşma içeriğinde olumsuz ve yargılayıcı ifadelerin, konuşma biçiminde çığlık atma, bağırmanın olduğu saldırgan davranış türü olarak gözlenmektedir (Akt.: Aşkın, 1981).

Saldırganlık biçimleri açısından saldırgan davranışları inceleyen Buss (1973), saldırganlığı fiziksel ve sözel boyutta ele almaktadır. Bununla birlikte saldırganlık aktif veya pasif; doğrudan ya da dolaylı olarak kendini göstermektedir. Buss'a göre hayvanlar genelde saldırganlığı aktif-fiziksel ve doğrudan göstermekte, insanlar ise daha çok pasif ve dolaylı bir şekilde dışa vurabilmektedirler. Buss'a göre saldırgan davranışların sınıflandırılması Tablo 2'de gösterilmiştir (Akt.: Yıldırım, 1998).

Tablo 2. Buss (1973)'a Göre Saldırgan Davranışların Sınıflandırılması

	PASİF		AKTİF	
	Dolaylı	Doğrudan	Dolaylı	Doğrudan
Fiziksel	Gereken görevi yerine getirmemek	Bir başka kişinin yolunu kapatmak	Rahatsız edici şakalar (el şakası)	Hedefe yumruk atmak
Sözel	Onaylamamak (zamana bağlı olarak)	Konuşmayı reddetmek	Kin besleyici, dedikodu ve yalan söylemek	Küfür etmek

Akt.: Yıldırım, 1998: s.16

İletişim biçimi açısından saldırgan davranış çeşitleri yapıcı ve yıkıcı boyutları ile incelenmiştir (Knapp ve Miller, 1994). Yapıcı boyut, tartışmacılık; yıkıcı boyut, psikolojik saldırı olarak tanımlanmaktadır. İletişim boyutunda yıkıcı özellik içeren sözel mesajlardan oluşan psikolojik saldırı, uyumsuzluk belirtisi olarak

görülmektedir. Psikolojik saldırının düşmanca yapılan eleştirisi, aşırı duygu gösterimi ve zayıf aile ilişkilerinin yarattığı açığa vurulamayan duygulardan kaynaklandığı ortaya konulmaktadır (Akt.: Hamby ve Sugarman, 1999; Knapp ve Miller, 1994). Yapıcı boyut ise tartışmacı tavır olarak tanımlanmaktadır. Tartışmacı tavır ile kişiler arası iletişimin ve uyumun sağlandığı ortaya konulmaktadır (Anderson ve Martin, 1996; Hamby ve Sugarman, 1999; Infante ve Myers, 1994; Venable ve Martin, 1997).

Toplum tarafından kabul edilebilirliği açısından saldırgan davranış çeşitleri, özgeci, düşmanca ve izin verilmiş saldırganlık olarak 3 grupta ele alınmaktadır. Özgeci saldırganlık, grubun moral (ahlaki) standartları açısından kabul edilebilir amaçlar çerçevesinde toplumsal olarak onaylanan saldırganlık olarak tanımlanmaktadır. Antisosyal ya da düşmanca saldırı, toplum tarafından onaylanmayan saldırgan davranış olarak tanımlanmaktadır. İzin verilmiş saldırı ise toplumsal kuralların gerekli kıldığı ancak toplumsal kurallara ters düşmeyen saldırgan eylemleri içermektedir (Freedman, Sears, Carlsmith, 1993).

Yine, alanyazında saldırgan davranışların altında yatan süreçler üzerinde önemle durulduğu görülmektedir (Yıldırım, 1998). Saldırganlığın temelinde, ailesel ölçütlerin benliğin bir parçası haline gelmemesinin, vicdan gelişiminin eksikliğinin ve içsel kontrolün zayıflığının yattığı ortaya konulmaktadır. Ayrıca, saldırgan davranışların, aile tarafından çocuklara uygulanan disiplin yöntemlerinin olumsuz etkileri, anne-baba tarafından verilen cezalar ve saldırgan davranışın aile tarafından pekiştirilmesine yönelik tutumlar ile desteklendiği ifade edilmektedir. (Abeles , Fisher ve Scherer ,1975).

Bununla birlikte, engellenme ve öfkenin de saldırganlığa yol açtığı ortaya konulmaktadır (Yıldırım, 1998). Kızgınlık ve öfke uygun şekilde dışa vurulduğunda,

normal ve sağlıklı bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Baltaş, 1988). Ancak, kızgınlık ve öfkenin sağlıklı dışavurumu, saldırganlık ve şiddet biçiminde olmaktadır. Öfke, kişiliğe yönelik bir saldırıya dönüşmediği ve başkalarının güvenliğini tehdit etmediği durumlarda sağlıklı bir iletişim kurulabilmektedir. Kişiler arası ilişkilerde saldırgan davranış içinde olan bireyler, konuşma ve tavırlarıyla kendilerini yüceltme, başkalarını suçlama, küçük görme veya fiziksel zarar verme eğilimi göstermektedirler. Bu durum, kişiler arası iletişimi sağlıklı ve sorunlu hale getirmektedir (Baltaş, 1988; Yıldırım, 1998).

Alanyazında, çocuk ve ergenlik psikolojisinde saldırganlık ve kendini açma davranışı ile sıklıkla ilgilenildiği görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2000; Yavuzer, 1993; Yörükoğlu, 1993). Bu konuda özellikle, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde gözlenen kendini açma davranışı ile saldırgan davranışlar üzerinde durulmaktadır. Çocukluk döneminde duyguların açık bir şekilde ifade edilirken, ergenlik döneminde gizlenip maskelendiği ortaya konulmaktadır. Çocuklukta ve ergenlikte kendini rahatlıkla ifade edebilen bireylerin, yetişkinlik döneminde de kendisi ve çevresiyle uyumlu, kendine güvenli bireyler oldukları ifade edilmektedir. Bununla birlikte, ana-baba tutumlarının, toplumsal değerlerin ve cinsiyete atfedilen toplumsal rollerin etkisiyle kendini açma davranışı engellenen bireylerin öfke yaşadıkları, pasif saldırganlık ya da fiziksel zarar verme gibi saldırgan davranışlar gösterdikleri belirtilmektedir.

Bu açıklamalar çerçevesinde, kişiler arası ilişkilerde önemli bir yapı olan kendini açmanın, istenmeyen ve zarar veren saldırgan davranışların ortaya çıkmasında etkili olduğu görülmektedir. Böylece, geniş kapsamlı bilimsel çalışmaların yapılması gerekli görülmektedir. Kişiler arası sağlıklı ilişkilerin, sağlıklı kişiliğin oluşturulabilmesinde ve sağlıklı bir toplumsal çevrenin kurulabilmesinde önemli etkileri olduğu yadsınamaz. Çünkü, insan ilişkilerindeki saldırgan davranışların

topluma yansıdığı görülmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da toplumsal sorunların demokratik yollarla değil, kavga ve çatışmalarla çözümlenmeye çalışıldığı gözlenmektedir.

Alanyazında özellikle ergenlik dönemindeki lise öğrencilerinin saldırgan davranışları ile kendini açma davranışları üzerinde durulduğu görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2000; Yavuzer, 1993). Çünkü, düşünce ve duyguların karmaşık olduğu bu dönemde lise öğrencilerinin gösterdikleri saldırgan davranışlar, kendisi ve çevresi üzerinde rahatsız edici etkiler yaratmaktadır. Araştırmacılar, yaşlılar arasında saldırganlık eğiliminin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Duncan, 1999; Akt.: Goldstein, 1983). Yine araştırmacılar, saldırgan davranış sergileyen lise öğrencilerinin özgüven ve benlik saygılarının düşük olduğunu; düşük akademik başarının, olumsuz öğretmen tutumlarının, düşük sosyo-ekonomik düzeyin, zeka düzeyinin ve cinsiyet farklılıklarının saldırgan davranışların kışkırtılmasında etkili olduğunu ortaya koymaktadırlar (Duncan, 1999; Akt.: Goldstein, 1983; Kulaksızoğlu, 2000; Yavuzer, 1993).

Bu durumda, lise öğrencilerinin sorunları ile kendilerini ifade ederek baş etme yerine, sorunlarının çözümü için sıklıkla saldırgan davranışlara başvurdukları ifade edilebilir. Bu nedenle, kendini gerçekçi gözle görebilen, kendini uygun şekilde ifade edebilen, kendisi ve çevresi ile uyumlu olabilen sağlıklı bireylerin yetişmesinde saldırgan davranışların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır.

Birey ve çevresi birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Aile, okul, arkadaş ve çevre koşulları bireyin kendini açma ve saldırganlık davranışlarını etkilemektedir. Bireyin sosyal, duygusal ve kişisel uyum ile sosyal becerilerini geliştirmesine yardım etmek eğitimin temel amaçları arasındadır. Bireylere kendini anlama ve ifade edebilme ,

başkalarını anlama, korku, kızgınlık ve öfke duygularını ifade edebilme ve bunlarla baş edebilme becerilerinin kazandırılması, ileriki gelişim dönemlerinde de saldırgan davranışlarla baş edebilmeye yönelik beceriler geliştirilmesine yardımcı olacaktır (Akkök, 1996).

Alanyazında, lise öğrencilerinin saldırganlık davranışları ile ilgili olabileceği düşünülen kendini açma düzeyi, kişisel ve sosyal nitelikler ile aile niteliklerinin birlikte ele alındığı bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu nedenle, bu araştırma ile kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin kişisel ve sosyal nitelikler ile aile nitelikleri çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Çünkü eğitim ortamlarında lise öğrencilerinin sorunları ifade ederek baş etme yerine saldırgan davranışlara yöneldikleri görülmektedir. Buna bağlı olarak, okul-aile işbirliğinin sağlanması, öğrencilere yönelik uygun tutum ve davranış biçimlerinin bilinmesi ve kendilerini açmaları için gerekli olanakların sağlanması gereği ortaya çıkmaktadır.

1.2. Amaç

Bu araştırmada, kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin bazı değişkenler açısından saldırganlık düzeylerinin farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

1.3. Alt Amaçlar

Bu amaç çerçevesinde ele alınan değişkenlere göre araştırmada incelenen alt amaçlar şunlardır :

1.3.1. Kendini Açma Düzeylerine İlişkin Alt Amaçlar :

1.3.1.1. Genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyleri nasıldır?

1.3.1.2. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?

1.3.2. Kişisel ve Sosyal Niteliklerine İlişkin Alt Amaçlar :

1.3.2.1. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir?

1.3.2.2. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?

1.3.2.3. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin başarı düzeylerine göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?

1.3.2.4. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin kendilerini algılama biçimlerine göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?

1.3.2.5. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin karşı cinsten arkadaşının bulunma durumuna göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir?

1.3.3. Aile niteliklerine İlişkin Alt Amaçlar :

1.3.3.1. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin evde ders çalışma ortamının uygunluğuna göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?

1.3.3.2. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin ailenin gelir durumunu algılama biçimlerine göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?

1.3.3.3. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin annelerinin çalışma durumuna göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?

- 1.3.3.4. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin anne-babalarının birliktelik durumuna göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?
- 1.3.3.5. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin annenin eğitim düzeyine göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?
- 1.3.3.6. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin babanın eğitim düzeyine göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?
- 1.3.3.7. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin annelerinin tutumunu algılama biçimine göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?
- 1.3.3.8. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin babalarının tutumunu algılama biçimine göre saldırganlık düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir ?

1.4. Önem

Saldırganlık, sosyalleşme sürecinde bireysel farklılıklara bağlı olarak farklı şekillerde görülebilen, davranışsal olarak görülebilmesinin yanı sıra potansiyel olarak da varlığını koruyabilen bir eğilimdir (Arıca, 1995). Saldırgan davranış, birçok biçim ve şekilde ortaya çıktığı gibi saldırgan stiller yaşam boyunca sürekli gelişime bağlı olarak değişmektedir (Yıldırım, 1998).

Alanyazında saldırganlığa yönelik davranışların yaşamın erken dönemlerinde öğrenildiği ortaya konulmaktadır. Çocukluk döneminde sıklıkla gözlenen, herhangi bir sağlık sorunu ve özür durumu olmaksızın ortaya çıkan öfke nöbetleri, saldırganlık patlamaları, aşırı hareketlilik, kontrolsüz ve korkusuz davranmak, televizyondaki şiddet programlarına aşırı ilgi, dikkat ve konsantrasyon sorunları ve

okulda başarısızlık, arkadaş ilişkilerinde kavgacılık, hayvanlara yönelik şiddet saldırgan davranış örnekleridir (Şahin, 1998).

Ergenlik dönemindeki lise öğrencilerinin sıklıkla arkadaşlarına vurma, itme şeklinde fiziksel saldırganlık; arkadaşlarına bağırma, alay etme, kaba ve kırıcı davranma şeklinde sözel saldırganlık; arkadaşlarının ve okulun eşyalarına zarar verme, verilen ödev ve görevlere direnç gösterme, derste gürültü yapma, ilgisiz davranma, sürekli itiraz etme şeklinde pasif saldırganlık davranış örnekleri sergiledikleri gözlenmektedir. Bu tür davranışlar, okulda eğitim-öğretim ortamını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Öğretmenler zamanlarını ve enerjilerini öğretim görevlerinden çok, saldırgan davranışları kontrol etmek için harcamaktadırlar. Bu dönemde lise öğrencilerine yaşadığı tedirginlik, sıkıntı, öfke duygularını ifade etme becerisinin kazandırılması, ergenin saldırgan davranışlarının azalmasını sağlayacaktır.

Alanyazında ergenlerde saldırgan davranışlar ve kendini açmaya ilişkin günümüze kadar yapılan çalışmalarda ana-baba tutumları, aile nitelikleri ve cinsiyet geniş yer tuttuğu görülmektedir. Ancak, saldırgan davranış ile bağlantılı olabileceği düşünülen kendini açma düzeyi ile kişisel-sosyal nitelikler ve aile niteliklerini birlikte ele alan araştırmaya rastlanamamıştır. Bu araştırma ile farklı düzeyde kendini açan genel lise öğrencilerinin ele alınan değişkenler içinde hangi faktörlerden etkilendiğinin, kendini açma düzeyi düşük ve yüksek öğrencilerin saldırganlık düzeyleri üzerinde etkisi olabileceği düşünülen çeşitli niteliklerin betimlenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede farklı düzeyde kendini açan genel lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri ile aile nitelikleri açısından saldırganlık düzeyleri ortaya konulmaktadır.

Bu araştırma bulgularının öğrenciler ile ilgili okul yöneticilerine, Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servislerine, öğretmenlere, ailelere ve eğitim sistemimizde psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri ile ilgili kurumlara mevcut duruma ilişkin betimlemeler oluşturarak, önemli katkılar sağlayacağına inanılmaktadır.

1.5. Sayıtlar

Bu araştırmanın temel sayıtları aşağıda verilmiştir :

- 1.5.1. Genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeylerini “Kendini Açma Envanteri” nin, saldırganlık düzeylerini “Saldırganlık Ölçeği”nin geçerli ve güvenilir şekilde ölçtüğü sayıtlısından hareket edilmiştir.
- 1.5.2. Araştırmanın örneklerini oluşturan genel lise öğrencilerinin, kendilerine uygulanan ölçme araçlarını cevaplandırırken içtenlikle davrandıkları temel sayıtlısından hareket edilmiştir.

1.6. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları aşağıda belirtilmiştir:

- 1.6.1. Araştırmada incelenen kendini açma düzeyleri “Kendini Açma Envanteri” nin ölçtüğü niteliklerle, saldırganlık düzeyleri “Saldırganlık Ölçeği”nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
- 1.6.2. Araştırma, genel lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal ile aile niteliklerinden sadece alt amaçlarda belirtilmiş olan değişkenler ile sınırlıdır.

- 1.6.3. Bu araştırma, 2001-2002 eğitim-öğretim yılında Eskişehir İli merkezindeki genel lise öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Araştırma sonuçları, ancak belirtilen özelliklere benzediği oranda diğer öğrencilere genellenebilir.
- 1.6.4. Araştırmada anne ya da babasını ya da her ikisini de kaybetmiş öğrencilerin cevapladıkları anketler değerlendirilmeye alınmamıştır.

1.7.Tanımlar

Bu bölümde araştırmanın temel kavramlarına ilişkin tanımlar verilmiştir.

Kendini Açma : Bir bireyin kendi duygu, düşünce ve gereksinimleriyle ilgili bildiklerini bir başka bireye sözel olarak aktardığı bir iletişim sürecidir (Akt. Aşık, 1982).

Saldırganlık : Bir kişinin diğerlerine veya kendine, fiziksel veya psikolojik zarar verme, incitme, yaralama amacı güden davranıştır (Eron, 1987).

Genel Lise Öğrencisi : Eskişehir İli merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı genel liselerde 2001-2002 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören öğrencidir.

İKİNCİ BÖLÜM

İLGİLİ YAYINLAR

Bu bölümde, ilgili yayınlar “Saldırganlığa İlişkin Açıklamalar ve Araştırmalar” ile “Kendini Açmaya İlişkin Açıklamalar ve Araştırmalar” olmak üzere iki ana başlık altında sunulmaktadır.

2.1. SALDIRGANLIĞA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR VE ARAŞTIRMALAR

Bu başlık altında; saldırganlığı açıklayan kuramlar çerçevesinde saldırganlığa ilişkin açıklamalar ve saldırganlıkla ilgili araştırmalar sunulmuştur.

2.1.1. Saldırganlığa İlişkin Açıklamalar

Alanyazında kuramlar, saldırganlığın altında yatan süreçleri açıklamaya yönelik çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu kuramların bazıları saldırgan davranışın temelinde yatan içgüdü ya da dürtü ile ilgilenirken, bazıları saldırgan davranışı biyolojik ve genetik faktörlerle açıklamaya ve betimlemeye çalışmaktadırlar. Bazılar saldırgan davranış ile engellenmenin nasıl ilgili olduğu ile ilgilenirken, bazıları ise saldırganlığı gözle görülen davranışlar üzerine temellendirerek açıklamaya ve betimlemeye çalışmaktadırlar (Michael ve Neuringer, 1970). Alanyazında saldırganlığa ilişkin açıklamalar; İçgüdü Kuramları (Psikanalitik Kuram, Etiyolojik Kuram), Biyolojik Temelli Kuram, Engellenme-Saldırganlık Kuramı ve Sosyal Öğrenme Kuramı ve Davranışçı Kuram çerçevesinde sunulmaktadır (Kulaksızoğlu, 2000; Lorenz, 1970; Özgüven, 2001; Yıldırım, 1998). Bu kuramların saldırganlığa ilişkin açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

2.1.1.1. İçgüdü Kuramları

Alanyazında İçgüdü Kuramları, Psikanalitik Kuram ve Etiyolojik Kuram olmak üzere iki başlık altında sunulmaktadır (Özgüven, 2001; Yıldırım, 1998). Psikanalitik Kuramın kurucusu olan Freud'un ve Etiyolojik Kuramın kurucusu olan Lorenz'in saldırganlığın altında yatan süreçlere ilişkin görüşleri ele alınmıştır.

2.1.1.1.1. Psikanalitik Kuram

Psikanalitik Kuram; saldırganlığı doğuştan getirilen içgüdüsel bir eğilim olarak açıklanmaktadır. Psikanalitik Kuramın kurucusu olan Freud, saldırganlığa ilişkin görüşleri içgüdü üzerine temellendirmiştir. Freud'a göre içgüdü, ruhsal enerjidir, İçgüdü'nün amacı, enerji dağılımındaki gerginliği giderecek enerji boşalmasını sağlayarak, bozulmuş dengeyi yeniden kurup haz duymaktır. Freud, insan davranışlarının cinsellik ve saldırganlık içgüdüleri tarafından yönetildiğini ifade etmektedir (Canveser, 1985).

Freud'un insan davranışlarını etkileyen belirleyici temel eğilimden biri olan saldırganlığa ilişkin görüşleri, üç aşamada incelenebilir. Freud, ilk dönemdeki çalışmalarında saldırganlığı, libidinal enerjinin oral ve anal gelişim dönemlerinde ortaya çıkan bir türevi olarak ele almıştır (McCandless ve Evans, 1973). Oral dönemde ağız boşluğunun uyarılması, ısırma, çiğneme, oral/ağızsız saldırganlık olarak tanımlanmaktadır. Oral saldırganlıkla birlikte anal dönemde tuvalet eğitimine ilişkin olumsuz ana baba tutumlarından kaynaklanan yıkıcılık, kızgınlık nöbetleri, çevreyi kontrol etme eğilimi saldırganlığın ilk belirtileri olarak ele alınmaktadır. Daha sonraki çalışmalarında Freud, saldırganlığı ego içgüdücü olarak ele almıştır. Ego içgüdücü, toplumsal kurallar karşısında cinsel içgüdüleri dengeleyen içgüdü olarak tanımlanmaktadır. Ego içgüdücünün id ve süperego arasında denge sağlamaya çalışırken verdiği tepkilerin saldırgan davranışlar şeklinde ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Son dönem çalışmalarında ise Freud,

saldırganlığın egoya bağılı olmadığını, cinsel içgüdüler gibi ayrı bir içgüdü olduğunu ortaya koymuştur. Freud, insan da yalnızca iki temel içgüdü olduğunu ileri sürmektedir. Bu iki temel içgüdüye yapıcı cinsel enerji libido, yıkıcı saldırganlık enerjisi thanatos adını vermektedir. Yıkıcı saldırgan insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki objelere çevrilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu iki içgüdü, birbirini etkisiz kılabilir ya da biri diğerinin yerine geçebilir. Bu içgüdüler, içe dönük olarak ifade edildiğinde kendini cezalandırmaya, mazohist davranışlara ve intihara neden olmaktadır. Dışa dönük olarak ifade edildiğinde ise saldırgan, şiddet içerikli ve yıkıcı davranışlara neden olmaktadır (Cansever, 1985; Cüceloğlu, 1992; Gençtan, 1989; Freedman, Sears ve Carlsmith, 1993; Scott, 1958).

Freud, saldırganlığı diğer içgüdüler gibi tatmin edilmesi gereken bir içgüdü olarak açıklamaktadır. Freud saldırgan davranışların ortaya çıkması için bir dış uyarıcının gerekli olmadığını savunmaktadır. Ayrıca saldırganlık içgüdüünün amacı tatmin olduğu için saldırganlığın ortadan kalkmasının olanaksız olduğunu ileri sürmektedir. Ancak saldırganlık içgüdüünün yarattığı enerjinin daha az zararlı hedeflere yöneltilerek boşaltmak biçiminde ya da yüceltme, karşıt tepki oluşturma gibi şekil değiştirmiş biçimlerde ifade edilebileceğini ortaya koymaktadır (Baron, 1983).

Özetle Psikanalitik Kuram, doğumdan itibaren zihinsel, duygusal, sosyal, psikolojik gelişim, özdeşleşme süreci, öğrenme yaşantıları, bilişsel süreçlerin saldırganlığı etkilediğini ortaya koymaktadır (Eron, 1987). Saldırganlığı yüksek düzeyde açığa vuran bireylerin topluma ve duruma uyum sağlayamadıkları, saldırgan davranışlarla baş edemedikleri gözlenmiştir (Hilgard, 1956). Yapılan çalışmalarda, gerilim yaratan kaynağın bastırılması durumunda pasif veya hayale dayalı saldırganlığa, kaynağın teşvik edilmesi durumunda şiddete ve uyumsuzluğa yol açtığı belirlenmiştir (Hilgard, 1956; Scott, 1958).

Psikanalitik Kuramın kurucusu olan Freud, psikoloji alanında içgüdü görüşü ile büyük bir etki yapmış ve kendisinden sonraki pek çok kuramcının görüşlerinin

temel kaynağını oluşturmuştur. İçgüdü kuramları içerisinde yer alan pek çok kuramcının Freud ile temelde ortak görüşleri olmakla birlikte, bu kuramcılarının her birinin ayrıldıkları düşüncelerin olduğu da görülmektedir. Aynı zamanda bu kuramcılarının görüşleri, günümüz saldırganlık kavramının da açıklanmasına yardımcı olmuştur.

2.1.1.1.2. Etiyolojik Kuram

Etiyolojik Kuram, hayvanların doğal ortamlarındaki davranışları üzerinde saldırganlığın içgüdüsel teorilerini yeniden incelemiştir. Lorenz (1970), saldırganlığı bütün organizmalarda bulunan bir güç olarak görmektedirler. Bununla birlikte bu gücün türlerin yaşam mücadelesi için bir savunma aracı olarak kullanıldığını deneysel çalışmalarla ortaya koymaktadırlar.

Lorenz'e göre hayvanlar arasındaki saldırganlığın amacı, türü sürdürmektir. Belli bir bölgeyi kendilerine yaşam alanı olarak seçen bir hayvan türü, besini bu alandan sağladıkları için, aynı besinden yararlanan diğer türlerin o bölgeye girmesine karşı koyarlar. Ancak o alandaki türler üremeye devam ettiklerinden sınır hakları daha büyük önem kazanır. Yaşam alanı içinde yetişen yeni soyun korunmasını saldırgan içgüdüler sağlar (Cansever, 1985). Yine Lorenz, saldırgan enerjinin ifade edilmezse birikeceğini, herhangi bir çevresel etkiye bağlı olmaksızın saldırgan davranışa dönüşeceğini ve patolojik davranışlara neden olacağını ileri sürmektedir (Lorenz, 1970).

Saldırganlığı içgüdü görüşü ile açıklayan bu kuramlar, yoğun eleştirilere hedef olmuşlardır. Bu eleştiriler, birçok türün belli uyaranlara karşı içgüdüsel olarak tepki gösterdiğini işaret ettiği, fakat insanlara ilişkin bilgi vermediği noktasında yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte, Lorenz'in hayvan davranışlarına göre yaptığı genellemelerin geçerliği sorgulanmaktadır. Buna göre, evrim ölçeğinde görel olarak daha alt basamaklarda yer alan hayvanların sergiledikleri saldırgan davranışlarda içgüdü önemli bir rol oynamaktadır, ancak evrim basamağında yukarılara doğru çıkıldıkça içgüdü önemini kaybetmektedir. Ayrıca içgüdü

kavramının bireylerin kime karşı, ne zaman ve ne şekilde saldırgan davranışta bulunacağını yordama açısından hiçbir değer taşımadığı ve bireysel farklılıkları açıklamada yetersiz kaldığı belirtilmektedir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1993).

Görüldüğü gibi, İçgüdü Kuramları saldırganlığı içgüdü üzerine temellendirerek açıklamaya çalışmışlardır. İçgüdü Kuramlarından Psikanalitik Kuram ve Etiyolojik Kuram , saldırgan davranışların temelinde saldırganlık içgüdüsünün yattığını savunmaktadırlar. Ancak bu kuramların her biri ortak görüşleri paylaşmakla birlikte her birinin ayrılan düşüncelerinin de olduğu görülmektedir. Öyle ki; Freud, saldırganlığın yıkıcı bir içgüdü olduğunu savunurken, Lorenz, saldırganlığın türün devamını ve çevreye uyumunu sağlayıcı bir içgüdü olduğunu savunmaktadır. Freud, saldırganlığın ölüme hizmet ettiğini açıklarken, Lorenz, saldırganlığın yaşama hizmet ettiğini açıklamaktadır. Bununla birlikte Freud, saldırganlık ve cinselliği; Lorenz ise saldırganlık ve sevgiyi birlikte ele almaktadır (Akt.: Köksal, 1991; Akt.: Yıldırım, 1998).

Sonuç olarak, içgüdü kuramları saldırganlığı içgüdüsel bir eğilim olarak açıklamakta ve saldırganlığın kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadırlar. Dolayısıyla saldırganlığı kişiler arası ilişkilerde bir sorun değil, doğal bir davranış olarak görmektedirler.

2.1.1.2. Biyolojik Temelli Kuram

Biyolojik Temelli Kuram, saldırganlığa beyin, merkezi sinir sistemi ve endokrin sistemin işleyişindeki bozuklukların yol açtığını ileri sürmektedirler (Goldstein, 1983). Biyolojik Temelli Kuram, saldırganlığı biyolojik ve genetik çalışmalarla açıklamaktadır (Aranson, 1980). Biyolojik yapı üzerinde yapılan çalışmalarda saldırganlığın beynin hangi bölgeleri tarafından kontrol edildiğini saptamaya yönelik araştırmalar yapılmaktadır. Bu konuda hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar, saldırgan davranışların beynin hipotalamus bölgesi tarafından

kontrol edildiğini işaret etmektedir. Ayrıca saldırganlığın ve duyguların kontrolünde önemli bir beyin sahası olan Limbik Sistemin parçası olan Amigdalaların etkili olduğu bilinmektedir. Ayrıca endokrin sistemden salgılanan hormonların belli durumlarda insanları saldırganlığa hazırladığı belirtilmektedir (Aranson, 1980; Bandura, 1973).

Saldırganlığı etkilediği belirtilen erkeklik hormonu olan androjendir. Androjenin, beynin işleyişini etkilemekle birlikte, kas gelişimini ve fiziksel büyümeyi sağladığı savunulmaktadır. Dolayısıyla dolaylı olarak saldırganlığa yol açtığı öne sürülmektedir (Bandura, 1973).

Alanyazında bireylerin genetik yapılarının bireyleri saldırgan davranışlar da bulunmaya eğilimli kılıp kılmadığı üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede cinsiyet kromozomları ve saldırganlık arasındaki ilişki incelenmektedir. Cinsiyeti belirleyen kromozomlardan XX dişi, XY erkek cinsiyetini belirtmektedir. Araştırmalarda XYY kromozom anormalliğinin suçlu erkeklerde daha fazla görüldüğü ortaya konulmuştur (Baron, 1983).

Buna bağlı olarak, uzun süreli fiziksel ve organik rahatsızlıkların, hormonal değişimlerden olan bayanların regl dönemlerinin saldırganlık düzeyini arttırdığı savunulmaktadır (Ankay, 1992). Yine alkol ve uyuşturucu almış insanlar üzerinde yapılan araştırmalarda alkol ve uyuşturucu maddelerin her zaman saldırganlığı arttırmadığı ortaya konulmuştur. Ancak bireyin alkol ya da uyuşturucu maddelerin almadan önceki ruh haline ve bu maddeleri aldıktan sonra yaşadığı engellenmeye bağlı olarak saldırganlık düzeyinin etkilendiği belirtilmektedir (Feldman, 1985).

Yine, Hokanson ve Megargee (1970), kişilik tiplerini yüksek kontrollüler ve düşük kontrollüler olarak sınıflandırmaktadırlar. Hokanson ve Megargee, insan davranışlarında fiziksel ve fizyolojik ihtiyaçlarının sağlanmasında, doğal insan tepkisine önem vermektedirler. Ayrıca insan tepkilerinin, insan üzerinde otomatik olarak uyarıcı çarpma oluşturduğuna dikkat çekmektedirler. Buna göre

başlangıcı ne olursa olsun, dış çevre ve içsel belirtinin saldırgan tepki sağladığını belirtmektedirler. Yine yüksek kontrollülerin saldırgan tepkinin davranışa dönüşmesini engellediklerini, düşük kontrollülerin ise herhangi bir insan tepkisine karşı saldırgan tepkiyi engelleyemediklerini savunmaktadırlar.

Özetle; Biyolojik Temelli Kuram, saldırganlığa ilişkin verilerini çalışmalarında kanıtlamasına rağmen bazı açılardan açıklamaları yeterli ve kapsamlı görülmemektedir. Saldırganlığın oluşumunda etkili olan bireysel farklılıklara ilişkin bilgi vermediği, zihinsel, duygusal ve sosyal süreçleri göz ardı ettiği belirtilmektedir. Dolayısıyla, Biyolojik Temelli Kuramın açıklamaları saldırganlığı açıklamada temel yapı olarak tutulmakla birlikte, psiko-sosyal süreçlerle birlikte ele alınması gereği de ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.3. Engellenme-Saldırganlık Kuramı

Engellenme-Saldırganlık Kuramı, saldırganlığı engellenmenin bir ürünü olarak açıklamaktadır. Dollard ve arkadaşlarının engellenme-saldırganlık varsayımına göre bir dürtünün önlenmesi ya da doyumun kesintiye uğraması saldırgan davranışların belirmesine yol açmaktadır. Böylece, engellenme-saldırganlık varsayımına göre, saldırgan davranışların ortaya çıkışı her zaman engellenmenin varlığını öngörür ve engellenme her zaman saldırganlığa yol açar (Cansever, 1985; Goldstein, 1983).

Bununla birlikte saldırganlığı, amacı yöneltildiği kişiye zarar vermek olan davranış olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanım, hem fiziksel hem de sözel saldırganlığı kapsamaktadır (Myers, 1987; Stoor, 1969). Dollard ve arkadaşlarına göre, engellenme arttıkça ve genelleştikçe saldırganlık da aynı oranda şiddetlenir. Engellenmeyi doğuran nesne açık seçikliğini yitirir. Kişi yaşam alanındaki her nesneye saldırabilir (Goldstein, 1983).

Engellenme-Saldırganlık Kuramı, saldırganlığın açığa vurularak ya da boşaltılarak azaltılabileceğini önermektedir. Buna göre, öfkelenirilmiş insanlar, bu öfkenin anlatım bulmasına fırsat verilmesi durumunda, daha sonraları daha düşük düzeyde saldırganlık göstereceklerdir. Ayrıca engellenmenin yarattığı saldırgan duyguların kötü sonuçlara yol açabileceğini hissettiği durumlarda bireyin, bu duygularını gerçek hedefe değil, uygun hedefe yöneltebileceğini ileri sürmektedirler. Bu duruma yön değiştirmiş saldırganlık adı verilmektedir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1993; Perlman ve Cozby, 1983).

Saldırganlık uyarımlarının daha az riskli durumlarının rüya formlarında olduğu ortaya konulmaktadır. Dollard ve arkadaşları, genç erkek ve genç kızların rüyalarında ailelerine, özellikle kendi cinslerine karşı düşmanlık beslediklerini; erkek çocuğun rüyasında babasını zalimce döverken, kız çocuğunun annesinin acı çekmesini izlerken zevk aldığını belirlemişlerdir (Scott, 1958).

Engellenme- Saldırganlık Kuramı, her zaman engellenme saldırganlığa yol açar görüşü ile çeşitli eleştiriler almakla birlikte, araştırmacıları bu kuramı yeniden formüle etmeye yöneltmiştir. Bu araştırmacıardan Berkowitz (1962), Dollard ve arkadaşlarının saldırganlığın etkileri gözlenerek öğrenilmiş davranış olabileceği olasılığını göz ardı ettiklerini ifade etmektedir.

Berkowitz (1984, 1989)'e göre saldırganlık, geçmişte yaşanan engellenmelerden değil, engellenmenin verdiği acıdan kaynaklanmaktadır. Berkowitz, bir engellenmenin saldırganlıkla sonuçlanıp sonuçlanmayacağını belirleyen ortam özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu ortam özelliklerinden birisi, kişinin birikmiş olan öfkesidir. Bununla birlikte, engellenme ortamında saldırganlığı teşvik edecek ve hatırlatacak bir ipucunun bulunması saldırganlığın ortaya çıkmasını kolaylaştıran bir faktör olarak belirtilmektedir. Berkowitz 'in engellenme ortamında bulunan saldırgan ipuçlarının saldırganlık olasılığını arttıracığı yolundaki görüşü, İpucu Kuramı olarak adlandırılmaktadır.

Yine, Hokanson ve Megargee (1970)'ye göre kişisel alana izinsiz girilmesi, günlük yaşamdaki engeller saldırgan davranışı etkilemektedir. Benzer olarak Block ve Martin (1955), ergenlerde düşük ego gücüne sahip olanların engellemeler karşısında daha saldırgan davrandıklarını saptamışlardır (Akt.: Berkowitz, 1989).

Bu açıklamalar çerçevesinde, Engellenme-Saldırganlık Kuramının engellenmenin saldırganlığa yol açacağı yönündeki temel varsayımı araştırma bulgularıyla desteklenmekle birlikte, engellenmenin ne zaman saldırganlıkla sonuçlanacağını, saldırganlığın nasıl ifade edileceğini ve kime yöneltileceğini yordamak için yeterli açıklama sunmaktadır (Yıldırım, 1998). Ayrıca Engellenme Saldırganlık Kuramının, Freud'un engellenmiş içgüdü kavramıyla paralellik gösterdiği, ancak saldırganlığın doğuştan gelen içgüdüsel bir davranış olmadığını savunması açısından da öğrenme kuramlarıyla paralellik gösterdiği ifade edilebilir.

2.1.1.4. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal Öğrenme Kuramı, saldırganlığı gözlem, model olma ve taklit yoluyla öğrenilen davranışlar olarak açıklamaktadır. Buna göre saldırgan davranışlar, temel olarak öğrenilmiş davranışlardır. Saldırgan davranışları anlamak ve açıklamak için davranışların edinilmesi ve sürdürülmesinde yeri olan ödüllendirme ve cezalandırmalara bakmak gerekmektedir (Bandura, 1973; Scott, 1958).

Sosyal Öğrenme Kuramı temsilcilerinden olan Bandura (1973), insanların saldırganlık içgüdüleri ile doğmadıklarını, ne zaman, kime karşı, ne şekilde saldırgan davranışlarda bulunacaklarını sosyalleşme süreci içinde öğrendiklerini savunmaktadır. Bandura, öğrenilmiş saldırgan tepkilerin pekiştirme ve taklit olmak üzere iki şekilde öğrenilmiş olabileceğini ileri sürmektedir. Pekiştirme, anne-baba tarafından verilen cezalar, saldırgan davranışın onaylanması veya

övülmesi, saldırgan davranış ile istediğini elde etmeye izin verilmesi yoluyla olmaktadır. Anne-baba tarafından pekiştirilerek biçimlenen saldırgan davranışlar, sosyal öğrenme yoluyla pekiştirilerek genellenmektedir. Taklit ise, çocukların çevrelerinde bulunan saldırgan modelleri gözlemleyerek saldırgan davranışı öğrenmesi olarak tanımlanmaktadır (Bandura ve Walters, 1959). Ancak taklit edilecek modelin seçilmesi ve benimsenme oranının belirlenmesi sürecinin daha karmaşık olduğu belirtilmektedir.

Sosyal Öğrenme Kuramı temsilcilerinden olan Sears ve Whiting, saldırgan davranışları açıklamaya ilişkin Duygusal-Çözümsel Kuramı adını verdikleri kuramlarını hazırlamışlardır. Buna göre, ergenlerde saldırganlığın, içsel kontrolün zayıflığından, ailesel ölçütlerin benliğin bir parçası haline gelmemesinden, vicdan gelişiminin eksikliğinden kaynaklandığı savunulmaktadır. Ayrıca ailenin çocuklarına uyguladığı disiplin yöntemlerinin de saldırgan davranışların üzerinde etkili olduğunu belirtmektedirler (Abeles, Fischer ve Scherer, 1975).

Yine Eron (1987), saldırganlığı öğrenme sürecinde itki (kuvvet) kışkırtma, tepki ve ödülü önemli öğeler olarak görmekle birlikte teşvik, güçlendirme, özdeşleşme ve sosyo-kültürel normların öğrenme çevresinde önemli boyutlar olduğunu belirtmektedir. Eron, saldırgan davranışın dışa vurumunu itki-teşvik ilişkisi ile açıklamaktadır. Eron'a göre, itki seviyesinin yükselmesi, saldırgan davranışın uyarılmasını sağlamakta, teşvik ise bireyi kızdıran koşullardan kaynaklanmaktadır. Böylece itki seviyesinin yükselmesi ve teşvik etme saldırgan davranışın dışa vurumunu sağlamaktadır. Bu yapının örnekleri olarak ailesel red, beslenme eksikliği ve coğrafi hareketlilik gösterilmektedir.

Ayrıca, kitle araçları üzerinde yapılan çalışmalar, genelde televizyondaki şiddetin, çeşitli saldırı modelleri yarattığını ortaya koymaktadır. Özellikle çocuklar üzerinde saldırganlığı artırıcı etki yaptığı savunulmaktadır (Kaygusuz, 1995; Newson, 1985).

Bu açıklamalar çerçevesinde, Sosyal Öğrenme Kuramının saldırganlığın açıklamasına önemli katkıları olduğu görülmektedir. Sosyal Öğrenme Kuramı saldırganlığın nedenlerini test edebilir kavramlarla açıklamakla birlikte, saldırgan davranışlar açısından gözlenen bireysel farklılıkları da ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Sosyal Öğrenme Kuramı, saldırganlığın önlenmesi ya da kontrol edilmesinin de öğrenmeye bağlı olduğunu ortaya koyarak, saldırgan davranışların kazanılmasının engellenebileceğini ve kazanılmış davranışların söndürülebileceğini açıklamaktadır (Hilgard, 1956; Stoor, 1969).

2.1.1.5. Davranışçı Kuram

Davranışçı Kuram, saldırganlığı “başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranış” biçiminde tanımlamaktadır (Eron, 1987). Davranışçı Kurama göre, saldırgan davranışın cinsi, şiddeti ve tekrarı ile davranışın türü, kuvveti ve frekansı arasındaki ilişki önemlidir (Aranson, 1980; Eron, 1987).

Buna göre Davranışçı Kuram, saldırganlığı etkileyen faktörleri, gürültü, sıcaklık, hava kirliliği, kitle iletişim araçları, alkol ve uyuşturucular gibi fiziksel stres yaratan uyaranlar olarak ortaya koymaktadır. Laboratuvar deneylerinde yüksek düzeyde gürültüye tabi tutulan deneklerin hiçbir etkiye tabi tutulmayan deneklere oranla daha saldırgan tepkiler verdikleri, gürültünün sıkıntı verici ve engelleyici etkisi olduğu saptanmıştır. Yine laboratuvar çalışmalarında sıcaklık ve hava koşullarının saldırganlıkta artışa neden olduğu belirlenmiştir (Berkowitz, 1982). Ancak dışsal uyarıcının saldırganlığın ortaya çıkması için tek başına yeterli olmadığı bununla birlikte yeterli düzeyde bilimsel verinin olmadığı belirtilmektedir (Geen ve O’Neal, 1986).

Ayrıca, günlük yaşamdaki engellenmeler, kişisel alana saldırı, yüksek nüfus yoğunluğu, trafik vb. saldırgan davranışların dışı vurumuna neden olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Hokanson ve Megargee, 1970). Ayrıca sanayileşmiş toplumlarda fiziksel saldırganlığın, statü sağlama, onay ihtiyacı için kişinin

yaşamını sürdürmeye yardımcı olmada gerekli olmadığı; toplum ve birey için şiddet ve suça yol açıyorsa, uyumsuz davranış olarak kabul edildiği belirtilmektedir (Berkowitz ve Lepage, 1973).

Ayrıca, çevresel faktörlerden biri olan okulun, saldırgan ve uyumsuz davranışları arttırmasına ya da iyileştirmesine ilişkin etkisi tartışılmaktadır (Goldstein, 1983). Okulun saldırganlığı arttırdığını savunanlardan Gold (1978), okulun saldırganlık yaratan sosyal ve psikolojik etkileri oluşturduğuna ve saldırganlığın önemli kışkırtıcısı olduğuna inanmaktadır. Benzer olarak Elliott ve arkadaşları, okulu, saldırganlık için kritik nesil çevresi olarak betimlemektedirler. Araştırmacılar, Amerikan okullarında yaptıkları çalışmalarda elde ettikleri bulgulardan hareketle saldırganlık üzerinde başarısızlık, disiplin problemi, düşük sosyo-ekonomik düzey ve cinsiyet farklılığı değişkenlerinin etkili olduğunu ortaya koymaktadırlar. Okulun saldırganlığı arttırmada tek kaynak olmadığını savunan araştırmacılardan Feldhusen ve arkadaşları (1977), 11 yıl süreyle yaptıkları araştırmaları sonucunda elde ettikleri bulgulara göre, okulun aile değişkeni kadar ergendeki saldırganlığı etkilemediğini, öğretmen tutumlarının, cinsiyet ve zeka düzeyi değişkenlerinin daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Akt.: Goldstein, 1983).

Davranışçı Kuram, davranışa yönelmektedir. Buna bağlı olarak, insanların öğrenme süreçlerinin düzenlenerek saldırgan davranışların azaltılabileceğini savunmaktadır. İnsanların saldırgan davranışlarını kontrol etmeyi öğreneceklerini ve öfke duygusuna hakim olabileceklerini ortaya koymaktadır (Aranson, 1980). Diğer yandan, öfke, nefret vb. duyguların kontrol etmeye ve akılcı yollarla ifade etmeye yönelik becerilerin kazandırılması ile saldırganlığın kontrol edilebileceği ortaya konulmaktadır (Baltaş, 1988; Akkök, 1996).

Davranışçı Kuramın, saldırgan davranışta bulunan bireyin amacı boyutuna yer vermediği görülmektedir. Bununla birlikte biyolojik ve bilişsel süreçleri göz ardı ettiği belirtilmektedir (Eron, 1987). Dolayısıyla, Davranışçı Kuram, saldırgan

davranışın öğrenme ilke ve süreçleri ile çevre koşullarına bağlı olarak ortadan kaldırılabileceğini savunmaktadır (Aranson, 1980).

Sonuç olarak, saldırganlığa ilişkin kuramlar farklı görüşleri ile birbirlerini tamamlamaktadırlar. Bu açıklamalar çerçevesinde saldırganlığın biyolojik, psikolojik ve çevresel pek çok faktöre bağlı olarak oluştuğu görülmektedir. Aynı zamanda alanyazında saldırganlığın bireysel farklılıklara bağlı olarak farklı davranış şekillerinde görülmesi ile birlikte potansiyel olarak da varlığını koruyabilen bir eğilim olduğu ortaya konulmaktadır (Arıcak, 1995).

2.1.2. Saldırganlık İle İlgili Araştırmalar

Bireylerin saldırganlık düzeyleri, kişisel ve sosyal nitelikler ile aile nitelikleri tarafından belirlendiğinden saldırganlık alanında yapılan araştırmalar bu iki temel boyut kapsamında birçok değişkeni içermektedir.

2.1.2.1. Kişisel ve Sosyal Nitelikler Açısından Saldırganlığa İlişkin Araştırmalar

Archer ve Parker (1994), ergenlerin saldırganlık eğilimi ve saldırganlığı ifade etme şekillerini belirlemek üzere bir araştırma yapmışlardır. Araştırmada deneklerin ankete verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, erkeklerin kızlara oranla saldırganlığa karşılık vermeye daha hazır oldukları belirlenmiştir. Ayrıca, erkeklerin saldırganlığı ifade etme şekillerinin doğrudan saldırganlık şeklinde olduğu belirlenmiştir. Bettencourt ve Miller (1996), ergenlerin cinsiyet grupları arasında saldırgan davranışlar ile inanç ve algıları üzerine bir araştırma yapmışlardır. Araştırmalarında saldırganlıkta cinsiyetin etkilerini saptayarak erkeklerin daha yüksek düzeyde fiziksel saldırganlık gösterdikleri bulgusunu elde etmişlerdir.

Ergenlerle yapılan diğerk bir çalışmada ise, Duncan (1999), yaşıtlar arası saldırganlık ile kardeşler arası saldırganlık açısından cinsiyet grupları arasında erkeklerin kızıardan daha fazla yaşıtlarına saldırgan davrandıkları bulgusunu elde etmiştir. Halloran (1999) ise, denetim odağı açısından erkekler lehine bir farklılık olduğu; kızlarda iç denetim düzeyinin yüksek ve saldırganlık düzeyinin düşük; erkeklerde dış denetim düzeyinin yüksek ve saldırganlık düzeyinin yüksek olduğu bulgusunu elde etmiştir.

Üniversite ğrencileri ile yapılan araştırmalarda, kadınların psikolojik saldırının açık çeşitlerini ve daha az şiddet içeren çeşitlerini gösterdikleri, erkeklerin ise fiziksel saldırıya eğilimli oldukları bulgusu elde edilmiştir (Hamby ve Sugarman, 1999; NIMH, 2000).

Yetişkin kadın ve erkek denekler üzerinde yapılan araştırmalarda ise, cinsiyetin saldırganlık düzeyi üzerinde etkisinin olduğunu gösteren araştırma bulgularının yanı sıra, erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kızlardan daha yüksek olduğunu gösteren araştırma bulguları bulunmaktadır (Hilgard, 1956; Scott, 1958).

Türkiye'de kişisel ve sosyal değişkenler arasında en sık olarak ele alınan cinsiyet değişkeni ile saldırganlık düzeylerini karşılaştıran araştırmalarda, bulguların farklılaştığı görülmektedir. Hatunoğlu (1994)'nun lise öğrencileri ile yaptığı araştırmada, cinsiyete göre saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna karşın Tuzgöl (1998), erkeklerin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulgusunu elde etmiştir.

Aşkın (1981)'in ABD ve Türkiye'de yaptığı kültürler arası bir araştırmada, Türk kız ve erkek niversite ğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin Amerikan kız ve erkek niversite öğrencilerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın ztrk (1990), cinsiyet grupları açısından niversite öğrencileri arasında saldırganlık düzeyleri açısından bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Üniversite ğrencileri ile yapılan bir diğerk çalışmada ise, dıştan

denetimli erkeklerin saldırganlık düzeylerinin içten denetimli erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur (Köksal, 1991).

Bireylerin yaşları ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkilere ait araştırma bulguları farklılık göstermektedir. Walder, Lefkowitz ve Beri (1960), 8 yaşında 875 çocuğun 10 yıl süreyle saldırganlık düzeylerini izlemişler ve aradan uzun süre geçmesine rağmen deneklerin saldırganlık düzeylerini korudukları bulgusunu elde etmişlerdir (Akt.: Köksal, 1991).

Eron (1987) ise, saldırgan davranışın gelişimini 22 yıl süresince üç kuşak üzerinde araştırmıştır. Araştırmada Hull-Spens Teorisi doğrultusunda tahrik etme, teşvik, özdeşleşme ve sosyo-kültürel değişkenler ele alınmıştır. 8 yaşından 30 yaşına kadar olan sürede erkek deneklerde %50, kadın deneklerde %35 oranında saldırgan davranışlarda sabitlik görüldüğü saptanmıştır.

İlkokul çocukları ve ergenler ile yapılan araştırmalarda ergenlerin ilköğretim çağı çocuklarına kıyasla daha sinirli ve saldırgan davranışlar gösterdiklerini ortaya koyan araştırma bulgularına rastlanmaktadır (Edmonson ve Bullock, 1998; Singer ve Miller, 1999).

Ergenler üzerinde yapılan araştırmalarda ergenlerde sözlü saldırganlık düzeyinin tartışmacılık düzeyinden daha yüksek olduğunu gösteren araştırma bulgularının (Infante ve Myers, 1994) yanı sıra yetişkinler üzerinde yapılan benzer bir araştırmada, sözlü saldırganlık düzeyinin tartışmacılık düzeyinden daha yüksek olduğunu gösteren araştırma bulgularına da (Anderson ve Martin, 1996; McWhirter, 1999) rastlanmaktadır.

Türkiye’de bireylerin yaşları ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiye ilişkin çok az sayıda araştırma görülmektedir. Güner (1995), 14-17 yaş arasındaki ergenlerde, 16 yaşındaki ergenlerin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından diğer gruplardaki ergenlerden daha yüksek çıktığı bulgusunu elde etmiştir.

Başarı düzeyi ve saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkilere ait araştırma bulguları da farklılık göstermektedir. Başarı düzeyi düşükçe saldırganlık düzeyinin arttığını gösteren araştırma bulgularının (Gold, 1978) yanı sıra başarı düzeyinin saldırganlığı arttırmada tek etken olmadığını gösteren araştırma bulguları (Felhusen ve Ark., 1977) bulunmaktadır (Akt.: Goldstein, 1983).

Kocatürk (1982), üniversite öğrencileri ile yaptığı bir araştırmada, spor alanını seçen öğrencilerin saldırganlık puanlarının eğitim alanındaki öğrencilerden daha yüksek olduğu, bireysel mücadeleyi gerektiren spor türlerine ilgi duyanların saldırganlık düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bireylerin kişisel nitelikleri açısından çekingen ya da girişken olmalarının saldırganlık düzeyleri ile ilişkisini inceleyen araştırmalarda, çekingen içe dönük ergenlerin ve gençlerin düşük özgüven, düşük özsaygı ve sinirlilik yaşadıklarını, özellikle saldırgan davranışa maruz kaldıklarını gösteren araştırma bulgularının (Duncan, 1999) yanı sıra çekingen bireylerin daha yüksek düzeyde dolaylı saldırganlık gösterdiklerini ortaya koyan araştırma bulguları bulunmaktadır (Hamby ve Sugarman, 1999; Venable ve Martin, 1997).

Denetim odağı ve saldırganlık düzeyi ile ilgili yapılan araştırmalarda ise, Aşkın (1981), Türk denek grubunun Amerikan denek grubundan daha fazla dış denetimli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Köksal (1991) ise dış denetimli bireylerin iç denetimli bireylere kıyasla daha fazla saldırgan eğilim gösterdikleri bulgusunu elde etmiştir.

Bireylerin karşı cins ile olan arkadaşlık ilişkileri ve saldırganlık düzeyleri ile ilgili yapılan araştırmada Hamby ve Sugarman (1999), erkeklerin fiziksel saldırganlık düzeylerinin kızlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Lavoie (2000) ise, flörtte saldırganlığın özellikle seksüel saldırganlığın yüksek düzeyde olduğu bulgusunu elde etmiştir.

Bireylerin sosyal nitelikleri ve saldırganlık düzeyleri ile ilgili yapılan araştırmada Keltikangas ve Keinonen (1988), ergenlik çağında bulunan 36 erkek üzerinde rekabet ortamlarında saldırganlık, yarışmacı tutum ve kalbin tepkileri arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Yarışmacı ortamlarda saldırganlık eğilimli kişilerin performanslarının olumsuz etkilendiği; saldırganlık eğiliminin özgüvenle birleştiğinde performansın yükseldiği, kalp atışlarının ve kan dolaşımının hızlanması gibi tepkilerin saşdırganlıktan çok yarışmacı tutum ile ilgili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bireylerin kişisel ve sosyal niteliklerinden olan kendini açma ve empati ve saldırganlık düzeyleri ile ilgili yapılan bir araştırmada Ohbuchi ve Ohno (1993), kişinin korkusunu açıklaması ve olumsuz duygularını belli etmesinin karşısındaki kişide empati uyandırmanın yanı sıra saldırganlık eğiliminin de azalmasına yol açtığı bulgusunu elde etmişlerdir. Bunun yanı sıra saldırganlık kurbanı konumundaki kişinin cezbediciliğinin de saldırganlık eğilimini etkilediği, erkek deneklerin çekici bayana karşı daha az saldırgan davrandıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Sonuç olarak, alanyazında kişisel ve sosyal nitelikler ve saldırganlık düzeyleri ile ilişkili olarak yapılan araştırmalarda, birçok değişken ele alınmıştır. Bunlardan denetim odağı inancı (Aşkın, 1981; Halloran, 1999; Köksal, 1991), kişilik değişkenleri (Aşkın, 1981; Duncan, 1999; Hamby ve Sugarman, 1999; Venable ve Martin, 1997), spor alanlarına ilgi (Kocatürk, 1982), akademik başarı (Goldstein, 1983), karşı cins arkadaşlık (Hamby ve Sugarman, 1999), cinsiyet rolleri (Archer ve Parker, 1994; Aşkın, 1981; Bettencourt ve Miller, 1996; Duncan, 1999; Halloran, 1999; Hamby ve Sugarman, 1999; Hatunoğlu, 1994; Hilgard, 1956; Köksal, 1991; NIMH, 2000; Öztürk, 1990; Scott, 1958; Tuzgöl, 1998), yaş (Anderson ve Martin, 1996; Edmonson ve Bullock, 1998; Eron, 1987; Güner, 1995; Infante ve Myers, 1994; McWhirter, 1999; Singer ve Miller, 1999), yarışmacı tutum (Keltikangas ve Keinonen, 1988), kendini açma ve empati ile saldırganlık (Ohbuchi ve Ohno, 1993) boyutlarında birçok değişkenin saldırganlıkla ilişkili olduğu gösterilmiştir.

2.1.2.2. Aile Nitelikleri Açısından Saldırganlığa İlişkin Araştırmalar

Aile niteliklerine ilişkin değişkenler arasında sıklıkla ele alınan ailenin gelir düzeyi ile saldırganlık düzeyi karşılaştıran araştırmalardan bulguların farklılaştığı görülmektedir. Keenon ve Shaw (1994), düşük gelirli ailelerin 18-24 aylık çocuklarının saldırganlık nedenleri üzerinde yaptığı araştırmada temel nedenin gelir düzeyi olmadığı, tahmini etkenlerin suça eğilimli aile, annede depressif belirtilerin bulunması ve çocuğun asi kişiliğe sahip olması bulgularını elde etmiştir. Buna karşın Scott (1958), ergenler üzerinde yaptığı araştırmada, gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarının saldırganlık düzeylerinin orta ve yüksek gelir düzeyine sahip aile çocuklarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kelly (1975), okulda saldırgan davranışlar üzerine yaptığı araştırmasında sosyo-ekonomik değişkenin kontrol edilebilirliğinin saldırgan davranış düzeyini etkileyebildiği sonucuna ulaşmıştır (Akt.: Goldstein, 1983). NIMH (2000) ise, birçok nüfusa dayalı araştırmasında, aile gelir düzeyinin saldırgan düzeyi ile ters ilişkili olduğunu ve antisosyal davranışlı aile ile saldırganlık düzeyinin doğru ilişkili olduğunu bulmakla birlikte, sosyo-ekonomik düzey ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkinin çok az olduğunu saptamıştır.

Türkiye’de sosyo-ekonomik düzey ile saldırganlık düzeyini karşılaştıran araştırma bulgularının farklılaştığı görülmektedir. Köksal (1991)’ın üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada sosyo-ekonomik düzey açısından saldırganlık düzeylerinde farklılık görülmemiştir.

Buna karşın Hatunoğlu (1994), aile gelir düzeyini düşük ve orta olarak algılayan ergenlerin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tuzgöl (1998) ise, ergenlerde aile gelir düzeyi ve saldırganlık düzeyi açısından bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Saldırganlık düzeyi ile annenin çalışma durumu arasındaki ilişkiye ait yeterince araştırma bulgusuna rastlanmamıştır. Ancak NIMH (2000), okul öncesi dönemde çocuk bakıcısı tarafından büyütülen çocuklarda çocuk suistimali ve ihmalinin saldırgan davranışlar için risk faktörü olduğunu belirtmektedir.

Saldırganlık düzeyi ile anne-baba eğitim düzeyi arasındaki ilişkilere ait araştırma bulguları da farklılık göstermektedir. Anne-baba eğitim düzeyinin kardeşler arasında saldırganlık düzeyini farklılaştırmadığını (Duncan, 1999), ergenlerde psikolojik saldırı ve tartışmacılık boyutunda anne baba eğitim düzeylerinin saldırganlık düzeyini farklılaştırdığını (Infante ve Myers, 1994) gösteren bulgular bulunmaktadır.

Türkiye’de ise anne-baba eğitim düzeyi ile saldırganlık düzeyini karşılaştıran çok az sayıdaki araştırma bulgularının farklılaştığı görülmektedir. Ergenlerde anne-babaları lisansüstü eğitim görmüş olanların saldırganlık düzeylerinin anne babası diğer eğitim düzeylerine sahip olanlara göre daha yüksek olduğunu gösteren bulgu (Güner, 1995) ile birlikte, anne-baba eğitim düzeylerine göre saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığını (Tuzgöl, 1998) gösteren bulgu da bulunmaktadır.

Aile nitelikleri arasında sıklıkla ele alınan anne baba tutumu değişkeni ile saldırganlık düzeylerini karşılaştıran araştırmalarda da bulguların farklılaştığı görülmektedir. Duncan (1999), saldırgan çocukların anne babalarının, genel olarak duygusal sıcaklığı az, aşırı hoşgörülü ve çocukla ilişkilerinde fiziksel ve duygusal açıdan agresif oldukları saptamıştır. Ayrıca saldırgan davranışa maruz kalan erkek çocukların annelerinin, kontrolcü ve kısıtlayıcı; kız çocukların annelerinin ise aile ilişkilerinde yetersiz ve sevgi göstermeyen özelliklerinin olduğu bulgusunu elde etmiştir.

Çocuklar ve ergenler üzerinde yapılan diğer bir çalışmada ise, ailede şiddet gören çocuk ve ergenlerin saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur (McWhirter, 1999). Benzer şekilde NIMH (2000), aile içinde şiddet olmasının,

zayıf ebeveyn gözleminin, aşırı sertliğin, tutarsız disiplinin, yetersiz otoriterliğin çocuk ve ergenlerde sinir bozukluklarına ve saldırgan davranışlara yol açtığı bulgusunu elde etmiştir.

Türkiye’de saldırganlık düzeyleri ve ana – baba tutumları arasındaki ilişkilere ait araştırma bulguları da farklılık göstermektedir. Öztürk (1990), anne-babalarını demokratik olarak algılayan öğrencilerin bağımsızlık, duyguları anlama, yakınlık, başatlık düzeylerinin, anne-babalarını otoriter algılayan öğrencilerden daha yüksek olduğu, kendini suçlama ve saldırganlık düzeylerinin daha düşük olduğu bulgusunu elde etmiştir.

Benzer şekilde Hatunoğlu (1994), otoriter anne-baba tutumunda yetişen ergenlerin demokratik ve ilgisiz anne-baba tutumuna göre yetişen ergenlerden daha yüksek saldırgan eğilimi gösterdikleri; demokratik, otoriter ve ilgisiz anne-baba tutumunda yetişen ergenlerde sözel saldırganlık düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Başar (1996) ise üvey anne-babaya sahip olan öğrencilerin saldırganlık eğilimi puanlarının artarken, kendini algılama ve ifade etme biçimlerine ilişkin puanlarının azaldığı bulgusunu elde etmiştir. Buna karşın Tuzgöl (1998)’ün araştırmasında, anne-baba tutumlarına göre saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Sonuç olarak, alanyazında saldırganlık ve aile nitelikleri ile ilişkili olarak yapılan araştırmalarda birçok değişken ele alınmıştır. Bunlardan gelir düzeyi (Goldstein, 1983; Hatunoğlu, 1994; Keenon ve Shaw, 1994; Köksal, 1991; NIMH, 2000; Scott, 1958; Tuzgöl, 1998), anne çalışma durumu (NIMH, 2000), eğitim düzeyi (Duncan, 1999; Güner, 1995; Infante ve Myers, 1994; Tuzgöl, 1998), anne-baba tutumları (Başar, 1996, Duncan, 1999; Goldstein, 1983; Hatunoğlu, 1994; McWhirter, 1999; NIMH, 2000; Öztürk, 1990; Tuzgöl, 1998), üvey anne-babaya sahip olma ve kendini algılama biçimi (Başar, 1996) boyutlarında birçok değişkenin saldırganlıkla ilişkili olduğu ortaya konmaktadır.

Saldırganlıkla ilgili yapılan araştırmaların daha çok ergenler ve üniversite öğrencileri üzerinde yoğunlaştığı görölmektedir. Ancak, Türkiye’de lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile bağlantılı olabileceği düşünölen kendini açma düzeyi, kişisel ve sosyal nitelikler ile aile niteliklerini birlikte ele alan araştırmalara rastlanamamıştır. Yurtdışında ise saldırganlık düzeyleri ve kendini açma ile ilgili çok az sayıda araştırmaya rastlanabilmiştir (Ohbuchi ve Ohno, 1993).

Böylece, lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde birçok değişkenin etkili olduğuna ilişkin değişik bulgular bulunmakla birlikte özellikle kendini açma ve çeşitli değişkenlerin lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin farklılaşmasında önemli faktörler olabileceği belirtilebilir.

2.2. KENDİNİ AÇMAYA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR ve ARAŞTIRMALAR

Bu başlık altında; kendini açmayı açıklayan kuramlar çerçevesinde kendini açmaya ilişkin açıklamalar ve kendini açma ile ilgili araştırmalar sunulmuştur.

2.2.1. Kendini Açmaya İlişkin Açıklamalar

Kendini açma kavramı ilk kez Jourard tarafından *The Transparent Self* (1964) adlı kitabında kullanılmıştır. Jourard’a göre kendini açma, bireyin kendisi hakkındaki kişisel bilgiyi ortaya koyarak, kendini başkalarına tanıtma sürecidir. Kendini açmanın sağlıklı bir kişiliğin kazanılmasının bir yolu olduğunu ileri sürdüğü teorisinde Jourard, kendisini en azından bir kişiye açmayanların kişisel gelişimleri için bir fırsatı inkar ve gözardı ettiklerini, tanınmaktan kaçındıklarını ifade etmektedir (Akt.: Fisher, 1987; Akt.: Foubert ve Sholley, 1996).

Rogers, kendini açma davranışını, içi-dışı bir olma durumuna bağlı olarak tanımlamaktadır. Rogers’a göre kendini açma, kişinin kendini ortaya koyduğu

sözel ifadelerdir (Foubert ve Sholley, 1996). Benzer olarak Warling (1987), kendini açmayı bireylerin kendilerini birbirlerine ne kadar yakın hissettiklerinin bir görüntüsü ve samimiyeti arttıracak bir faktör olarak tanımlanmaktadır (Akt.: Hartley, 1999). Diğer taraftan Derlega, Metts, Petronio ve Margulis (1993), kendini açmayı bireylerin diğerlerine sözel olarak kendilerini anlatmaları olarak tanımlamaktadırlar.

Gelişen ilişkilerde kendini açmanın doğasını inceleyen Wheeless, kendini açmayı bireyin diğer bireylerle iletişimde verdiği kişisel mesaj olarak kavramlaştırmaktadır (Prisbell ve Dallinger, 1991). Benzer olarak, Prisbell ve Dallinger (1991), kendini açmayı başkalarına kendini anlatma süreci veya herhangi bir kişisel bilginin A kişisinden B kişisine iletimi olarak tanımlamaktadırlar. Diğer taraftan Goulter (1960), kendini açma davranışını kişiler arası iletişimde en yaygın normlardan biri olarak açıklamaktadır (Akt.; Keltner, 1973).

Kendini açmayı hizmet ettiği amaçlar açısından tanımlayan Derlega, Margulis ve Winstead (1987), kendini açmanın kişisel durumları, ümitsizlikleri, geçmişteki olayları, gelecekle ilgili planları içeren bilgi alış – verişi olduğunu ve işlevsel olarak sözel mesajlarla başladığını belirtmektedirler. Benzer olarak Kunkle ve Gerrity (1997) kendini açmayı bir kişinin kişisel durumunu, huylarını, geçmiş yaşantılarını, gelecekle ilgili planlarını paylaşma isteği olarak tanımlamaktadırlar.

Kendini açma kavramının araştırmacılar tarafından değişik şekillerde tanımlandığı ve bu tanımların ortak öğeleri içerdiği dikkati çekmektedir. Tanımlar çerçevesinde sözel mesajlar, kişiye özel kişisel bilgi, kişisel olarak doğru bilgi, niyetli olarak paylaşma isteği kendini açmanın ortak öğeleri olarak görülmektedir. Aynı zamanda alanyazında, kendini açmanın kişiler arası ilişkilerin gelişimindeki rolünü açıklamaya yönelik kuramlar bulunmaktadır. Kendini açmaya ilişkin bu açıklamalar, Sosyal Etkileşim Kuramı, Sosyal Nüfuz Kuramı, Johari Penceresi, Bağlantısal Diyalekt/İletişimsel Başarı Kuramı

çerçevesinde incelenebilir (Altman ve Taylor, 1973; Cüceloğlu, 1992; Fisher, 1987; Tardy ve Dindia, 1997).

2.2.1.1. Sosyal Etkileşim Kuramı: Bu kurama göre kendini açma, bireyler arasında kişisel bilgilerin karşılıklı olarak ifade edilmesini içermektedir. Kendini açma karmaşık bir süreçtir. Kendini açma sonucunda bireylerin karşılıklı olarak anlaşıldıklarını hissetmeleri, değer görmeleri yakın ilişkilerde sağlanan en büyük ödüllerden biri olmaktadır. Ancak kendini açma, reddetme, duyarsızlık risklerini de beraberinde getirmektedir.

Bu kurama göre, kendini açmanın beklendik ve beklenmedik muhtemel etkileri olabilmektedir. Kendini açma ve ilişki gelişimi arasında karşılıklı dönüşümsel bir bağ vardır. Kendini açma iletileri; iletilere anlam verilmesini, iletilerin ışığında değişen ilişkideki kuralların anlaşılmasını, algılanmasını ve beklentiler çerçevesinde ele alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla kendini açma bir ilişkinin yönünü, tanımını, yoğunluğunu veya doğasını etkilediği gibi ilişkinin doğası da kendini açmanın anlamını ve sonuçlarını etkilemektedir (Akt.: Fisher, 1987; Akt.: Hartley, 1999).

Kendini açma, gizliliği koruma ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. İnsanların dengede tutmaları gereken iki tür ihtiyaçları vardır : Kişisel bilgiyi paylaşma ihtiyaçları ve gizliliğin korunması ihtiyaçları. Bireyler kişisel bilgiyi açmaya karar verdikleri zaman oluşabilecek istismar edilme, kabul edilmeme, anlaşılmama riskleri karşısında kişisel bilginin korunması ihtiyacını hissetmektedirler (Hartley, 1999).

2.2.1.2. Sosyal Nüfuz Kuramı: Altman ve Taylor tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre kendini açmanın başlıca anlamı, ilişkilerin sistemli olarak, yüzeysel tanışık ilişkilerden yakın samimi ilişkilere doğru gelişmesini sağlamasıdır. Kişilik, çekirdeği saran katmanların diğer katmanlar tarafından, bu katmanların da

diğerleri tarafından sarıldığı bir soğana benzetilmektedir. Bu katmanlar, kişiye özel oluş derecesine göre genel, yarı özel ve özel olmak üzere üç düzeye ayrılmaktadır. En dıştaki katman, kişiye ait diğer insanlar tarafından görülebilen genel bilgileri içermektedir. Kendini açma ise, diğer insanların kişinin diğerlerinden saklı en iç katmanını keşfetmesi anlamına gelmektedir. Kişiler arası iletişim, paylaşılan konulara bağlı olarak genişlik ve derinlik olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır. Konuların genişliği, konuşulan konuların çeşitliliğini; derinliği ise konuların kişiselliğini, özel oluş derecesini içermektedir. Kendini açma, genel konulardan özel konulara, dıştan içe, genişliğine ve derinliğine doğru karşılıklı olarak artmaktadır (Altman ve Taylor, 1973).

Altman'a göre gizlilik, kendini açma derecesini düzenleyerek sosyal etkileşimi dengelemektedir. Altman (1975), gizliliği, kendini açma ve saklamaya ilişkin kişisel sınır üzerinde seçici kontrol içeren dinamik bir süreç olarak tanımlamaktadır (Akt.: Hargie, 1997).

Sosyal Etkileşim Kuramı ve Sosyal Nüfus Kuramı, kendini açmanın kişiler arası ilişkilerin gelişimindeki rolünü tanımlamada çerçeve sunmaktadır. Bu iki teorinin, kendini açmanın karşılıklı olması, yakın ilişki gelişiminde ödül sağlaması ve sorumluluk ilişkisi konularında birleştiği görülmektedir.

2.2.1.3. Johari Penceresi: Kendini açma ile ilgili geliştirilen diğer bir kuramsal görüş, Joe Luft ve Harry Ingham tarafından tasarlanan Johari Penceresidir. Johari Penceresi, dört bölmeli bir çerçevedir. Bu görüşe göre kişisel bilgi dört farklı sınıfa ayrılmakta ve bu bölmelerin alanlarıyla ifade edilmektedir. Hem kişinin hem diğerlerinin bildiği bilgiler Açık Alanı, kişinin bilmediği diğerlerini bildiği bilgiler Kör Alanı, kişinin bildiği diğerlerinin bilmediği bilgiler Gizli Alanı, kişinin ve diğerlerinin bilmediği bilgiler Bilinmeyen Alanı oluşturmaktadır. Kişiler arası iletişimde kendini açma davranışı arttıkça Açık Alan büyümekte, kendini açma davranışları azaldıkça Gizli Alan büyümektedir. Sağlıklı kişiler arası

iletişim Açık Alanın karşılıklı olarak varolmasını gerektirmektedir (Cüceloğlu, 1992; Fisher, 1987).

2.2.1.4. Bağlantısal Diyalekt / İletişimsel Başarı Kuramı: Son zamanlarda araştırmacılar, ilişkilerin karşıt ve zıt güçleri içerdiğini belirtmektedirler. Bağlantısal Diyalekt / İletişimsel Başarı Kuramı, ilişkideki açıklığı ve kapalılığı, anlamlılığı, koruyuculuğu diyalektik gerilim olarak ele almaktadır.

Bu kurama göre, kendini açma, kişiler arası ilişkilerde samimiyeti ve güveni sağlamak için gereklidir. Ancak kendini açma, yaralanabilirliğin kapılarını açmaktadır; birbirini incitmekten kaçınmak için bireyler koruyucu önlemler almak zorundadırlar. Böylece açık ve kapalı arasındaki zıt çelişki, kişisel bilgileri açığa çıkarmada veya gizlemede bireyin kararını gerektirmektedir (Tardy ve Dindia, 1997).

Rawlins (1983), zıt dürtülerden kaynaklanan iletişimsel çelişkileri açık ve anlamlı, kendini ve diğerini koruyucu olarak tanımlamaktadır. Buna göre kendini açma veya gizleme kararı, ilişkide ne kazanılacağı veya kaybedileceğinin değerlendirmesini gerektirmektedir. Kendini açma kararı, paylaşılan konu hakkında bireyin algılamasının açık olması ve gizliliğin korunmasına ilişkin güven konularında önemli rol oynamaktadır. Benzer olarak Boxter (1990)'a göre bireyler, birçok stratejik cevapla kendini açmanın ve gizlemenin diyalektik gerilimine cevap verebilirler (Akt.: Allport, 1954; Akt.: Hargie, 1997).

Bu kuram, kendini açmanın duyguların, benliğin ve ihtiyaçların farkındalığını ve yüksek düzeyde güveni beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır (Akt.: Derlega, Margulis, Winstead, 1987). Buna göre kişisel bilginin açılma sınırları, bilgi değişimini kontrol etme ve güven kendini açma davranışında önemli öğeler olarak belirtilmektedir. Yine kendini açmanın ikili sınır içerdiği ifade edilmektedirler. İlişki sınırı ve benlik sınırından oluşan bu ikili sınıra göre, kendini açma kararı bireyin algıladığı riskin derecesine bağlı olduğu

görülmektedir. Rawlins (1983), kendini açma isteği düşük ve güven az ise kişinin kendini saklamaya yöneldiğini belirtmektedir (Akt.: Fisher, 1987). Gelişen ilişkilerde kendini açmanın doğasını inceleyen Spherer, kendini açmadaki artışların ilişki gelişiminde etkili olduğunu, verilen ve alınan açılma miktarının kişilerin uzun zaman birlikte olup olmadığının belirtisi olduğunu ifade etmekle birlikte, açılma miktarının samimiyet, risk, karşılıklı durum ve ilişki derecesi ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Wheelless'e göre kendini açma miktarını ilişkideki derinlik, dürüstlük, niyet ve olumluluk boyutları etkilemektedir (Dallinger ve Prisbell, 1991).

Bu kuramsal görüşler ışığında, kendini açmanın kişiler arası ilişkilerdeki rolünün basit bir neden-sonuç ilişkisiyle açıklanamadığı görülmektedir. Bu açıklamalar çerçevesinde, kendini açma davranışında sınırların belirlenmesi, bilgi alışverişinin kontrolü, gizlilik miktarı öğelerinin karmaşık bir şekilde ilişkili olduğu ifade edilebilir.

Alanyazın kendini açmada, olumlu duyguların anlatımının olumsuz duyguların anlatımından daha çok istenilir olduğunu ortaya koymaktadır (Howell ve Conway, 1990). Ayrıca, kendini açma davranışında cinsiyetin, bireylerin içinde buldukları gelişim dönemi özelliklerinin ve ana-baba tutumlarının da önemli rol oynadığı ortaya konulmaktadır. Buna göre kendini açma beş çeşit amaca hizmet etmektedir Bu amaçlar :

1. Anlatım : İfadeye izin verme.
2. Bireysel-İçsel Açıklık : Kişisel durumu, inançları ve düşünceleri konuşarak açıklama.
3. Sosyal Geçerlilik : Diğerlerinden alınan dönütleri incelemek,
4. İlişki Gelişimi : Yakın ilişki gelişiminde kişisel bilgi paylaşımı,
5. Sosyal Kontrol : Gizliliği düzenleme ve diğerlerine ait kişisel bilgilerin geçişini kontrol etme, riski azaltma olarak belirtilmiştir (Derlaga, Margulis ve Winstead, 1987: s.207).

Egan (1970), kendini açmanın kavramını iki yönde incelemektedir. Bunlardan birincisini, geçmiş türü veya sahte kendini açma olarak nitelemektedir. Bu tür kendini açmada birey, geçmişte olup bitmiş yaşantılarla ilgili olarak kendini açmakta, orada ve o zaman ele alınmaktadır. İkincisini Hikaye Türü kendini açma olarak nitelendirmektedir. Bu tür kendini açmada birey, içinde bulunulan zaman dilimindeki duygu ve düşüncelerle kendini açmakta, şimdi ve burada ele alınmaktadır. Geçmiş türü kendini açmada yüzeysel ilişki kurulurken, hikaye türü kendini açmada yakın ilişki kurulmaktadır.

Pennebaker ve Beall, çalışmalarında travmatik olaylar karşısında kendini açmanın zor bir durum olduğunu ifade etmektedirler. Bu araştırmacılara göre, kendini açma düzeyinin düşük olması, fiziksel ve psikolojik sağlığa zarar vermektedir. Kendini düşük düzeyde açma, sabit fikirliliği arttırmakta, strese ve saldırganlığa neden olmakta, geçmiş-şuan-gelecekle ilgili endişeleri arttırmakta, sorunlarla baş etme gücünü azaltmaktadır (Hargie, 1997; Pennebaker ve Susman, 1988; Raphael ve Dohrenwend, 1987).

Bu açıklamalar çerçevesinde “uygun kendini açma nasıl olmalıdır?” sorusuna cevap aramak gerekmektedir (Selçuk, 1988). Gunnigham ve Strassberg (1981), bireylerin karşılıklı olarak uygun kendini açmalarında katkısı olan 3 aşamalı bilişsel model tanımlamaktadırlar. Bu modele göre :

1. Kendisinin ve karşısındakinin kendini açma düzeyini doğru olarak değerlendirme yeteneğine sahip olmak,
2. Karşılıklı kendini açma hakkındaki normları anlayabilmek,
3. Bu normlara bağlı olarak önemli bilgileri kararlaştırmak psikolojik uyuma işaret etmektedir (Akt.: Ataşalar, 1996).

Sonuç olarak, kendini açmanın kolay olmadığı görülmektedir. Kendini açma düzeyinin yüksek ve düşük olmasının uyumsuz sosyal davranışa yol açtığı, kişiler arası ilişkileri olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Uygun kendini açmanın yüksek düzeyde farkındalık, güven ve samimiyet, gizlilik öğeleriyle bağlantılı olduğu ifade edilebilir.

2.2.2. Kendini Açma İle İlgili Araştırmalar

Alanyazın incelendiğinde bireylerin kendini açma düzeylerinin cinsiyet, kendini açma konuları, açılan bireyler, medeni durum, yaş, kişisel nitelikler, kendini açma amaçları, travmatik olaylar, aile içi iletişim, akademik yetenek, kendini saklama ve güven boyutlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bireylerin kendini açma düzeylerine ilişkin olarak kendini açma ve kendini saklama davranışlarını incelemek amacıyla ergenlerin, üniversite öğrencilerinin, yetişkinlerin, anne-babaların kendini açma düzeylerine ilişkin değişkenleri içeren birçok araştırma yapılmıştır.

Jourard (1971), Amerikalı üniversiteli öğrenciler ile yaptığı bir araştırmada, cinsiyet ve medeni durum ile ilgili olarak bekar kız ve erkeklerin kendilerini annelerine daha fazla açtıklarını, evli kadın ve erkeklerin ise kendilerini eşlerine daha fazla açtıklarını saptamıştır. Kendini açma konuları ile ilgili olarak bireylerin kendilerini zevk ve ilgiler, düşünce ve görüşler konularında daha fazla açtıkları bulgusunu elde etmiştir (Akt.: Fisher, 1987; Kunkle ve Gerrity, 1997).

Üniversite öğrencileri ile kendini açma üzerinde cinsiyet, cinsiyet rolü ve bireysel güvenin etkilerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmalarda, erkek ve bayanların benzer olarak kendilerini açtıkları halde, feminen bayanların kendini açma düzeylerinin feminen erkeklerden daha yüksek olduğunu gösteren araştırma bulgularının (Foubert ve Sholley, 1996) yanı sıra bayanların kendini açma sürecinde erkeklere göre güvene daha fazla önem verdikleri, bayanların erkek arkadaşlarına erkeklerin erkek arkadaşlarına güvendiklerinden daha fazla güvendiklerini gösteren bulgular da (Shaffer ve Pegalis, 1992) elde edilmiştir.

Yetişkinlerle yapılan bir çalışmada ise cinsiyetin kendini açma düzeyleri üzerinde etkisini gösteren araştırma bulgularının farklılaşmadığı görülmektedir. Hosman (1986), kadınların kendini açma düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu ve cinsiyetin kendini açma düzeyine etkisinin yıllar geçtikçe azaldığı

bulgusunu elde etmiştir. Benzer şekilde ilişkinin türünün, cinsiyetin kendini açma üzerindeki etkisini azalttığı bulgusu elde edilmiştir (Tardy ve Dindia, 1997).

Türkiye’de lise öğrencileri üzerinde kendini açma düzeyi ile cinsiyeti karşılaştıran araştırma bulgularının farklılaşmadığı görülmektedir. Lise öğrencileri ile yapılan araştırmalarda kız öğrencilerin kendini açma düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aker, 1996; Doğan, 1983, Ekebaş, 1994). Üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmalarda ise kız öğrencilerin kendini açma düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğunu gösteren araştırma bulgularının (Ataşalar, 1996; Selçuk, 1988) yanı sıra cinsiyetin kendini açma düzeyinde etkili olmadığını gösteren bulgulara da (Aşık, 1992) rastlanmaktadır.

Kendini açma düzeyleri ve yaş özellikleri üzerine yapılan araştırmalarda bulguların farklılaşmadığı görülmektedir. 10-12 yaş grubunun en iyi arkadaşlarının özel olmayan özellikleri hakkında bilgi sahibi oldukları, 12-14 yaş grubunun ise arkadaşları hakkında özel bilgileri de bildikleri bulgusu elde edilmiştir (Garcia ve Geisler, 1988). Benzer şekilde ergenlerin arkadaş ilişkilerini 12 yaş ve üstü yaşlarda yakın dostluk olarak tanımladıkları saptanmıştır (Diaz ve Berndt, 1982).

Türkiye’de kendini açma ile yaş özelliklerini karşılaştıran çok az sayıda araştırma bulgusu görülmektedir. Aşık (1992), yaşın toplam puan açısından kendini açma düzeyine etkisi olmadığını, ancak yaşı küçük üniversite öğrencilerinde anne-baba ve aynı cins arkadaşına kendini açma düzeyinin yüksek olduğu bulgusunu elde etmiştir. Kökdemir (1995) ise lise ve üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmasında ergenlerin ve gençlerin farklı ortamlarda farklı amaçlara göre kendilerini açtıkları sonucuna ulaşmıştır.

Kendini açma ve samimiyet arasındaki ilişkilere ait araştırmada ise cinselliğin samimiyetin bir parçası olmasına karşın kızgınlık ve eleştirinin samimiyetin parçası olmadığı, özdeşleşmenin samimiyet için önemli olduğu ve kendini açma

düzeyi üzerinde önemli etkileri olduğu bulgusu elde edilmiştir (Hartley, 1999). Benzer şekilde Prisbell ve Dallinger (1991), kendini açma düzeyi artarken açılma derinliğinin azaldığı, samimiyetin ve açılma niyetinin zamana göre değiştiği sonucuna ulaşmıştır. Türkiye’de kendini açma ve samimiyet ile ilgili yapılan araştırmada ise Kökdemir (1995), lise öğrencileri ve üniversite öğrencilerinin aile ve aynı cins arkadaştan sosyal destek aldıkları ve ev ortamında kendini açma düzeyinin yükseldiği sonucuna ulaşmıştır.

Kendini açmanın amaçları ile ilgili olarak üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmalarda, kendini açmanın amaçlarının biraz içlerini dökmek (Stiles, 1987), kendine dair hoşça giden bir imaj sunmak (Schenker, 1984), diğerleri hakkında bilgi edinmek (Berger ve Bradac, 1982), bir ilişkinin nasıl tanımlanmasını istediklerini göstermek (Baxter, 1979; Miell ve Duck, 1986) olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Rosenfeld ve Kendrick (1984), üniversite öğrencileri ile yaptıkları araştırmada karşı cins arkadaş ilişkilerinde kendini açmanın amaçlarının ilişki kurma, geliştirme, kendini açıklama, tekrar açılma için imkan verme olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Akt.: Hartley, 1999).

Kendini açma ve travmatik olay arasındaki ilişkilere ait bir deneysel araştırmada Pennebaker ve Beall, bireylerin yaşamlarındaki travmatik olayı ifade edememelerinin uzun süre strese neden olduğu, kendilerini ifade etmelerinin ise çekingen veya saldırgan tavırlarını kısa sürede ortadan kaldırdığı, fiziksel ve psikolojik sağlıklarında bir gelişim görüldüğü bulgusunu elde etmişlerdir (Hargie, 1997). Benzer şekilde travmatik yaşantıları olan üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırmada, sürekli acıları ile yaşayan bireyler için kendini açmanın yararlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Paylaşımında bulunulan bireylerin kabul edilir ve güvenilir olmasının kendini açmanın olumlu etkilerini arttırdığı, paylaşılan sırların kişiler arası samimiyeti arttırdığı ve sosyal destek sağladığı bulgusu elde edilmiştir (Pennebaker ve Susman, 1988).

Bireylerin kendilerini hangi konularda kimlere açtıkları ile ilgili araştırmalarda üniversite öğrencisi bayan ve erkeklerin en sık tercih ettikleri konuların düşünce

ve görüşler, okul, zevk ve ilgiler, en sık tercih ettikleri kişilerin anne ve aynı cins arkadaş olduğunu gösteren araştırma bulgularına (Argyle, Trimboli ve Forgas, 1988; Foubert ve Sholley, 1996) rastlanmıştır.

Türkiye’de bireylerin kendilerini hangi konularda kimlere açtıkları ile ilgili araştırma bulgularının çoğunlukla farklılaşmadığı görülmektedir. Doğan (1983)’nın ergenler üzerinde yaptığı bir araştırmada lise öğrencilerinin en fazla anneye ve en az okul rehberlik uzmanına açtıkları; en fazla zevk ve ilgiler ile en az cinsellik ve kişilik konularında açtıkları sonucuna ulaşılmıştır. Aker (1996) ise sürekli kaygı düzeyleri düşük lise öğrencilerinin düşünce ve görüşler, okul, aile, zevk ve ilgiler konularında kendilerini daha fazla açtıkları ile anneye, babaya, karşı cins arkadaşına ve öğretmene daha fazla kendilerini açtıkları bulgusunu elde etmiştir.

Üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmalarda ise aynı cins arkadaşına açılma düzeyinin yüksek, öğretmene açılma düzeyinin düşük olduğunu; zevk ve ilgiler ile düşünce ve görüşler konularında kendini açma düzeyinin yüksek, cinsellik ve kişilik konularında kendini açma düzeyinin düşük olduğunu gösteren araştırma bulgusu bulunmaktadır (Selçuk, 1988). Aşık (1992) ise yaşı küçük üniversite öğrencilerinde anne-baba ve aynı cins arkadaşına kendini açma düzeyinin yüksek olduğu ile okul konusunda kendini açma düzeyinin yüksek olduğu; kız öğrencilerin anne ile zevk ve ilgiler, okul konularında kendini açma düzeylerinin yüksek olduğu; sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrencilerin anne ve baba ile zevk ve ilgiler konularında kendini açma düzeylerinin yüksek olduğu bulgusunu elde etmiştir. Ataşalar (1996)’ın üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmasında yüksek empatik eğilim düzeyine sahip öğrencilerin psikolojik danışman ile okul konusunda kendini açma düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Kökdemir (1995), arkadaşına kendini açmanın aileye göre daha yüksek olduğu, ailede anneye açılma düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Anne-babalar tarafından yapılan eleştiriler ve gençlerin bu eleştirilere bakış açısı ile ailelerine karşı geliştirdikleri kendini açma davranışları ile ilgili yapılan araştırmalar da birçok ailenin çocuklarının bağımsızlık isteğinden, iç yapısından, kimlik karmaşasından kaynaklanan davranışlarını eleştirmeye daha eğilimli oldukları ve çatışmaya kaynaklık ettikleri saptanmıştır. Norrel ve Callon (1990), çocukların duygularını, sorunlarını ailelerine anlatma istekleri ile kendilerine yöneltilen eleştiri miktarı arasında bağlantı olduğu; yaş, cinsiyet ve hedef insan faktörlerinin kendini açmayı etkilediğini ve kendini açma seçiminin aile dinamiğine bağlı olduğunu saptamışlardır. Rosenthal, Efklides ve Demetriou (1988) ise 80 örnek aile üzerinde yaptıkları araştırmalarında Yunan Avustralyalı ve Anglo Avustralyalı gençlerin Yunan gençlerine göre ailelerinden daha az bahsettikleri, Yunan Avustralyalı gençlerin açıldıkları konular ile aile eleştirileri seviyesi arasında zıt bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Akademik yetenek ile ilgili ergenler ile yapılan araştırmada ise Bornholt ve Goodnow (1999), öğrencilerin akademik yetenek ve başarı ile ilgili direk sonuçları annelerine açtıkları bulgusunu elde etmişlerdir. Türkiye’de ise okul ve akademik başarı konularında kendini açma düzeyinin yüksek olduğunu gösteren araştırma bulgularının (Aker, 1996; Aşık, 1992; Ataşalar, 1996) yanı sıra orta düzeyde açılmanın olduğunu gösteren araştırma bulgusuna da (Selçuk, 1988) rastlanmaktadır. Benzer şekilde Kökdemir (1995), akademik konularda anneye açılma düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Psikolojik danışma sürecinde kendini saklamaya ilişkin yapılan bir araştırmada kendini saklamanın kişinin toplumun tabularını öğrenirken zihinsel ve kişilik gelişimi üzerinde doğadaki bir hastalık gibi terapötik süreçte ise potansiyel olarak yıkıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Archer ve Kelly, 1995). Buna karşın Corcoran (1987), psikolojik danışmanlık sürecinde kendini açma boyutunda erkeklerin kadınlardan daha yüksek risk aldıkları, bayanların kendilerini korumaya daha çok önem verdikleri, güvenilirlik sağlanmasının kendini açma düzeyini arttırdığı bulgusunu elde etmiştir.

Sonuç olarak; lise öğrencileri ve üniversite öğrencileri üzerinde yoğunlaşan araştırmalarda, çeşitli değişkenlerin farklı düzeylerde kendini açma düzeyini etkilediğine ilişkin değişik bulgular bulunmaktadır. Öte yandan özellikle kendini açma düzeylerinin ergenlerin saldırganlık düzeylerinin belirlenmesinde önemli etkileri olduğu belirtilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma için benimsenen yöntem ele alınmış ve araştırma modeline, evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına, veriler ve toplanmasına verilerin çözümlenmesine ve yorumlanmasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde İlişkisel Tarama Modelinden yararlanılmıştır. İlişkisel Tarama Modeli, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasındaki birlikte değişim derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 1994). Bu model çerçevesinde, genel liselerde öğrenim gören kendini açma düzeyleri farklı öğrencilerin saldırganlık düzeyleri betimlenmiş; daha sonra kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri ile aile niteliklerine ilişkin değişkenler açısından saldırganlık düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığı betimlenmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Eskişehir ilinde bulunan devlet okullarının genel liselerinde 2001-2002 eğitim öğretim yılı içerisinde öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmaktadır. Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü 2001-2002 eğitim öğretim yılı dökümanlarına göre Eskişehir’de 12 lise bulunmakta, bu okulların genel lise bölümlerinde 9953 öğrenci öğrenim görmektedir.

Araştırmanın örnekleme, Eskişehir il merkezindeki genel liseleri temsil edecek şekilde evrendeki 12 genel liseden rastgele belirlenen 6 genel lisenin öğrencilerinden oluşturulmuştur. Örnekleme yer alan genel liseler ise Ahmet Kanatlı Lisesi, Hoca Ahmet Yesevi Lisesi, Kılıçoğlu Lisesi, Prof. Dr. Orhan Oğuz Lisesi, Süleyman Çakır Lisesi, Yunus Emre Lisesidir. Örnekleme yer alan genel liselerin sınıf düzeylerine, sınıf sayısına, cinsiyete, toplam öğrenci sayısına ilişkin bilgiler, belirlenen okulların Okul Müdürlükleri ve Okul Rehberlik Servisleriyle görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Bu bilgilere ilişkin dağılım Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3. Örnekleme Yer Alan Genel Liselerin Sınıf Düzeylerine, Sınıf Sayısına, Cinsiyete ve Toplam Öğrenci Sayısına İlişkin Dağılımları

		A.Kanatlı Lisesi	H.Ahmet Yesevi L.	Kılıçoğlu Lisesi	O.Oğuz Lisesi	S.Çakır Lisesi	Y. Emre Lisesi	Genel Toplam
9. Sınıf	Sınıf Sayısı	7	12	4	5	21	24	73
	Kız	116	239	103	129	555	610	1752
	Erkek	141	210	74	125	378	403	1331
	Toplam Öğr. Sayısı	257	449	177	254	933	1013	3083
10. Sınıf	Sınıf Sayısı	4	8	3	4	12	13	44
	Kız	48	135	38	61	267	258	807
	Erkek	44	108	30	61	169	137	549
	Toplam Öğr. Sayısı	92	243	68	122	436	395	1356
11. Sınıf	Sınıf Sayısı	5	8	3	3	11	15	45
	Kız	72	119	40	52	229	289	801
	Erkek	55	95	15	31	144	185	525
	Toplam Öğr. Sayısı	127	214	55	83	373	474	1326
Genel Toplam	Sınıf Sayısı	16	28	10	12	44	52	162
	Kız	236	493	181	242	1051	1157	3360
	Erkek	240	413	119	217	691	725	2405
	Toplam Öğr. Sayısı	476	906	300	459	1742	1882	5765

Örnekleme alınan genel liselerde Fen, Sosyal ve Türkçe-Matematik alanları dengesi gözetilerek her sınıf düzeyinden iki şube rastgele belirlenmiştir. Uygulama için örnekleme alınan genel liselerin Okul Müdürlükleri ve Rehberlik Servisleri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler çerçevesinde uygulama yapılan saatte o gün, o şubede hazır olan öğrencilere gönüllük ilkesi çerçevesinde anket kitapçıkları verilmiştir. Uygulama sonuçları çerçevesinde anne-baba olmama durumuna, anketleri yönergeye uygun cevaplamama

durumuna göre bazı anketler değerlendirme dışına alınmıştır. Örneklemeye alınan genel liselerde uygulanan anket sayısına ve değerlendirmeye alınan anket sayısına ilişkin dağılım Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Örneklemeye Alınan Genel Liselerde Uygulanan Anket Sayısına ve Değerlendirmeye Alınan Anket Sayısına İlişkin Dağılım

	9.Sınıf	10.Sınıf	11.Sınıf	Toplam
Uygulanan Anket Sayısı	444	344	335	1123
Değerlendirmeye Alınan Anket Sayısı	366	297	283	946

Tablo 4’den de görülebileceği gibi örneklemeye alınan genel lise öğrencilerinden 1123 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Ancak istatistiksel işlemlere geçilmeden önce anket kitapçıkları araştırmacı tarafından incelenmiş ve 134 öğrenci veri toplama araçlarını samimiyetle cevaplamadıkları, 8 öğrenci annesi olmadığı, 35 öğrenci babası olmadığı için cevap kağıtları değerlendirme dışında bırakılmışlardır. Böylece toplam 177 genel lise öğrencisi işlem dışında tutulmuştur. Sonuçta, 946 genel lise öğrencisinin verileri üzerinde istatistiksel işlemler yapılmıştır. Bu sayı Eskişehir ilindeki genel liselerde eğitim öğretim gören lise öğrencilerinin %9.5’ ini oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyleri hakkında bilgi toplamak amacıyla Selçuk (1988) tarafından geliştirilen “Kendini Açma Envanteri” kullanılmıştır. Genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine ilişkin bilgiler ise Tuzgöl (1998) tarafından geliştirilen “Saldırganlık Ölçeği” ile elde edilmiştir. Genel lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri ile aile ile ilgili niteliklerine ilişkin bilgiler ise hazırlanan “Kişisel Bilgi Anketi” ile toplanmıştır. Kendini Açma Envanteri EK-1’de, Saldırganlık Ölçeği EK-2’de, Kişisel Bilgi Anketi EK-3’de sunulmuştur. Her üç veri toplama aracına ilişkin bilgiler ise aşağıda verilmiştir.

3.3.1. Kendini Açma Envanteri (KAE)

Kendini Açma Envanteri; bireylerin kendini açma düzeyleri, konuları, kendilerini açtıkları bireyler ile ilgili bilgiler elde etmek amacıyla geliştirilmiştir. Kendini Açma Envanteri, Jourard (1958)' in "Self-disclosure Questionnaire" ile Flanders (1976)' in "Inventory of Self-disclosure" ölçeklerinden şekil ve içerik yönünden yararlanılarak Selçuk (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca Jourard (1958)' in geliştirdiği orijinal formun yanı sıra Baymur (1971) tarafından Türkçe' ye uyarlanmış halinden de yararlanılmıştır(Akt.: Selçuk,1998). Kendini Açma Envanteri, 6 konuda 6 kişiye açılmak üzere 48 maddeden oluşmaktadır (EK-1). Kendini Açma Envanterinin alt ölçeklerine ilişkin puanlanması şu şekilde açıklanmıştır.

Kendini Açma Envanterinin Puanlanması

Kendini Açma Envanteri, 48 maddeden oluşmaktadır. Her maddeye "0", "1" veya "2" sayılarının ilgili boşluğa yazılmasıyla yanıtlanmaktadır. Kendini Açma Envanteri ile Bireylere Açılma Puanı, Konusal Açılma Puanı ve Toplam Puan elde edilmektedir (Selçuk, 1988).

1.Bireylere Açılma Puanı : KAE'nden anne, baba, aynı cins arkadaş, karşı cins arkadaş, öğretmen ve psikolojik danışman olmak üzere 6 kişiye ilişkin açılma puanı elde edilmektedir. Her bireye ilişkin açılma puanı en az 0, en fazla 96' dır (Selçuk, 1988).

2.Konusal Açılma Puanı : KAE'nden düşünce ve görüşler , okul, aile, cinsellik, kişilik, zevk ve ilgiler olmak üzere 6 konuya ilişkin açılma puanı elde edilmektedir. Her konuya ilişkin açılma puanı en az 0, en fazla 96' dır (Selçuk, 1988).

3.Toplam Puan: Toplam puan olarak, Bireylere Açılma Puanı ya da Konusal Açılma Puanı kullanılmaktadır. Envanterden en az 0, en fazla 576 toplam puan alınabilmektedir (Selçuk, 1988).

Kendini Açma Envanterinin Güvenirliği

Kendini Açma Envanteri'nin güvenilirlik çalışması, Selçuk (1988) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, testin aralıklı tekrarı yöntemi kullanılmıştır. İki uygulama arasındaki korelasyon katsayıları .79 ve .91 arasında olmak üzere ortalama güvenilirlik katsayısı .84 olarak bulunmuştur.

Kendini Açma Envanterinin Geçerliği

Kendini Açma Envanteri'nin geçerlik çalışması, Selçuk (1988) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, mantıksal ve istatistiksel yaklaşım izlenmiştir. Mantıksal geçerlikle ilgili olarak öncelikle uzman kanısına başvurulmuştur. Böylece, toplam 48 maddelik son ölçek hazırlanmıştır.

Geçerlik çalışmasının ikinci aşamasında benzer ölçekler geçerliğe uygulanmıştır. Bu amaçla Baymur (1971) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Kendini Anlatma Envanteri" ölçüt olarak kullanılmış ve benzer ölçekler katsayısı .68 bulunmuştur (Akt.Selçuk, 1988).

3.3.2. Saldırganlık Ölçeği

Saldırganlık Ölçeği, Tuzgöl (1998) tarafından geliştirilmiştir. Bu amaçla, Kocatürk (1982)'ün geliştirdiği Saldırganlık Envanteri'nden yararlanılmıştır. Ölçek, saldırgan içerikli 30, saldırgan olmayan içerikli 15 maddeden oluşmaktadır. Toplam 45 madde bulunmaktadır (Tuzgöl, 1998).

Saldırganlık Ölçeğinin Puanlanması

Ölçek 5' li derecelendirilmiş cevaplama sistemine sahiptir. Ölçekte birey okuduğu ifadenin kendine ne derece uygun olduğunu belirtmek için (5) Her zaman, (4) Sıklıkla,(3) Ara sıra, (2) Nadiren, (1) Hiç bir zaman şeklindeki seçeneklerden birini işaretlemektedir. Ölçekte 15 madde negatif ifade olduğundan puanlamaları da tersine çevrilerek yapılmaktadır. Aritmetik ortalamanın üstündeki puanlar yüksek saldırganlık düzeyini, altındaki puanlar düşük saldırganlık düzeyini temsil etmektedir (Tuzgöl, 1998).

Saldırganlık Ölçeği'nin Güvenirliği

Saldırganlık Ölçeği'nin güvenilirlik çalışması, Tuzgöl (1998) tarafından gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta 50 madde olan Saldırganlık Ölçeği'nde maddeler arası korelasyona bakılmış ve 5 madde ölçekten çıkarılmıştır. Böylece envanterin madde sayısı 45' e düşmüştür. Ölçeğin bu hali ile Cronbach Alfa güvenirligi ve Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu katsayısı tekrar hesaplanmıştır.

Saldırganlık Ölçeği' nin Geçerliği

Saldırganlık Ölçeği'nin geçerlik çalışması, Tuzgöl (1998) tarafından gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlere saldırganlığın ne ifade ettiği açıklanarak öğretmenlerin saldırgan olarak tanımladığı 45 öğrenci belirlenmiş ve bu öğrencilere ölçek uygulanmıştır. Daha önce uygulama yapılan 45 kişilik saldırgan olarak tanımlanmamış bir grup ile saldırgan davranışları olduğu kabul edilen grubun puan ortalamaları arasında t testi uygulanmış ve ölçeğin saldırgan davranışları ölçtüğü yönünde karar verilmiştir.

3.3.3. Kişisel Bilgi Anketi

Araştırmanın bağımsız değişkenlerine ilişkin veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından uzman görüşü çerçevesinde genel lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri ile aile niteliklerine ilişkin bilgileri ortaya koyacak bir kişisel bilgi anketi hazırlanmıştır. Kişisel Bilgi Anketinde genel lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal niteliklerine ilişkin cinsiyet, sınıf, genel not ortalamaları, kendini algılama biçimi, karşı cins arkadaşının olup olmama durumu; aile niteliklerine ilişkin olarak evde uygun ders çalışma ortamının olup olmama durumu, ailenin gelir durumunu algılama biçimi, annenin çalışma durumu, anne-babanın şu andaki birliktelik durumları, anne-babanın eğitim düzeyleri, anne-baba tutumları ile ilgili maddeler yer almaktadır (EK-3).

3.4. Veriler ve Toplanması

Araştırmada veri toplama araçlarının hazırlanmasından sonra, örnekleme alınan genel liseler belirlenmiş ve bu okullarda uygulama yapabilmek için Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izin alınmıştır. Örnekleme alınan genel liselerdeki Okul Müdürlükleri ve Rehberlik Servisleri'ne uygulama hakkında bilgi verilmiş, Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan onay belgesi sunulmuştur (EK-4). Uygulamanın yapılacağı gün ve ders saatleri tespit edilmiş ve belirlenen gün ve saatte öğrenciler üzerinde uygulama yapılmıştır. Bu uygulamaların büyük çoğunluğu bizzat araştırmacı tarafından okullara gidilerek yapılmıştır. Bir kısmı ise Okul Rehberlik Servisi'nde görevli rehber öğretmenlere konu ile ilgili açıklamalar yapılarak gerçekleştirilmiştir. Uygulama 2002 Nisan ayı içerisinde tamamlanmıştır.

Uygulama esnasında araştırmaya katılanların bilgi toplama araçlarını cevaplandırırken içten olmalarını sağlamak amacıyla araştırmanın önemi öğrencilere anlatılmış, isim yazmalarının gerekli olmadığı belirtilerek, isteyenlere araştırma sonucu hakkında araştırmanın bitmesinden sonra bilgi verilebileceği

belirtilmiştir. Uygulama yapılan lise öğrencilerinden cevaplama başlarken KAE, Saldırganlık Ölçeği ve Kişisel Bilgi Anketi üzerindeki açıklamaları dikkatle tekrar okumaları istenmiş ve bilgi toplama araçları kitapçık halinde birlikte verilmiştir. Lise öğrencilerinin ölçme araçlarını ortalama 30 dakikada cevaplandıkları gözlenmiştir.

Toplanan verilerin çözümlenmesi öncesinde uygulanan 1123 anket kitapçığı tek tek incelenerek, ölçme araçlarının yönergelere uygun cevaplandırılıp cevaplandırılmadığının ve anne-babasından biri olmayan öğrencilerin cevap kağıtlarının kontrolü yapılmıştır. Uygulama toplam 1123 öğrenci üzerinde yapılabilmıştır. Ölçme araçlarına yönergeye uygun cevap vermeyen 134 öğrencinin anketleri ve anne veya babasından biri olmayan 41 öğrencinin cevap kağıtları değerlendirme dışında bırakılmıştır. Ölçme araçlarının kontrolünden sonra kalan 946 ölçme aracı araştırmacı tarafından elde puanlandıktan sonra elde edilen puanların istatistiksel çözümlenmesi yapılmıştır.

Örneklemdaki genel lise öğrencilerini kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olmak üzere iki gruba ayırmak için kendini açma envanterinden örneklemin kendini açma puanı aritmetik ortalaması ve standart sapması hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama göre örneklemin kendini açma aritmetik ortalaması $\bar{X}=337$ ve standart sapması $s=99$ olarak bulunmuştur. Örneklemin kendini açma aritmetik ortalamasından ($\bar{X}=337$), 0.5 standart sapma ($s.05=49.5$) aşağısındaki puan ($\bar{X}-s.05=287.5$) ve yukarısındaki puan ($\bar{X}+s.05=386.5$) arasında kalan 359 öğrenci analiz dışında bırakılmıştır. Böylece örneklemden 296 öğrenci (%50.43) “kendini açma düzeyi düşük” ve 291 öğrenci (%49.57) “kendini açma düzeyi yüksek” olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Toplam 587 genel lise öğrencisinin verileri üzerinde çözümlenme yapılmıştır.

3.5. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmada veri toplama araçları ile elde edilen bilgilerin çözümlenmesi SPSS for Windows paket programı kullanılarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin, kendini açma envanterinin alt ölçeklerinden ve saldırganlık düzeyleri ile ilgili elde edilen puan ortalamaları arasındaki farkların önem kontrolü bağımsız gruplara uygulanan t testi ile yapılmıştır. Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla, saldırganlık düzeyine ilişkin elde edilen ortalamalar arasındaki farkların önemli olup olmadığı iki değişkenli seçkisiz gruplar deseninde Faktöriyel Varyans Analizi uygulanarak belirlenmiştir. Varyansların homojenliğinin kontrolü Levene Testi ile gerçekleştirilmiştir. Uygulanan varyans analizi sonucunda ortak etkilerin önemli bulunduğu durumlarda bu etkinin hangi ortalamalar arasındaki farklardan kaynaklandığını saptamak amacıyla Tukey HSD Testi uygulanmıştır. Tüm istatistiksel çözümlenmeler için önemlilik düzeyi .05 olarak alınmış ve bunun üzerinde olanlar ayrıca belirtilmiştir.

Bağımsız değişkenlerle ilgili alt seçenekler arasında yapılacak olan gruplar arası karşılaştırmada yanıltıcı sonuçlara varma olasılığını önlemek amacıyla her değişkenle ilgili bulunan seçeneklerin işaretlenme sıklığına bakılmıştır. Böylece, "başarı düzeyi" değişken grubunun "başarısız", "geçer", "orta", "iyi", "pekiyi" alt grupları, "geçer-orta" ve "iyi- pekiyi"; "ailenin gelir durumunu algılama biçimi" değişken grubunun "çok düşük", "düşük", "orta", "yüksek", "çok yüksek" alt grupları, "düşük", "orta", "yüksek" olarak birleştirilerek analiz edilmiştir. "Anne-babanın birliktelik durumu" değişken grubunun "ayrı yaşıyorlar" ve "boşandılar" alt gruplarında öğrenci sayısının az olması nedeni ile istatistiksel analiz gerçekleştirilememiştir. "Annenin eğitim düzeyi" değişken grubunun "okur-yazar değil", "üniversite veya yüksekokul mezunu" alt grupları; "baba eğitim düzeyi" değişken grubunun "okur-yazar değil" alt grubu; anne ve baba tutumunu

algılama biçimi değişken gruplarının "ilgisiz" alt grupları, yeterli frekansta olmamaları nedeni ile analiz dışında bırakılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmanın verileri üzerinde gerçekleştirilen istatistiksel analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine ilişkin bulgular ve yorum , kendini açma düzeyi, kişisel ve sosyal nitelikler ve aile nitelikleri olmak üzere üç temel başlık halinde sunulmuştur.

4.1. Kendini Açma Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Genel lise öğrencilerinin, kendini açma düzeyleri ile ilgili olarak kendilerini hangi konularda kimlere açtıkları incelenmiştir.

4.1.1. Kendini Açma Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi açısından düşük ve yüksek grupları oluşturan genel lise öğrencilerinin, kendini açma envanterinin alt ölçekleri açısından puanları incelenmiştir. Kendini açma düzeyi açısından düşük ve yüksek olarak oluşturulan grupların kendini açma envanterinin konu ve birey alt ölçeklerine ilişkin ortalama ve standart sapmaları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Kendini Açma Envanterinin Konu ve Birey Alt Ölçeklerine İlişkin Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Kendini Açma Düzeyi		Düşük (n=296)		Yüksek (n=291)		Genel (n=587)	
		\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
K O N U	Görüş ve Düşünceler	46.59	13.83	79.60	9.83	62.96	20.42
	Okul	46.42	13.89	80.87	11.39	63.50	21.42
	Aile	33.63	11.40	73.54	12.98	53.41	23.40
	Cinsellik	25.06	11.91	59.89	15.77	42.32	22.32
	Kişilik	28.98	12.18	71.16	13.10	49.89	24.60
	Zevk ve İlgiler	45.15	15.88	86.04	11.14	65.42	24.64
B İ R E Y	Anne	53.32	19.73	83.27	10.92	68.17	21.90
	Baba	40.35	18.54	72.79	14.56	56.43	23.27
	Aynı Cins Arkadaş	64.98	17.10	87.42	7.85	76.10	17.43
	Karşı Cins Arkadaş	38.50	22.16	75.66	13.54	56.92	26.15
	Öğretmen	16.71	13.51	62.82	17.07	39.57	27.72
	Psikolojik Danışman	11.08	16.24	69.54	23.96	40.06	35.67
Genel Kendini Açma		223.92	51.05	452.23	45.23		

Tablo 5' de konu alt ölçekleri açısından kendini açma düzeyi düşük olan genel lise öğrencilerinin en az cinsellik ve kişilik konularında, kendini açma düzeyi yüksek olan genel lise öğrencilerinin ise en az cinsellik konusunda kendilerini açtıkları görülmektedir. Yine kendini açma düzeyi düşük olan genel lise öğrencilerinin en fazla görüş ve düşünceler, okul ve ile zevk ve ilgiler konularında; kendini açma düzeyi yüksek olan genel lise öğrencilerinin en fazla zevk ve ilgiler konusunda kendilerini açtıkları görülmektedir. Birey alt ölçekleri açısından ise kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin en az psikolojik danışman ile öğretmene ve en fazla aynı cins arkadaş ve anneye kendilerini açtıkları görülmektedir.

Alanyazında bireylerin kendini açma düzeylerinin kendini açma envanterinin birey ve konu alt ölçeklerine göre farklılaştığı çeşitli kuramsal ve görgül araştırmalarla ortaya konmaktadır(Aker, 1996; Akt.: Argyle, Trimboli ve Forgas (1988); Aşık, 1992; Doğan, 1983; Akt.: Fisher,1987; Foubert ve Sholley, 1996; Kökdemir, 1995; Selçuk, 1988).

Yurt dışında ve yurt içinde kendini açma davranışı üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular genel olarak, bireylerin konu alt ölçekleri açısından en az cinsellik ve kişilik konularında, en fazla düşünce ve görüşler, okul, zevk ve ilgiler konularında; birey alt ölçekleri açısından ise en az öğretmen ve psikolojik danışmana ve en fazla anne ve aynı cins arkadaşına kendilerini açtıkları sonucunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın sonuçları alanyazındaki sonuçları destekler niteliktedir.

4.1.2. Kendini Açma Düzeylerine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencileri saldırganlık düzeyleri açısından farklılık gösterip göstermediklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasındaki farkın önemli olup olmadığı bağımsız gruplar için kullanılan t testi ile analiz edilmiş ve t testi sonuçları Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar ve t Değeri

Saldırganlık Düzeyi	n	\bar{X}	s	t	Sonuç
Kendini Açma Düzeyi Düşük Genel Lise Öğrencileri	296	127.22	22.39	3.99	Önemli p<.0001
Kendini Açma Düzeyi Yüksek Genel Lise Öğrencileri	291	120.43	18.62		

(sd=585)

Tablo 6'da görüldüğü gibi, kendini açma düzeyi düşük olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamaları kendini açma düzeyi yüksek olanlardan daha yüksektir. Ortalamalar arasındaki bu farkın ise önemli olduğu görülmektedir. Böylece kendini açma düzeyi düşük olan genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyi yüksek olanlardan saldırganlık düzeylerinin önemli derecede daha yüksek olduğu belirtilebilir.

Alanyazındaki bulgular, kendini açma düzeyi ile saldırganlık düzeyleri açısından; kendini açma düzeyi düşük olanların çekingen ve saldırgan davranışlar gösterdiklerini, iletişimde yıkıcı etkilere neden olduklarını; kendini açma düzeyi yüksek olanların fiziksel ve psikolojik sağlıklarında gelişim görüldüğünü, paylaşılan duyguların kişilere sosyal destek sağladığını; kendini açmada olumlu duyguların paylaşımının yüksek olmasının saldırgan etkiyi azalttığını, samimiyetin kendini açma düzeyini arttırdığını ve yapıcı iletişim ortamı sağladığını; kendini açmanın empati uyandırdığını ve saldırganlığı azalttığını ortaya koymaktadır (Akkök 1996; Achter ve Kelly, 1995; Baltaş, 1988; Cüceloğlu 1993; Howell ve Conway, 1990; Kulaksızoğlu, 2000; Ohbuchi ve Ohno, 1993; Pennebaker ve Susman, 1988; Yavuzer, 1993; Yörükoğlu, 1983).

Bu araştırmada elde edilen kendini açma düzeyi düşük genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu bulgusu, alanyazındaki bulguları destekler niteliktedir. Bir başka deyişle, genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyleri arttıkça saldırganlık düzeylerinin azaldığı ve bu rahatlamanın onların saldırganlık düzeylerini düşürdüğü belirtilebilir.

Araştırmada elde edilen bu sonuç, kendini açma düzeyinin kişiler arası ilişkilerde önemli bir faktör olduğu ile açıklanabilir. Çünkü, kendini açma düzeyinin düşük olması uyumsuz sosyal davranış olasılığını arttırmakta, kişiler arası ilişkiyi zor ve sorunlu hale getirmektedir (Knapp ve Miller, 1994). Jourard, kendini açma düzeyi düşük bireylerin gerçek benliklerini sakladıklarını, dışa yansıtıkları farklı benliği tutarlı olarak koruma çabalarının stresli ve yıpratıcı olduğunu; bu nedenle, kendilerini yalnız ve sorunlu hissettiklerini, uyumsuz

sosyal davranışlar gösterdiklerini belirtmektedir (Pennebaker ve Susman,1988). Bu açıklamalar çerçevesinde, genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyleri yükseldikçe kendilerine olan güvenlerinin arttığı, kendileri ve çevreleri ile sağlıklı ve uyumlu ilişkiler kurabildikleri, böylece kişiler arası ilişkilerde de saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

4.2. Kişisel ve Sosyal Nitelikleri İle İlgili Değişkenlere Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Genel lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri ile ilgili olarak cinsiyet, sınıf düzeyi, başarı düzeyleri, kendini algılama biçimi, karşı cinsten arkadaşının olup olmama durumu saldırganlık düzeyi açısından incelenmiştir.

4.2.1. Cinsiyete Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin cinsiyetlerine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Kız	129	121.85	21.38	201	119.79	18.70	330	120.60	19.79
Erkek	167	131.37	22.33	90	121.87	18.45	257	128.04	21.50

Tablo 7'de erkeklerin saldırganlık puanları kızlara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan grupların her ikisinde de erkeklerin saldırganlık

puanlarının daha yüksek olduğu; saldırganlık puanı en düşük olan grubun ise kendini açma düzeyi yüksek olan kız grubuna ait olduğu belirlenmiştir.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden anlamlılığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma: düşük-yüksek) X 2 (cinsiyet: kız-erkek) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir

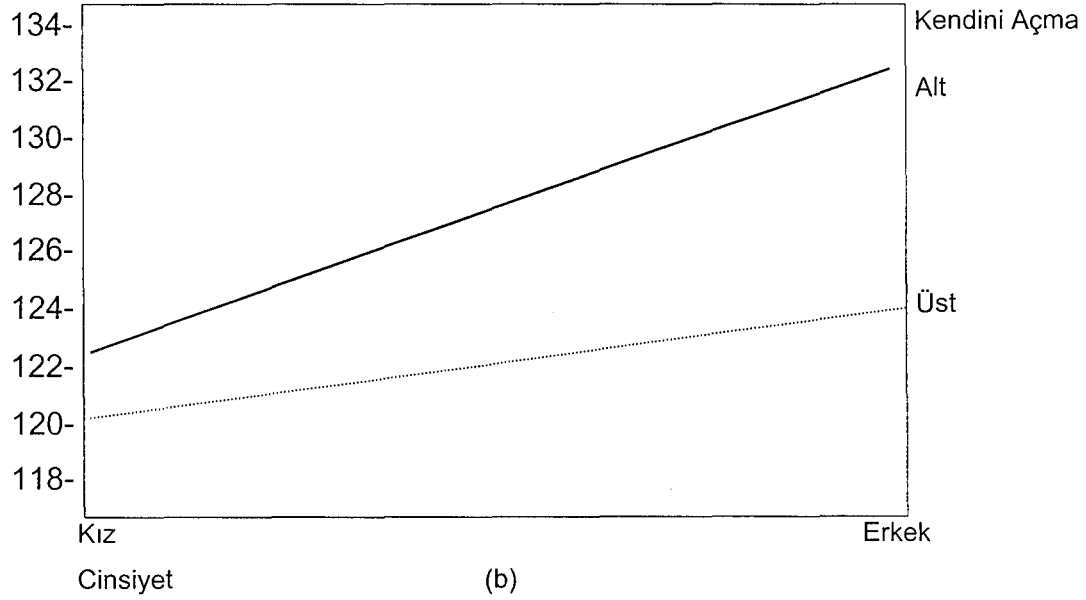
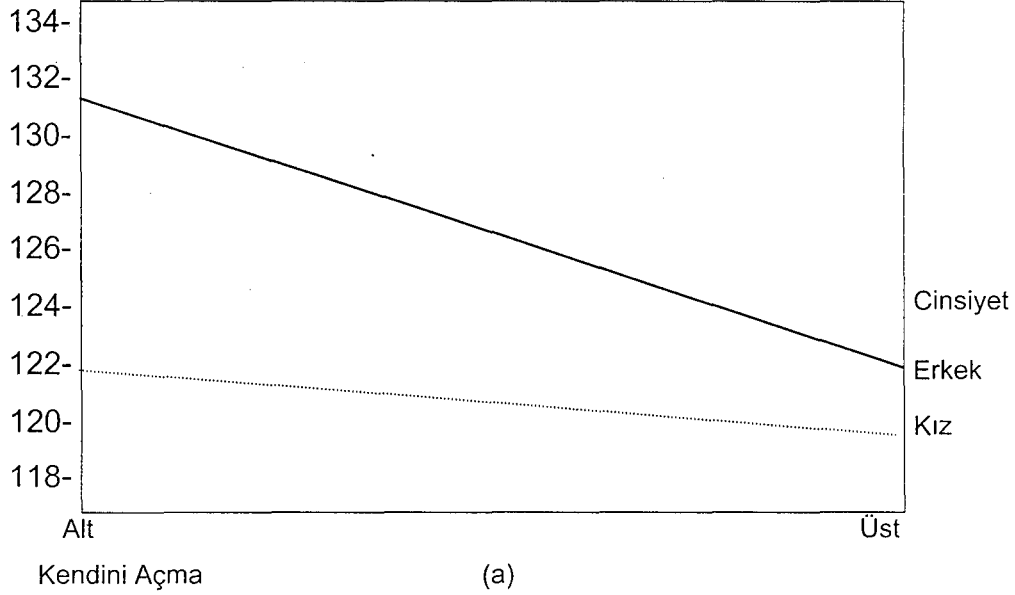
Tablo 8. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	4485.26	1	4485.26	10.83	Önemli P<.001
B (Cinsiyet)	4506.93	1	4506.93	10.88	Önemli P<.001
AXB (Kendini Açma X Cinsiyet)	1857.33	1	1857.33	4.48	Önemli P<.035
Hata	241552.81	583	414.33		
Toplam	255179.98	586			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: \bar{X} =127.22, Yüksek: \bar{X} =120.43) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 8'de de kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 8'de cinsiyet değişkeninin de saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tablo 7'de görülebileceği gibi, erkeklerin saldırganlık puan ortalaması (\bar{X} =128.04), kızlardan (\bar{X} =120.60) daha yüksektir.

Yine, kendini açma düzeyinin düşük ve yüksek olması ile "cinsiyet" arasındaki etkileşime ilişkin F değeri ($p < .035$) önemli bulunmuştur. Önemli bulunan bu ortak etki Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1(a,b) : AXB (Kendini Açma Düzeyi X Cinsiyet) Etkileşimine İlişkin Grafikler

Kendini açma düzeyinin düşük ve yüksek olması ile cinsiyet arasındaki önemli bulunan etkileşimin hangi gruplar arasında olduğunu anlamak amacı ile kullanılan Tukey HSD Testi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Kendini Açma Düzeyi Düşük Ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Tukey HSD Testi Sonuçları

Kendini Açma Düzeyi Düşük	KIZ	ERKEK
Kendini Açma Düzeyi Yüksek		
KIZ	2.06	11.58*
ERKEK	0.02	9.50*

*6.35 (.05), 7.70 (.01)

Tablo 9'da kendini açma düzeyi düşük olan erkeklerin saldırganlık puan ortalamaları ($\bar{X}=131.37$) ile kendini açma düzeyi yüksek olan kızlar ($\bar{X}=119.79$) ve erkekler ($\bar{X}=121.87$) arasındaki farklar önemli düzeyde bulunmuştur.

Sonuç olarak, kendini açma düzeyinin düşük ya da yüksek olması ile lise öğrencilerinin cinsiyetlerinin etkileşiminin saldırganlık düzeyi üzerinde önemli bir farklılığa yol açtığı görülmektedir.

Alanyazında erkeklerin kızlara oranla saldırganlığa karşılık vermeye daha hazır oldukları ve erkeklerin saldırganlığı doğrudan ifade ettikleri çeşitli araştırmalarla ortaya konmaktadır (Archer ve Parker, 1994; Bettencourt ve Miller, 1996; Duncan,1999; Halloran, 1999; Tuzgöl, 1998). Yine; Bandura (1983), erkek çocuklar kadar kızların da aynı derecede saldırgan davranışı öğrendiklerini, fakat bu davranışı ortaya koymada kızların daha fazla ket vurulmuş olduklarını, sosyal ortam izin verdiğiğinde kızların da erkekler kadar saldırgan davranış gösterebileceklerini ifade etmektedir. Bu araştırma bulguları alanyazındaki bulguları destekleyici niteliktedir.

4.2.2. Sınıf Düzeylerine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin sınıf düzeylerine göre değişiklik gösterip göstermediğini

belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
9. Sınıf	107	126.40	21.81	126	120.17	17.96	233	123.03	20.02
10. Sınıf	81	127.86	23.48	100	119.43	19.90	181	123.20	21.92
11. Sınıf	108	127.56	22.31	65	122.49	17.97	173	125.65	20.88

Tablo 10'da 11. sınıf öğrencilerinin saldırganlık puanlarının 9. ve 10. sınıf öğrencilerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, kendini açma düzeyi düşük olan sınıf düzeyleri gruplarının tümünün saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu; saldırganlık puanı en düşük olan grubun ise kendini açma düzeyi yüksek olan 10.sınıf öğrencileri grubuna ait olduğu belirlenmiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 3 (sınıf düzeyleri: 9.sınıf, 10. sınıf, 11. sınıf) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	6058.29	1	6073.97	14.20	Önemli P<.0001
B (Sınıf Düzeyi)	304.18	2	152.09	.36	Önemsiz
AXB (Kendini Açma X Sınıf Düzeyi)	254.07	2	127.04	.30	Önemsiz
Hata	247912.15	581	426.70		
Toplam	255179.98	586			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: $\bar{X}=127.22$, Yüksek: $\bar{X}=120.43$) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 11'de de kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 11'de "sınıf düzeyleri" değişkeninin ise saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca saldırganlık düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile sınıf düzeyleri arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Gelişimsel araştırmaların bir kısmı yaş ilerledikçe saldırganlık düzeyinin arttığını, özellikle ergenlerin ilkokul çocuklarına kıyasla daha fazla saldırgan davranış gösterdiklerini; bir kısmı ise bireylerin yaş ilerlese de saldırganlık düzeylerini koruduklarını ortaya koymuştur (Edmonson ve Bullock, 1998; Eron, 1987; Güner, 1995; Singer ve Miller, 1999).

Bu araştırma sonuçlarına dayalı olarak, araştırmanın değişkeni olan sınıf düzeylerine denk gelen 14-17 yaşlarına göre genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığı söylenebilir. Saldırganlık düzeyi açısından, sınıf düzeyleri arasında farklılığın bulunmaması, bu sınıf düzeylerindeki öğrencilerin yaş grupları arasındaki farkın fazla olmaması ile açıklanabilir. Ayrıca, 11. sınıflarda saldırganlık düzeyinin diğer gruplara göre yüksek olması, yaşla ilgili araştırma bulgularında olduğu gibi bunun başlayan bir artış eğilimi olduğunu düşündürebilir. Diğer yandan sosyal rol beklentisi ve gelecek kaygısının bu dönemde saldırganlığın biraz artmasında etkili olabileceği söylenebilir.

4.2.3. Başarı Düzeyine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin başarı düzeyi göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Başarı Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Geçer-Orta (1.00-3.00)	111	127.60	20.81	97	120.50	16.92	208	124.29	19.38
İyi-Pekiyi (3.01-5.00)	185	126.99	23.34	194	120.40	19.46	379	123.62	21.66

Tablo 12’de başarı düzeyi geçer-orta(1.00-3.00) olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının, başarı düzeyi iyi-pekiyi(3.01-5.00) olanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, kendini açma düzeyi düşük olan başarı düzeyi gruplarının tümünün saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu; saldırganlık puanı en düşük olan grubun ise başarı düzeyi iyi-pekiyi olan, ancak kendini açma düzeyi yüksek gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 2 (başarı düzeyi: geçer-orta , iyi-pekiyi) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Başarı Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	6282.99	1	6282.99	14.75	Önemli p<.0001
B(Başarı Düzeyi)	16.48	1	16.48	.04	Önemsiz
AXB (Kendini Açma X Başarı Düzeyi)	8.92	1	8.92	.02	Önemsiz
Hata	248388.44	583	426.05		
Toplam	255179.98	586			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: $\bar{X}=127.22$, Yüksek: $\bar{X}=120.43$) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur.Tablo 13'de de kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 13'de "başarı düzeyi" değişkeninin ise saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca saldırganlık düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile başarı düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı bulunmuştur.

Alanyazındaki bulgular, lise öğrencilerinin başarı düzeyleri düştükçe saldırganlık düzeylerinin arttığı, ancak başarı düzeyinin saldırganlığın artmasında tek etken olmadığını ortaya koymaktadır (Goldstein, 1983). Bu araştırma bulguları, başarı düzeyleri düşük ve yüksek öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında önemli farklılık olmadığı sonucunu ortaya koymakla birlikte, alanyazındaki bulguları destekler niteliktedir. Bu araştırmada kendini açma düzeyi ve başarı düzeyi düşük öğrencilerin saldırganlık düzeyi yüksektir. Ancak istatistiksel önemlilik düzeyinde değildir. Bu da kendini açma düzeyi ve başarı düzeyinin düşük olmasının saldırganlık düzeyi için tek etken olmadığını göstermektedir.

4.2.4. Kendini Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin kendini algılama biçimine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 14'de verilmiştir (kendini algılama biçimi sorusunu 10 öğrenci boş bıraktığı için analizler toplam 577 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir).

Tablo 14. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Kendini Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Çekingen Algılayan	166	124.84	21.99	84	120.57	18.53	250	123.41	20.95
Girişken Algılayan	124	129.86	22.14	203	120.50	18.74	327	124.05	20.58

Tablo 14' de kendilerini girişken olarak algılayan genel lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, kendini açma düzeyi düşük olan kendini algılama biçimi gruplarının saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu; saldırganlık puanı en düşük olan grubun ise kendini girişken olarak algılayan ancak kendini açma düzeyi yüksek olan gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 2 (kendini algılama biçimi) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 15' de verilmiştir.

Tablo 15. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Kendini Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	10.51	1	10.51	14.38	Önemli P<.0001
B(Kendini Algılama Biçimi)	792.64	1	792.64	1.90	Önemsiz
AXB (Kendini Açma X Kendini Algılama Biçimi)	837.43	1	837.43	2.00	Önemsiz
Hata	239535.92	573	418.04		
Toplam	247357.26	576			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: \bar{X} =127.22, Yüksek: \bar{X} =120.43) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 15'de kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 15' de "kendini algılama biçimi" değişkeninin ise saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca saldırganlık düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile kendini algılama biçimi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Alanyazındaki bulgular, çekingen içe-dönük ergenlerin ve gençlerin düşük özgüven ve özsaygı yaşadıklarını, özellikle saldırgan davranışlara maruz kaldıklarını (Duncan, 1999), dolaylı saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu (Hamby ve Sugarman, 1999; Venable ve Martin, 1997), kendini çekingen algılayanların olumsuz duygularını ifade etmekte güçlük çektiklerini, sosyal temasta kendilerini daha geri çektiklerini (Ceyhan, 1999) ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın bulguları alanyazında ortaya konan bulgular ile tutarlılık göstermemektedir.

Bunun nedeni, kendini girişken veya çekingen algılayan genel lise öğrencilerinin kendilerine ilişkin algılarının yeterince gelişmemiş olması ile açıklanabilir. Çünkü lise öğrencileri, gelişim özellikleri açısından ergenlik dönemindedirler. Bu dönemde bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal gelişmelerin çok hızlı yaşanır. Buna bağlı olarak ergen, gelişen fiziksel yapısına uyum sağlamanın yanı sıra, sosyalleşme ve özdeşim süreci içinde kendini ve çevresini tanıma, kimliğini oluşturma çabası içindedir (Yörükoğlu,1993). Dolayısıyla, bu durum ergenlik dönemindeki genel lise öğrencilerinin kendilerine ilişkin algılarının yeterince gelişmemiş, benlik kavramlarının henüz oturmamış olabileceğini akla getirmektedir.

4.2.5. Karşı Cinsten Arkadaşının Bulunma Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin karşı cinsten arkadaşının bulunma durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 16'da verilmiştir. (Karşı cinsten arkadaşının bulunma durumu sorusunu 4 öğrenci boş bıraktığı için analizler toplam 583 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir).

Tablo 16. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Karşı Cinsten Arkadaşının Bulunma Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Karşı Cins Arkadaş Var	162	130.95	23.04	199	122.78	18.59	361	126.45	21.07
Karşı Cins Arkadaş Yok	130	122.82	20.87	92	115.36	17.75	222	119.73	19.94

Tablo 16' da karşı cins arkadaşı bulunanların saldırganlık puanlarının karşı cins arkadaşı bulunmayanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, düşük ve yüksek grupların her ikisinde de karşı

cins arkadaşı bulunanların saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu; saldırganlık puanı en düşük grubun ise karşı cins arkadaşı bulunmayan, ancak kendini açma düzeyi yüksek gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 2 (karşı cinsten arkadaşının bulunma durumu: evet-hayır) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Karşı Cinsten Arkadaşının Bulunma Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A (Kendini Açma)	8207.28	1	8207.28	19.90	Önemli P<.0001
B (Karşı Cins Arkadaş)	8130.81	1	8130.81	19.72	Önemli P<.0001
AXB (Kendini Açma X Karşı Cins Ark.)	17.18	1	17.18	.04	Önemsiz
Hata	238766.61	579	412.38		
Toplam	253934.53	582			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: \bar{X} =127.22, Yüksek: \bar{X} =120.43) önem kontrolü Tablo 6’da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 17’de de kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 17’de “karşı cinsten arkadaşın bulunma durumu” değişkeninin ise saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tablo 16’da izlenebileceği gibi karşı cinsten arkadaş bulunanların saldırganlık puan ortalamaları (\bar{X} =126.45), karşı cinsten arkadaş bulunmayanlardan (\bar{X} =119.73) önemli düzeyde yüksektir. Ayrıca saldırganlık

düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile karşı cinsten arkadaşının bulunma durumu arasındaki etkileşimin önemli olmadığı görülmektedir.

Alanyazındaki bulgular, flörtte saldırganlığın özellikle cinsel saldırganlığın yüksek olduğunu, karşı cins arkadaşlık ilişkilerinde erkeklerin fiziksel saldırganlık düzeyinin bayanlardan yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Hamby ve Sugarman, 1999; Lavoie, 2000). Bu araştırmanın bulguları alanyazındaki bulguları destekler niteliktedir.

Bu açıklamalar çerçevesinde, karşı cinsten arkadaşı bulunma durumuna göre saldırganlık düzeyi açısından farklılığın olması sonucu karşı cins arkadaş ilişkilerinde yaşanan çatışma, kıskançlık, cinsel sorunlar ile açıklanabilir. Çünkü, ergenlik dönemindeki karşı cins arkadaşlık ilişkilerinde ergenler kendilerini ve karşı cinsi tanıma çabası içindedirler (Yörükoğlu, 1993). Dolayısıyla, karşı cins arkadaşlık ilişkilerinde duyguların gizlenmesinin, iletilmemesinin, dışa vurmaktan ve paylaşmaktan kaçınılmasının bireylerde gerilim yarattığı ve saldırganlık düzeyini arttırdığı söylenebilir.

4.3. Aile Nitelikleri İle İlgili Değişkenlere Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Genel lise öğrencilerinin aile nitelikleri ile ilgili olarak evde ders çalışma ortamının uygunluğu, ailenin gelir durumunu algılama biçimi, annenin çalışma durumu, anne-babanın birliktelik durumu, annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, anne tutumu algılama biçimi, baba tutumu algılama biçimi saldırganlık düzeyi açısından incelenmiştir.

4.3.1. Evde Ders Çalışma Ortamının Uygunluğuna Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin evde ders çalışma ortamının uygunluğuna göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 18'de verilmiştir (evde ders çalışma ortamının uygunluğu sorusunu 3 öğrenci boş bıraktığı için analizler toplam 584 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir).

Tablo 18. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Evde Ders Çalışma Ortamının Uygunluğuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Ev.Ders Çalış.Ortam.Uyg.									
Uygun	231	127.26	22.86	256	121.07	18.58	487	124.01	20.93
Uygun Değil	62	126.21	20.31	35	115.74	18.47	97	122.43	20.21

Tablo 18'de evde ders çalışma ortamı uygun olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, kendini açma düzeyi düşük olan grupların saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu, saldırganlık puanı en düşük olan grubun ise evde uygun ders çalışma ortamı olmayan, ancak kendini açma düzeyi yüksek gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 2 (evde ders çalışma ortamının uygunluğu: evet-hayır) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Evde Ders Çalışma Ortamının Uygunluğuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	5241.16	1	5241.16	12.41	Önemli P<.0001
B(Ev.Ders Çalış. Ortamı)	770.33	1	770.33	1.82	Önemsiz
AXB (Kendini Açma X Ev.Ders Çalışma Ortam.Uygun.)	345.56	1	345.56	.82	Önemsiz
Hata	244973.44	580	422.37		
Toplam	252277.99	583			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: \bar{X} =127.22, Yüksek: \bar{X} =120.43) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 19'da da kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 19'da "evde ders çalışma ortamının uygunluğu" değişkeninin ise saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca saldırganlık düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile evde ders çalışma ortamının uygunluğu arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak, genel lise öğrencilerinin evde ders çalışma ortamının uygunluğu açısından farklılık gösterdikleri, ancak bu farklılığın saldırganlık düzeylerini farklılaşdırmadığı ifade edilebilir. Bu durum, genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin evde ders çalışma ortamının uygunluğundan ve fiziksel koşullardan ziyade, ev ortamlarında kendilerini ifade edebilme düzeyleri ve aile içi iletişimleriyle ilgili olabileceğini akla getirmektedir.

4.3.2. Ailenin Gelir Durumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ailenin gelir durumunu algılama biçimine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Ailenin Gelir Durumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Aile.Gelir.Durum.Algı.Bi.									
Düşük	38	130.29	25.22	31	123.55	21.78	69	127.26	23.13
Orta	224	126.74	21.98	221	119.70	18.36	445	123.24	20.52
Yüksek	34	127.00	22.18	39	122.10	18.63	73	124.38	20.70

Tablo 20’de ailenin gelir durumunu düşük genel lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, kendini açma düzeyi düşük olan ailenin gelir durumunu algılama biçimi gruplarının tümünün saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu, saldırganlık puanı en düşük grubun ise ailenin gelir durumunu orta algılayan, ancak kendini açma düzeyi yüksek gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 3 (ailenin gelir durumunu algılama biçimi: düşük-orta-yüksek) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Ailenin Gelir Durumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	2843.92	1	2843.92	6.68	Önemli P<.01
B(Aile.Gelir.Dur.Algı.B biçimi)	855.39	2	427.70	1.00	Önemsiz
AXB (Kendini Açma X Aile.Gelir.Durum.Algı. Biçimi)	71.36	2	35.68	.08	Önemsiz
Hata	247474.83	581	425.95		
Toplam	255179.98	586			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: \bar{X} =127.22, Yüksek: \bar{X} =120.43) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 21'de de kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 21'de "ailenin gelir durumunu algılama biçimi" değişkeninin ise saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca saldırganlık düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile ailenin gelir durumunu algılama biçimi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Alanyazında ailenin gelir durumu düştükçe saldırganlık düzeylerinin arttığı yönünde bulguların (Hatunoğlu, 1994; Keenan ve Shaw, 1994; NIMH, 2000; Scott, 1958) yanı sıra ailenin gelir durumunun saldırganlık düzeyini farklılaştırmadığını gösteren bulgulara da (Kocatürk, 1991; Tuzgöl, 1998) rastlanmaktadır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara dayalı olarak; ailenin gelir durumunu algılama biçiminin düşük olması ile saldırganlık düzeyleri arasında önemli bir farklılık olmadığı söylenebilir. Ancak, bu araştırma bulgusunun; ailenin gelir düzeyi düştükçe saldırganlık düzeyinin arttığını gösteren araştırma bulguları ile tutarlılık göstermemekle birlikte, onlara çok da ters düşmediğı ifade edilebilir. Çünkü ailenin gelir düzeyi düştükçe genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde artma görölmekle birlikte bu eğilim istatistiksel önemlilik düzeyinde bulunmamıştır. Bu duruma ilişkin olarak örneklemede ailenin gelir durumunu algılama biçimi grupları arasındaki birey sayılarının dengesiz dağılımı, saldırganlık düzeylerindeki farkların anlamlı çıkmasını engellemiş olabileceğı düşünölebilir.

4.3.3. Annenin Çalışma Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin annenin çalışma durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 22’de verilmiştir (annenin çalışma durumu sorusunu 4 öğrenci boş bıraktığı için analizler toplam 583 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir).

Tablo 22. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Annenin Çalışma Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Anne.Çalışma Durumu									
Çalışıyor	36	127.75	22.27	30	117.07	18.05	66	122.89	21.00
Çalışmıyor	258	127.20	22.51	259	120.66	18.66	517	123.93	20.91

Tablo 22’de annesi çalışmayan genel lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu görölmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, kendini açma düzeyi düşük olan annenin çalışma durumu gruplarının saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu, saldırganlık puanı en

düşük grubun ise annesi çalışan, ancak kendini açma düzeyi yüksek olan gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 2 (annenin çalışma durumu : evet-hayır) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 23'de verilmiştir.

Tablo 23. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Annenin Çalışma Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	4307.39	1	4307.39	10.10	Önemli P<.002
B(Anne.Çalışma Durumu)	135.03	1	135.03	.32	Önemsiz
AXB (Kendini Açma X Annenin Çalışma Durumu)	249.66	1	249.66	.59	Önemsiz
Hata	246915.91	579	426.45		
Toplam	254369.87	582			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: \bar{X} =127.22, Yüksek: \bar{X} =120.43) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur.Tablo 23'de de kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 23'de "annenin çalışma durumu" değişkeninin ise saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca saldırganlık düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile annenin çalışma durumu arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Alanyazında bireylerin en fazla anneye kendilerini açtıkları bulgularına dayalı olarak anneye kendilerinin rahat ifade edebilmeleri, yakın hissetmeleri nedeni ile

anne çalışma durumunun bireyleri olumsuz yönde etkilemediği söylenebilir. Bununla birlikte, genel lise öğrencileri aynı cins arkadaşına da yüksek düzeyde kendini açarak rahatlamakta, sosyal destek bulmaktadırlar (Aker, 1996; Aşık, 1992; Ataşalar, 1996; Doğan, 1983; Foubert ve Sholley, 1996; Kökdemir, 1995; Selçuk, 1988). Tablo 5'de de görüldüğü gibi genel lise öğrencileri kendilerini en fazla anne ile aynı cins arkadaşına açmaktadırlar.

Araştırmada genel lise öğrencilerinin annenin çalışma durumu ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farkların olmadığı sonucu genel lise öğrencilerinin anne ile iletişim biçimleri ve aile içi etkileşim düzeyleri ile açıklanabilir. Genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyi açısından anneden alınan destek kadar, aynı cins arkadaşından alınan desteğinde önemli olduğu söylenebilir. Bu nedenlerle annesi çalışanlarla çalışmayanlar arasında saldırganlık düzeyi açısından farklılığın olmadığı düşünülebilir.

4.3.4. Anne-Babanın Birliktelik Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne-babanın birliktelik durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 24'de verilmiştir.

Tablo 24. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Anne-Babanın Birliktelik Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Birlikteler	287	126.98	22.53	282	120.71	18.62	569	123.87	20.91
Ayrı Yaşıyorlar	3	137.33	22.19	7	109.57	19.40	10	117.90	23.24
Boşandılar	6	133.67	14.79	2	119.50	4.95	8	130.13	14.24

Tablo 24'de anne-babası boşanmış genel lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, kendini açma düzeyi düşük olan anne babanın birliktelik durumu gruplarının tümünün saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu, saldırganlık puanı en düşük olan grubun ise anne-babası ayrı yaşayan, ancak kendini açma düzeyi yüksek gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 24'den de izlenebileceği gibi "ayrı yaşıyorlar" ve "boşandılar" gruplarındaki genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyi düşük ve yüksek gruplardaki öğrenci sayılarının çok az olduğu görülmektedir. Bu nedenle istatistiksel analiz gerçekleştirilememiştir.

4.3.5. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin annenin eğitim düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 25'de verilmiştir.

Tablo 25. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Okur-yazar Değil	11	120.82	26.16	12	113.25	14.71	23	116.87	20.84
İlkokul Mezunu	180	126.37	21.59	178	121.24	19.05	358	123.82	20.50
Ortaokul Mezunu	46	124.83	21.04	38	120.55	17.65	84	122.89	19.58
Lise Mezunu	50	133.10	25.20	52	119.14	19.15	102	125.98	23.29
Ün. veya Y.okul Mez.	9	131.67	21.91	11	121.00	16.93	20	135.80	19.56

Tablo 25'de annesi üniversite veya yüksekokul mezunu olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında kendini açma düzeyi düşük olan

anne eğitim düzeyi gruplarının saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu, saldırganlık puanı en düşük olan grubun ise annesi okur-yazar olmayan, ancak kendini açma düzeyi yüksek olan gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 25'den de izlenebileceği gibi, annesi okur-yazar değil ile annesi üniversite ya da yüksek okul mezunu olan genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyi düşük ve yüksek gruplarda sayılarının az olduğu görülmüştür. Bu nedenle Okur-Yazar Değil ve Üniversite veya Yüksekokul Mezunu grupları varyans analizine dahil edilmemiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 3 (annenin eğitim düzeyi: ilköğretim mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmıştır ve sonuçlar Tablo 26'da verilmiştir.

Tablo 26. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	5549.46	1	5549.46	13.04	Önemli P<.0001
B(Anne.Eğitim Düzeyi)	611.34	2	305.67	.72	Önemsiz
AXB (Kendini Açma X Annenin Eğitim Düzeyi)	1686.69	2	843.35	1.98	Önemsiz
Hata	228910.71	538	425.49		
Toplam	237134.44	543			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: $\bar{X}=127.22$, Yüksek: $\bar{X}=120.43$) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 26'da da kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 26'da "annenın eğitim düzeyi" değişkeninin ise saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca saldırganlık düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile annenın eğitim düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Bu araştırmanın bulguları, alanyazındaki anne eğitim düzeyi artıkça öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin azaldığını (Infante ve Myers, 1994), arttığını (Güner, 1995) gösteren araştırma bulguları ile bu araştırmanın bulguları tutarlılık göstermemekle birlikte, anne eğitim düzeyinin saldırganlık düzeylerini etkilemediğini, anne eğitim düzeyleri ile saldırganlık düzeyleri arasında farkların olmadığını gösteren bulgular (Duncan, 1999; Tuzgöl, 1998) ile tutarlılık göstermektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgulara dayalı olarak; genel lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyleri farklılık göstermekle birlikte bu farklılığın saldırganlık düzeylerini farklılaştırmadığı söylenebilir. Tablo 5'de de görüldüğü gibi, genel lise öğrencileri en fazla kendilerini anneye açmaktadırlar. Dolayısıyla, öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin evde ders çalışma ortamının uygunluğu ve ailenin gelir durumunu algılama biçiminde olduğu gibi, fiziksel koşullardan ziyade öğrencilerin anneleri ile iletişim biçimleri, kendilerini rahatlıkla ifade edebilmeleri ile ilgili olabileceği düşünülebilir.

4.3.6. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin babanın eğitim düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 27'de verilmiştir.

Tablo 27. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Baba Eğitim Düzeyi									
Okur-yazar Değil	4	160.50	29.56	2	153.50	16.26	6	158.17	24.29
İlkokul Mezunu	109	123.14	20.52	89	119.09	19.58	198	121.33	20.16
Ortaokul Mezunu	56	126.91	20.67	60	117.77	18.51	116	122.18	20.04
Lise Mezunu	91	130.59	22.89	98	120.74	18.03	189	125.48	21.04
Ün. Veya Y.okul Mez.	36	127.81	24.96	42	124.81	16.54	78	126.19	20.76

Tablo 27’de baba eğitim düzeyi okur-yazar değil olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, kendini açma düzeyi düşük olan babanın eğitim düzeyi gruplarının saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu, saldırganlık puanı en düşük olan grubun ise babası ortaokul mezunu olan, ancak kendini açma düzeyi yüksek olan gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 27’den de izlenebileceği gibi, babası okur-yazar olmayan genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyi düşük ve yüksek gruplarda sayılarının az olduğu görülmüştür. Bu nedenle Okur-yazar Değil grubu varyans analizine dahil edilmemiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 4 (babanın eğitim düzeyi: ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu, üniversite veya yüksekokul mezunu) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmıştır ve sonuçlar Tablo 28’de verilmiştir.

Tablo 28. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	5319.50	1	5319.50	12.99	Önemli P<.0001
B(Baba.Eğitim Düzeyi)	2757.57	3	919.19	2.25	Önemsiz
AXB (Kendini Açma X Babanın Eğitim Düzeyi)	1247.17	3	415.72	1.02	Önemsiz
Hata	234658.09	573	409.53		
Toplam	245093.25	580			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: $\bar{X}=127.22$, Yüksek: $\bar{X}=120.43$) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 28'de de kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 28'de "babanın eğitim düzeyi" değişkeninin ise saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca saldırganlık düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile babanın eğitim düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Bu araştırma bulguları alanyazında baba eğitim düzeyinin saldırganlık düzeylerini etkilemediğini gösteren bulguları (Duncan, 1999; Tuzgöl, 1998) destekler niteliktedir. Araştırma bulgularını destekleyici bulguların yanı sıra ergenlerde baba eğitim düzeyi yükseldikçe sözlü saldırganlık düzeyinin azaldığını gösteren bulgu (Infante ve Myers, 1994) ile birlikte babası yüksek lisans yapmış olan ergenlerin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu gösteren bulgu (Güner, 1995) da bulunmaktadır.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak, anne eğitim düzeyinde olduğu gibi öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin babanın eğitim düzeyinden ziyade baba-ergen ilişkisi ile ilgili olabileceği düşünülebilir. Dolayısıyla, öğrencilerin problem çözme becerilerini ve sorunları ile baş etme yollarını geliştirmelerinin, saldırgan davranışlarını kontrol edebilmelerinin babanın eğitim düzeyinden ziyade babanın model olması ile bağlantılı olabileceği akla gelmektedir.

4.3.7. Annenin Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin annenin tutumunu algılama biçimine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 29'da verilmiştir.

Tablo 29. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Annenin Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Anne Tutum.Algı. Biç.									
Otoriter	45	134.80	21.87	32	123.31	19.36	77	130.03	21.50
İlgisiz	12	129.25	17.63	7	120.00	28.08	19	125.84	21.76
Demokratik	234	125.43	21.51	257	119.92	18.36	491	122.55	20.09

Tablo 29'da annenin tutumunu otoriter algılayan genel lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının diğer annenin tutumunu demokratik algılayanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, kendini açma düzeyi düşük olan anne tutumunu algılama biçimi gruplarının saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu, saldırganlık puanları en düşük olan grubun ise anne tutum algısı demokratik olan, ancak kendini açma düzeyi yüksek gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 29'dan da izlenebileceği gibi, anne tutum algısı ilgisiz genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyi düşük ve yüksek gruplarda sayılarının az olduğu görülmüştür. Bu nedenle ilgisiz grup varyans analizine dahil edilmemiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 2 (annenin tutumunu algılama biçimi: eğitim düzeyi: otoriter-demokratik) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmıştır ve sonuçlar Tablo 30'da verilmiştir.

Tablo 30. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Annenin Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	4684.72	1	4684.72	11.65	Önemli P<.0001
B(Anne Tutumu Algı .Biçimi)	2642.80	1	2642.80	6.57	Önemli P<.01
AXB (Kendini Açma X Anne Tutumu Algı. Biçimi)	580.63	1	580.63	1.44	Önemsiz
Hata	226745.78	564	402.03		
Toplam	236649.97	567			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: $\bar{X}=127.22$, Yüksek: $\bar{X}=120.43$) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 30'da da kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 30'da "annenin tutumunu algılama biçimi" değişkeninin saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca

saldırganlık düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile annenin tutumunu algılama biçimi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı bulunmuştur.

Alanyazında anne tutumlarını otoriter algılayan üniversite ve lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, anne tutumu algısı demokratik ve ilgisiz olanlara göre daha yüksek olduğunu (Başar,1996; Hatunoğlu,1994, Öztürk,1990), yetersiz otoritenin, fiziksel cezanın, aşırı baskıcı tutumun saldırganlık düzeyini arttırdığını (Goldstein, 1983), yetersiz duygusal sıcaklığın, aşırı hoşgörünün saldırganlık düzeyini arttırdığını (Duncan, 1999), ailede şiddet gören çocuk ve ergenlerin saldırganlık düzeyinin yüksek olduğunu (McWhirter, 1999), tutarsız disiplinin çocuk ve ergenlerde saldırganlığa yol açtığını ortaya koyan bulgulara rastlanmaktadır. Bu araştırmanın bulguları alanyazındaki bulguları destekler niteliktedir.

Bu araştırma sonuçlarına dayalı olarak, annenin tutumunu algılama biçimine göre saldırganlık düzeyi açısından farklılığın olması sonucu, anne tutumu algısı otoriter olan öğrencilerin kendilerini annelerine rahatlıkla ifade edememeleri ile açıklanabilir. Anne ile paylaşımın daha fazla olmasının saldırganlığı düşürürken, annenin otoriter olmasının paylaşımı engellediği ve saldırganlığı arttırdığı düşünülebilir. Dolayısıyla, annelerini otoriter algılayan öğrencilerde saldırganlık düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

4.3.8. Babanın Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin babanın tutumunu algılama biçimine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 31'de verilmiştir.

Tablo 31. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Babanın Tutumunu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Kendini Açma Düzeyi	Düşük			Yüksek			Toplam		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
Baba Tutum.Algı. Biç.									
Otoriter	67	133.60	21.56	35	128.29	17.52	102	131.78	20.33
İlgisiz	28	126.50	22.92	15	125.73	21.00	43	126.11	21.96
Demokratik	201	125.20	22.30	241	118.96	18.35	442	121.80	20.46

Tablo 31’de baba tutumu algısı otoriter olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini açma düzeyi açısından bakıldığında, kendini açma düzeyi düşük ve yüksek grupların her ikisinde de baba tutumunu algılama biçimi otoriter olan grupların saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu, saldırganlık puanı en düşük olan grubun ise baba tutum algısı demokratik olan, ancak kendini açma düzeyi yüksek gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 31’den de izlenebileceği gibi, baba tutum algısı ilgisiz genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyi düşük ve yüksek gruplarda sayılarının az olduğu görülmüştür. Bu nedenle ilgisiz grup varyans analizine dahil edilmemiştir.

Grup ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere, 2 (kendini açma düzeyi: düşük-yüksek) X 2 (babanın tutumunu algılama biçimi: otoriter-demokratik) faktörlü desene uygun varyans analizi uygulanmıştır ve sonuçlar Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32. Kendini Açma Düzeyi Düşük ve Yüksek Olan Genel Lise Öğrencilerinin Baba Tutumu Algılama Biçimine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Kendini Açma)	2534.11	1	2534.11	6.18	Önemli P<.01
B(Baba Tutumu Algı. Biçimi)	5967.85	1	5967.85	14.56	Önemli P<.0001
AXB (Kendini Açma X Baba Tutumu Algı. Biçimi)	16.26	1	16.26	.04	Önemsiz
Hata	221389.97	540	409.98		
Toplam	234548.44	543			

Kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki farkın (Düşük: $\bar{X}=127.22$, Yüksek: $\bar{X}=120.43$) önem kontrolü Tablo 6'da yapılmış ve kendini açma düzeyi düşük olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 32'de de kendini açma düzeyi düşük ve yüksek olan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 32'de "babanın tutumunu algılama biçimi" değişkeninin ise saldırganlık puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca saldırganlık düzeyleri yönünden kendini açma düzey grupları ile baba tutumu algılama biçimi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Alanyazında baba tutumlarını otoriter algılayan üniversite ve lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, baba tutumu algısı demokratik ve ilgisiz olanlara göre daha yüksek olduğunu (Başar, 1996; Hatunoğlu, 1994; Öztürk, 1990), yetersiz otoritenin, fiziksel cezanın, aşırı baskıcı tutumun saldırganlık düzeyini arttırdığını (Goldstein, 1983), yetersiz duygusal sıcaklığın, aşırı hoşgörünün saldırganlık düzeyini arttırdığını (Duncan, 1999), ailede şiddet gören çocuk ve ergenlerin saldırganlık düzeyinin yüksek olduğunu (McWhirter, 1999), tutarsız disiplinini çocuk ve ergenlerde saldırganlığa yol açtığını ortaya koyan bulgulara

rastlanmaktadır. Bu araştırmanın bulguları alanyazındaki bulguları destekler niteliktedir.

Bu araştırma sonuçlarına dayalı olarak, babanın tutumunu algılama biçimine göre saldırganlık düzeyi açısından farklılığın olması sonucu, annenin tutumunu algılama biçiminde olduğu gibi, baba tutumu algısı otoriter olan öğrencilerin kendilerini babalarına rahatlıkla ifade edememeleri ile açıklanabilir. Ayrıca bu durum, öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin sosyo-ekonomik koşulların babalara yüklediği rollerin de etkisi ile babanın otorite ve korkulan kişi olarak algılanması, böylece ergenin özdeşim modeli olarak babaya yönelememesi, babanın baskıcı ve sert tutumları karşısında ergenin baba ile iletişim kuramaması ile ilgili olabileceğini akla getirmektedir. Baba ile paylaşımın daha fazla olmasının saldırganlığı düşürürken, babanın otoriter olmasının paylaşımı engellediği ve saldırganlığı arttırdığı düşünülebilir. Dolayısıyla, babalarını otoriter algılayan öğrencilerde saldırganlık düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan genel sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuç

Bu araştırmada, genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeylerine, kişisel ve sosyal niteliklerine, aile niteliklerine göre saldırganlık düzeylerine ilişkin şu sonuçlara varılmıştır.

Araştırmada, kendini açma düzeyi düşük olan genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyi yüksek olanlara göre saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Genel lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri ile ilgili değişkenlerden; cinsiyet ve karşı cinsten arkadaşının bulunma durumunun, genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini farklılaştırdığı görülmüştür. Erkeklerin kızlara göre, karşı cinsten arkadaşı bulunanların bulunmayanlara göre saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, kendini açma ve cinsiyet arasındaki etkileşimin saldırganlık düzeyi üzerinde önemli bir farklılığa yol açtığı bulunmuş ve dolayısıyla, kendini açma düzeyi düşük erkek öğrencilerin, kendini açma düzeyi yüksek kız ve erkek öğrencilerden daha yüksek saldırganlık düzeyine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte genel lise öğrencilerinin sınıf düzeyi, akademik başarısı, kendini algılama biçimi

nitelikleri açısından saldırganlık düzeyleri arasında önemli farklılıkların olmadığı görülmüştür.

Genel lise öğrencilerinin aile nitelikleri ile ilgili değişkenlerden; annenin tutumunu algılama biçimi, babanın tutumunu algılama biçiminin genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini farklılaştırdığı görülmüştür. Annenin tutumunu ve babanın tutumunu otoriter algılayanların saldırganlık düzeylerinin annenin tutumunu ve babanın tutumunu demokratik algılayanlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte genel lise öğrencilerinin evde ders çalışma ortamının uygunluğu, ailenin gelir durumunu algılama biçimi, annenin çalışma durumu, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyine göre saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığı bulunmuştur. Bunun yanı sıra, "anne-baba birliktelik durumu" değişken gruplarında bulunan "ayrı yaşıyorlar" ile "boşandılar" gruplarındaki genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyi düşük ve yüksek gruplarda sayılarının az olması nedeni ile istatistiksel analiz gerçekleştirilememiştir.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin kendini açma düzeyi düşük olanların yüksek olanlara göre, kişisel ve sosyal niteliklerden cinsiyetleri açısından erkeklerin kızlara göre, karşı cinsten arkadaşının bulunma durumu açısından karşı cinsten arkadaşı bulunanları bulunmayanlara göre, aile niteliklerinden annenin tutumunu ve babanın tutumunu otoriter algılayanların demokratik algılayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle, saldırganlık düzeylerinin farklılaşmasında oldukça etkili görülen kendini açma davranışının geliştirilmesi ve beceri kazandırılması konusunda gerekli çalışmaların yapılması gerektiği belirtilebilir.

5.2. Öneriler

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara dayalı olarak oluşturulan öneriler aşağıda sunulmuştur.

Sosyalleşme sürecinde, lise öğrencileri üzerinde hem arkadaş grubunun hem de ailenin önemli ve etkili olduğu ifade edilebilir. Lise öğrencileri, gelişim özelliklerine bağlı olarak, ailelerine ve çevrelerine karşı bağımsız olma, kimliğini kazanma sürecinde çatışma yaşamalarının yanı sıra kendilerine uygun meslek ve iş seçimi, karar verme aşamasında gelecek kaygısı yaşamaktadırlar. Bu etkileşimler çerçevesinde duygularını ifade etmekte ve dışa vurmakta güçlük çekmektedirler. Dolayısıyla, yaşadıkları duyguları çevrelerine sözel ve sözel olmayan biçimlerde aktarırlarken, saldırgan davranışlara başvurabilmektedirler. Bu saldırgan davranış biçimleri ve düzeyleri, bireylere göre değişiklik göstermekte olup, bu farklılıkların incelenmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

Lise öğrencilerinin kendilerini tanımaya ve anlamaya çalıştıkları bu dönemde, gelişim dönemi özellikleri hakkında bilgilendirilmeleri önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, Okul Psikolojik Danışma Servisleri tarafından öğrencilerin saldırgan davranış nedenlerine araştırılarak, bu nedenleri ortadan kaldırmaya ve saldırgan davranış düzeylerini azaltmaya yönelik öğrencilere, ailelere, okul idaresine ve öğretmenlere bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Çünkü, öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin azalması, duygularını saldırgan davranışlara başvurmadan ifade etmeleri, öğrenci ile yakından ilgili kişilerle iletişim kurabilmekle olanaklıdır. Böylece, öğrencilerin yoğun olarak yaşadıkları “anlaşılmama”nın yarattığı çatışma düzeyi azalmakta ve saldırgan davranışlara yönelme düzeyi azalmaktadır. Ayrıca, öğrenci ile ilgili kişilerle kendini açmanın öğrencinin ruh sağlığı üzerindeki etkilerine ve saldırgan davranışları kontrol etmeye yönelik uygulamaya dönük çalışmalar yapılabilir. Bununla birlikte, Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servislerinde görev yapan Psikolojik Danışmanların empati ve kendini açma becerilerine sahip olmalarının hizmetten yararlanan öğrencilerin anlaşıldıklarını hissetmelerini ve rahatlamalarını sağladığı belirtilebilir.

Lise öğrencilerinin öfke, nefret, kızgınlık, engellenme duygularını sağlıklı olarak açamamalarının, onları ne düzeyde etkilediği konusunda bilinçlenmeleri

sağlanabilir. Bu duygular ile etkili bir şekilde baş edebilmeleri konusunda stratejiler geliştirmeleri için konferanslar, toplantılar, iletişim ve etkileşim grupları yolu ile yardımcı olunabilir. Ayrıca, sivil toplum örgütleri, dernekler ve medya bu konuda bilgilendirici materyaller sağlayabilir. Aynı zamanda ailelerin yaşadıkları sorunları ve tecrübeleri paylaşabilecekleri ortamlar yaratılabilir. Öğretim dışı etkinliklerin yoğunlaştırılarak okul başarılarının artırılması ile akademik ve mesleki amaçlar edinmeleri için çalışmaların artırılması ile yaşantıya dönük uygulamalara yer verilerek öğrencilerin kendilerini ifade etmelerine olanak verilebilir.

Ergenler üzerinde saldırganlık düzeyi ile bağlantılı olabileceği düşünülen kendini açma düzeyi, kişisel ve sosyal nitelikler ile aile niteliklerini birlikte ele alan bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu çalışmada, sadece genel lise öğrencilerini saldırganlık düzeylerinin kendini açma düzeylerine, kişisel ve sosyal nitelikleri ile aile niteliklerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bunun yanında, bu araştırma bulgularının zenginleştirilmesine ve geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Bu araştırma konusu ile ilgili yeni araştırmalar farklı evren ve örneklem grupları üzerinde yapılabilir. Özellikle, okul türleri ile, çeşitli yaş gruplarından bireylerle, psikolojik danışmanlarla, ailelerle tekrarlanabilir, karşılaştırmalar yapılabilir.

Bu çalışmada, genel lise öğrencilerinin kendini açma düzeyleri ile kişisel ve sosyal nitelikleri ve aile niteliklerini oluşturan değişkenlerin her birinin etkileşimi ele alınmıştır. Bununla birlikte, bütün bu niteliklerin ortak etkilerini gösterebilecek yeni araştırmalar planlanabilir.

Sonuç olarak; ergenlerin kendini açma düzeyleri ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkilere yönelik yapılacak olan yeni çalışmalar, saldırgan davranış düzeylerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Bu çalışma, bu alandaki çalışmalar için bir başlangıç olarak kabul edilmesi ve yapılacak daha geniş ve yeni araştırmalarla geliştirilmesi gerektiği belirtilebilir.

EKLER

EK	<u>Sayfa</u>
1. KENDİNİ AÇMA ENVANTERİ	98
2. SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ	100
3. KİŞİSEL BİLGİ ANKETİ	102
4. ESKİŞEHİR İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ ANKET UYGULAMA İZİNİ	103

EK 1. KENDİNİ AÇMA ENVANTERİ

Açıklama :

Bu envanter, sizin çevrenizdeki bazı bireylere karşı kendinizi açma davranışınızı ölçmeyi amaçlamaktadır. Envanterde yer alan ifadeleri dikkatle okuyunuz. Bu ifadelerde belirlenen konularda annenize, babanıza, aynı cins arkadaşınıza, karşı cins arkadaşınıza, öğretmenlerinize ve psikolojik danışmana ne ölçüde içinizi dökemediğinizi, düşünce ve duygularınızı açıklayabildiğinizi düşünün.

Eğer bir konuyu bireylerden herhangi birine: rahatlıkla açabiliyorsanız=2,
yüzeysel olarak geçiştiriyorsanız=1,
hiç konuşamıyorsanız=0
sayılarını ilgili boşluğa yazınız.

Lütfen bu işlemi her bir ifade ve birey için yazınız. Cevaplarınız gizli tutulacaktır.

NOT: Açılan bireylerden psikolojik danışman, psikolojik sorunlarla ilgilenen uzman kişileri ifade etmektedir. Şu ana kadar psikolojik danışmana gitmediyseniz, "eğer gitseydim nasıl bir açılma davranışı gösterirdim" sorusunu yanıtlayarak cevaplamanız önemli görünmektedir.

EK 1. Devam

NO	İFADELER	ANNE	BABA	AYNI CİNS ARKADAŞ	KARŞI CİNS ARKADAŞ	ÖĞRETMEN	PSIKOLOJİK DANIŞMAN
0.0.	Kadın- erkek eşitliği ile ilgili düşüncelerim.						
0.1.	Günlük siyasal konularla ilgili düşüncelerim.						
0.2.	Paranın insan hayatındaki yerine ilişkin görüşlerim.						
.....						
.....						
0.7.	İnsanların nasıl daha mutlu olacağına ilişkin düşüncelerim.						
1.0.	Sınavlardaki başarımlarım.						
1.1.	Derslerin hoşuma giden ve gitmeyen yanları.						
1.2.	Öğretmenlerimle olan ilişkilerimdeki problemlerim.						
.....						
.....						
1.7.	Mesleki geleceğimle ilgili planlarım.						
2.0.	Annemle olan ilişkilerimin iyi veya kötü yanları.						
2.1.	Babamla olan ilişkilerimin iyi veya kötü yanları.						
2.2.	Ailemin maddi durumu.						
.....						
.....						
2.7.	Ailemin sosyal ve kültürel özellikleri.						
3.0.	Toplumumuzdaki cinsel davranış standartları konusundaki görüşlerim.						
3.1.	Karşı cinsten biri ile olan arkadaşlık ilişkilerim						
3.2.	Karşı cinsten bireylere nasıl davrandığım.						
.....						
.....						
3.7.	Cinsel problemlerim						
4.0.	Beğenmediğim kişilik özelliklerim.						
4.1.	Huyularım ve alışkanlıklarım.						
4.2.	Kişiliğimin beni kaygılandıran yanları.						
.....						
.....						
4.7.	Başka insanların beni nasıl gördükleri.						
5.0.	Okuduğum kitaplar						
5.1.	Hoşlandığım müzik türü.						
5.2.	Sevdiğim sinema, tiyatro eserleri ve TV programları.						
.....						
.....						
5.7.	İlgimi çeken insanlar ve olaylar.						

EK 2. SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ

Açıklama:

Bu envanter kişilere uygun bazı etkinlikleri ya da duygusal durumları içeren ifadelerden oluşmaktadır. Siz bu ifadeleri tek tek okuyarak, ifadenin size ne derece uyduğuna karar vereceksiniz. İfade sizin için “ her zaman” geçerli ise cevap kağıdınızdaki (5); “sıklıkla” geçerli ise (4); “ara sıra” geçerli ise (3); “nadiren” geçerli ise (2); “hiç” geçerli değilse (1) numaralı boşluğun altına (X) işareti koyacaksınız. Tüm ifadelere bu şekilde boş bırakmadan cevap veriniz.

EK 2. Devam

NO	İFADELER	Her zaman	Sıklıkla	Ara sıra	Nadiren	Hiç
		5	4	3	2	1
1.	Kendime kazandığım başarı derecesini göre değer veririm.	()	()	()	()	()
2.	Kavga ve çatışmadan kaçınırım.	()	()	()	()	()
3.	Benim görüşlerime zıt olan görüşleri alt etmekten hoşlanırım.	()	()	()	()	()
4.	İnsanlar özde iyilik sever ve yumuşaktır.	()	()	()	()	()
5.	Beni kıran insanların mahvolduğunu görmek isterim.	()	()	()	()	()
7.	Bana hakaret eden insanı yumruklayıp yere sermek isterim.	()	()	()	()	()
9.	İnsanın her durumda kendi çıkarını koruması doğaldır.	()	()	()	()	()
11.	Bana yapılan her tür eleştiri kendime duyduğum saygıyı zedeler.	()	()	()	()	()
13.	Davranışlarımda kendi çıkarlarımı ön plana aldığım zamanlar suçluluk duyarım.	()	()	()	()	()
15.	İnsanlar bencil ve acımasızdır.	()	()	()	()	()
17.	Bir yarışmada kazanamadığım zaman hakkımın yendiği duygusuna kapılırım.	()	()	()	()	()
19.	Gazetelerde özellikle cinayet haberlerini okurum.	()	()	()	()	()
.....	()	()	()	()	()
23.	Televizyonda cinayet sahnelerini seyretmekten hoşlanırım.	()	()	()	()	()
.....	()	()	()	()	()
27.	Beni kıran insanları bağışlamam.	()	()	()	()	()
.....	()	()	()	()	()
31.	Bana biri zarar verdiğinde "öcümü almalıyım" şeklinde düşünürüm.	()	()	()	()	()
.....	()	()	()	()	()
35.	Eleştiriye kendimi geliştirmek için bir fırsat sayıp hoş karşılarım.	()	()	()	()	()
.....	()	()	()	()	()
39.	Gazetelerde özellikle sanat ve kültür etkinliklerine ilişkin haberleri okurum.	()	()	()	()	()
.....	()	()	()	()	()
43.	İnsanlara yanıtlayamayacaklarını bildiğim sorular sorarım.	()	()	()	()	()
45.	Kızdığım insanların kusurlarını bulur, çevremdekilere anlatırım.	()	()	()	()	()

T.C.
ESKİŞEHİR VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

SAYI : B.08.4.MEM.4.26.00.02.000/
KONU: Anket Uygulama izni

29.03.02 * 9319

VALİLİK MAKAMINA

İlimiz Anadolu Üniversitesinden alınan 22/03/2002 gün ve 240-1206 sayılı yazıda; Eğitim bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitimde Psikolojik Hizmetler Yüksek lisans Programı öğrencisi Mine DEMİRHAN'ın yürütmekte olduğu "Kendini Açma Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Cinsiyetleri Açısından Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili olarak aşağıda isimleri yazılı okullarda anket uygulaması için izin istenilmekte olup, müdürlüğümüze anket sonucundan bilgi verilmek kaydıyla uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Mithat ÖZDEMİR
Milli Eğitim Müdürü

OLUR
28/03/2002

M.Yaşar ÖZGÜL
Vali a.
Vali Yardımcısı

ANKET UYGULANACAK OKULLAR

1. Ahmet Kanatlı Lisesi
2. Hoca Ahmet Yesevi Lisesi
3. Kılıçoğlu Lisesi
4. Orhan Oğuz Lisesi
5. Süleyman Çakır Lisesi
6. Yunusemre Lisesi

KAYNAKÇA

Abeles, Ronald P., Claudes S. Fisher, Klaus R. Scherer. **Human Aggression and Conflict İnterdisciplinary Perspectives**. New York: Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs,1975.

Aker, Çiğdem. "Lise Öğrencilerinin Kendini Açma Davranışları İle Cinsiyetleri Açısından İncelenmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi SBE, 1996.

Akkök, Füsun. **İlköğretimde Sosyal Becerilerin Geliştirilmesi (Anne-Baba El Kitabı)**. MEB Talim Ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 1996.

Alport, Gordon W. **The Nature Of Prejudice**. Text Edition. Boston:Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1954.

Altman,İ. and D.A. Taylor. **Social Penetration. The Development Of Interpersonal Relationships**. New York: Holt Renihat and Winston, 1973.

Anderson, Carolyn M.and Mathew M. Martin."Argumentativeness and Verbal Aggressiveness".**Journal of Social Behavior & Personality**.11,3:547-555, September 1996.

Ankay, Aydın. **Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları**. Ankara: Turhan Kitabevi, 1992.

Aranson, E. **The Social Animal**. San Francisco: W.H. Freeman and Company, 1980.

- Archer, John A. and Anita E. Kelly. "Self Concealment and Attitudes Toward Counselling in University Students". **Journal of Counselling Psychology**. 42, 1:40-46, 1995.
- Archer, John and S. Parker. " Social Representations of Aggression in Children". **Aggressive Behavior**. 20:101-114, 1994.
- Argyle, M., L. Trimboli and J. Forgas. "The Bank Manager / Doctor Effect: Disclosure Profiles in Different Relationships". **Journal of Social Psychology**. 128,1:117-124, 1988.
- Arıcak, Osman T. "Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlık, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İlişkisi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, 1995.
- Aşık, Esra. "Üniversite Öğrencilerinin Kendini Açma Davranışlarını Etkileyen Bazı Etmenler". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, 1992.
- Aşkın, Muhittin."Bazı Kişilik Değişkenlerinin Kültürlerarası Sosyal Psikolojik Açidan İncelenmesi". Yayınlanmamış Doçentlik Tezi. Atatürk Üniversitesi SBE, 1981.
- Ataşalar, Jale. "Üniversite Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine, Cinsiyet ve Yaşlarına Göre Kendini Açma Davranışları". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, 1996.
- Baltaş, Acar ve Zuhale Baltaş. **Stres ve Başa Çıkma Yolları**. İstanbul: Evrim Matbaacılık, 1988.

Bandura, Albert and Richard H. Walters. Adolescent Aggression, 1959. **Human Aggression and Conflict Interdisciplinary Perspectives**. Ed.: Ronald P. Abeles, Claudes S. Fisher, Klaus R. Scherer. New York: Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1975.

Bandura, Albert. Psychological Mechanisms of Aggression, 1973. **Aggression: Theoretical and Emprical Rewiews**. V:I. Ed.: R.G. Geen and E.I. Donnerstein. New York:Academic Press, 1983.

Baron, R. A. The Control of Human Aggression: A Stratejy Based on Incompatible Responses. New York: Academic Press, 1983. **Aggression: Theoretical and Emprical Rewiews**. V:II. Ed.: R.G. Geen and E.I. Donnerstein. New York: Academic Press, 1983.

Başar, Figen. "Üvey Ebeveyne Sahip Olan ve Olmayan 10-11 Yaş Grubundaki Çocukların Saldırganlık Eğilimleri ve Kendilerini Algılama Biçimlerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi FBE, 1996.

Berkowitz, Leonard and Anthony Le Page. Weapons as Aggression-Eliciting Stimuli. Prentice Hall, Inc., 1973. **Human Aggression and Conflict Interdisciplinary Perspectives**. Ed.: Ronald P. Abeles, Claudes S. Fisher, Klaus R. Scherer. New York: Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1975.

Berkowitz, Leonard. **Aggression. A Social Psychological Analysis**. New York: Me Graw Hill Book Co, 1962.

_____. "Some Effects of Thoughts on Anti-and Prosocial Influences of Media Events: A Cognitive-Neoassociation Analysis". **Psychological Bulletin**. 95,3:410-427, 1984.

_____. "Frustration-Aggression Hypothesis: Examination and Reformulation"
Psychological Bulletin. 106,1:59-73, 1989.

Bettencourt, B.A. and N. Miller. "Gender Differences in Aggression as a
 Function of Provocation: A Meta Analysis". **Psychological Bulletin**.
 119,3:422-447,1996.

Bornholt, L.J. and J.J. Goodnow. "Cross-Generations Perceptions of Academic
 Competence: Parental Expectations and Adolescent Self-Disclosure".
Journal of Adolescent Research. 14,4:427-435, October 1999.

Campbell, J.M. "Ambient Stressors". **Environment and Behavior**. 15:355-380,
 1997.

Cansever, Gökçe. **İçimdeki Ben (Freud Görüşünün Açıklanması)**. 3. Basım.
 İstanbul: BETA Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1985.

Ceyhan, Aykut A. "Üniversite Öğrencilerinin Duygu İfade Eden Sözcük ve
 Deyimlere Yükledikleri Duygu Yoğunluklarının Bazı Değişkenler
 Açısından İncelenmesi". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe
 Üniversitesi SBE, 1999.

Corcoran, Kevin J. "The Relationship of Interpersonal Trust to Self-Disclosure
 When Confidentiality Is Assured". **The Journal of Psychology**.
 122,2:193-195, October 1987.

Cüceloğlu, Doğan. **Yeniden İnsan İnsana**. 7. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi,
 1992.

Derlega, Valerian J., Stephen T. Margulis, Barbara A. Winstead. "A Social-Psychological Analysis of Self-Disclosure in Psychotherapy". **Journal of Social and Clinical Psychology**. 5.2:205-215, 1987.

Derlega, Valerian J., Sandra Metts, Sandra Petronio and Stephen T. Margulis. **Self-Disclosure**. London: International Educational and Professional Publisher, 1993.

Diaz, R. and T. Berndt."Children's Knowledge of a Best-Friend: Fact or Fancy?" **Development Psychology**. 18:787-794, 1982.

Doğan, Servet. "Lise Son Sınıf Öğrencileri Hangi Konularda Kime Açılıyorlar?" Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. Akara Üniversitesi SBE, 1983.

Duncan, Renae D. "Peer and Sibling Aggression:An Investigation of Intro-and Extra-Familial Bullying".**Journal of Interpersonal Violence**.14,8 871-886, August 1999.

Edmonson, Hank M. And Lyndal M. Bullock."Youth With Aggressive and Violent Behaviors:Pieces of a Puzzle". **Preveting School Failure**. 42,3:135-142, Spring 1998.

Egan, Gerald. **Encounter: Group Process for Interpersonal Growth**. California: Wadswort Pub. Comp., 1970.

Ekebaş, Müge."Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Kendini açma Davranışlarının Cinsiyet ve Kendini Gerçekleştirme Düzeyleri Açısından İncelenmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, 1994.

Eron, Leonard D."The Development of Aggressive Behavior From The Perspective of a Developing Behaviorism. **American Psychologist**. 42,5:435-442, May 1987.

Feldman, R.S. **Social Psychology . Theories, Research and Applications**. New York: McGraw-Hill Book Company, 1985.

Freedman, Jonathan L., David O. Sears, J.Merril Carlsmith. **Sosyal Psikoloji**. İngilizceden Çeviren: Ali Dönmez. İstanbul: Ara Yayıncılık, 1993.

Fisher, Aubrey. **Interpersonal Communication. Pragmatics of Human Relationships**. First Edition. New York: Random House, Inc.,1987.

Foubert, John D. And Barbara K. Sholley."Effects of Gender, Gender Role and Individualized Trust on Self-Disclosure."**Journal of Social Behavior & Personality**.11,5:277-289, 1996.

Garcia, P.A. and J.S. Geisler. Sex and Age/Grade Differences in Adolescents' Self-Disclosure. **Perceptual and Motor Skills**.67:427-432,1980.

Geçtan, Engin. **Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989.

Geen, Russel G. and Edgar C. O'Neal. **Perspectives on Aggression**. New York: Academic Press, Inc., 1976.

Goldstein, Arnold P. **Prevention and Control of Aggression**. Library of Congress Cataloging in Publication Data, 1983.

Güner, Nedret."Ergenlerin Dinledikleri Müzik Türünün Depresyon ve Saldırganlık Düzeylerine Etkisi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, 1995.

- Halloran, Elizabeth C. Ve Diğerleri."The Relationship Between Aggression in Children and Locus of Control Beliefs". **Journal of Genetic Psychology**. 160,1:17-22, 1999.
- Hamby, Sherry L. and David B. Sugarman."Acts of Psychological Aggression Against a Partner and Their Relation to Physical Assault and Gender". **Journal of Marriage & the Family**. 61,4:959-971, November 1999.
- Hargie, Owen D.W. **The Handbook of Communication Skills**. Second Edition. London: 11 New Fetter Lane Published, 1997.
- Hartley, Peter. **Interpersonal Communication**. Second Edition. London: 11 New Fetter Lane Published, 1999.
- Hatunoğlu, Arzu."Ana-Baba Tutumları ile Saldırganlık Arasındaki İlişkiler". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi SBE, 1994.
- Hilgard, E.R. **Theories On Learning**. 2nd Edition. New York: Appleton-Centry-Crofts, 1956.
- Hokanson, J.E. and I.E. Megargee. **The Dynamics of Aggression**. New York: Harper & Row Publishers, 1970.
- Hornstein, Harvey A. **Cruelty and Kindness a New Look at Aggression and Altruism**. New Jersey: Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, 1976.
- Hosman, L. A. "Disclosing Self to Friends and Family". **Communication Quarterly**. 29:263-268, 1986.

Howell, Andrew and Michael Conway."Perceived Intimacy of Expressed Emotion". **Journal of Social Psychology**. 130,4:467-477, August 1990.

Infante, Dominic A. And Scott A. Myers."Argument and Verbal Aggression in Constructive and Destructive Family and Organizational Disagreements". **Western Journal of Communication**. 58,2:73-85, Spring 1994.

Karasar, Niyazi. **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. 5.Basım. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., 1994.

Kaygusuz, Canani. "Uygar Adam'ın Şiddetinin Anlaşılabilirliği Üzerine". **Türk Psikoloji Bülteni**.2:55-58, Nisan 1995.

Keenan, Kate and Daniel S. Shaw. "The Development of Aggression in Toddlers: A Study of Low-Income Families". **Journal of Abnormal Child Psychology**. 22,1:53-77, 1994.

Keltikangas, Jarvinen L. and M. Keinonen. "Aggression, Self-Confidence and Cardiovascular Reactions in Competitive Performance in Adolescent Boys". **Aggressive Behavior**.14:245-254, 1998.

Keltner, John W. **Element of Interpersonal Communication**. California: Wadsworth Publishing Company, Inc., 1973.

Knapp, Mark L. and Gerald R. Miller. **Handbook of Interpersonal Communication**. Secod Edition. London: Sage Publications, 1994.

Kocatürk, Rasim. "Saldırganlık Güdüsünün Spor ve Eğitim Alanında Meslek Seçimine Etkisi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi SBE, 1982.

Kökdemir, Doğan. "Who Discloses What to Whom and Where?". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi SBE, 1995.

Köksal, Fikret. "Denetim Odağı ile Saldırgan Davranışlar Arası İlişkiler". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi SBE, 1991.

Kulaksızoğlu, Adnan. **Ergenlik Psikolojisi**. 3. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

Kunkle, Suzanne and Deborah A. Gerrity. "Gender, Expressiveness, Instrumentality and Group Social Environment as Predictors of Self-Disclosure". **Journal of Specialists in Group Work**. 22,3:214-225, September 1997.

Lavoie, Francine. "Teen Dating Relationships and Aggression". **Violence Against Women**. 6,1:31-37, January 2000.

Lorenz, K. **On Aggression**. New York: Harper & Row Publisher, 1970.

McCandless, Body R. and Ellis D. Evans. **Psychosocial Development**. America: The Dryden Press, 1973.

McWhirter, Benedict T. "Effects of Anger Management and Goal Setting Group Interventions on State-Trait Anger and Self-Efficacy Beliefs Among High risk Adolescents". **Current Psychology**. 18,2:2233-238, Summer 1999.

Michael, Jack L. and Charles Neuringer. **Behavior Modification in Clinical Psychology**. New York: Educational Division, 1970.

Mitscherlich, Alexander. **Bariş Düşüncesi ve Saldırganlık**.İngilizceden Çeviren: Hüseyin Portakal. 2.Basım.İstanbul: Cem Yayınevi,2000.

Myers,D.G. **Social Psychology**. New York: McGraw-Hill Inc., 1987.

Newson, Elizabeth. **Televizyonda Şiddet ve Çocukların Korunması**. İngilizceden Çeviren: Şeniz Özusta Düzen. **Türk Psikoloji Bülteni**.2:59-61, Nisan 1995.

NIMH (The National Institute of Mental Health)."Child and Adolescent Violence Research at the NIMH. NIMH Public Inquiries. USA, 2000.

Noller, P. And V. Callon. "Adolescents' Perceptions of Nature of Their Communication With Parents".**Journal of Youth and Adolescence**. 19:349-362, 1990.

Ohbuchi, Ken-Ichi and Tsutomu Ohno. "Empaty and Aggression: Effects of Self-Disclosure and Fearful Appeal". **Journal of Social Psychology**. 133,2:243-254, April 1993.

Özgüven, İbrahim E. **Ailede İletişim ve Yaşam**.Ankara: PDREM Yayınları, 2001.

Öztürk, İsmet."Ana-Baba Tutumlarının Üniversite Öğrencilerinin Bağımsızlık, Duyguları Anlama, Yakınlık, Başatlık, Kendini Suçlama ve Saldırganlık düzeylerine Etkisi". Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, 1990.

Pennebaker, J.W. and J.R. Susman. "Department of Psychology: Disclosure of Traumas and Psychosomatic Processes". **Social Scient Medical**. 26,3:327-339, 1988.

- Perlman, D. And P.C. Cozby. **Social Psychology**. New York: CBS College Publishing, 1983.
- Prisbell, Marshall and Judith M. Dallinger. "The Development Nature of Self-Disclosure". **Psychological Reports**. 68:211-214, 1991.
- Raphael, Karen G. And Bruce P. Dohrenwend. "Self-Disclosure and Mental Health: A Problem of Confounded Measurement". **Journal of Abnormal Psychology**.96,3:214-217, 1987.
- Rosenthal, Doreen A., Anastasia Efklides and Andreas Demetriou. "Parental Criticism and Young Adolescent Self-Disclosure: A Cross-Cultural Study". **Journal of Youth and Adolescence**. 17,1:25-39, 1988.
- Selçuk, Ziya. "Üniversite Öğrencilerinin Kendini Açma Davranışları". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, 1988.
- Scoot, J. P. **On Aggressive Behavior in Animals**. New York: Doubleday-Doran, 1958.
- Shaffer, David R. and Linda J. Pegalis."Gender and Self-Disclosure Revisited: Personal and Contextual Variations in Self-Disclosure to Same Sex Acquaintances. **Journal of Social Psychology**.132,3:307-316, Jun 1992.
- Singer, Mark I.and David B. Miller."Contributors to Violent Behavior Among Elementary and Middle School Children". **Pediatrics**.104,4:878-885, October 1999.
- Stoor, Anthony. **Human Aggression**. New York: Liveright Publishers, 1969.

Şahin, Nesrin H. "TV'de Şiddet ve Çocuklarınız:Etkilenmemeleri İçin Neler Yapabilirsiniz?" **Türk Psikoloji Bülteni**. 8:76-82, Mart 1998.

Tardy, Charles H. And Kathryn Dindia. Self-Disclosure. 1992. **The Handbook of Communication Skills**. Ed.: Owen D.W. Hargie. London:11 New Fetter Lane Published, 1997.

Tuzgöl, Meliha. "Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, 1998.

Venable, Karen V. And Matthew M. Martin."Argumentativeness and Verbal Aggressiveness in Dating Relationships".**Journal of Social Behavior & Personality**.12,4:955-965, December 1997.

Voltan-Acar, Nilüfer. **Terapötik İletişim-Kişiler Arası İlişkiler**. 3. Baskı. Ankara: Ertem Matbaacılık, 1994.

Yavuzer, Haluk. **Ana-Baba ve Çocuk (Ailede Çocuk Eğitimi)**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Yıldırım, Fatma. "Saldırganlık ve Cinsiyet İlişkisi". **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**. XXII,210-212:15-32, 1998.

Yörükoğlu, Atalay. **Gençlik Çağı**.İstanbul: Özgür Yayın-Dağıtım, 1993.